

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ

ANUL XXI

2

IULIE — DECEMBRIE

1976

EDITURA ACADEMIEI
REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

~~COMITETUL DE REDACȚIE~~

Redactor responsabil:

IOAN PĂTRUȚ

Redactor responsabil adjuncț:

PETRU NEIESCU

Membri:

VASILE BREBAN
HENRI JACQUIER
BELA KELEMEN
DIMITRIE MACREA
GRIGORE RUSU
AURELIA STAN
ROMULUS TODORAN
MIRCEA ZDRENGHEA

Secretari științifici de redacție:

EUGEN BELTECHI, NICOLAE MOCANU

Pentru a vă asigura colecția completă și primirea la timp a revistei, reînnoiți abonamentul dv.

În țară abonamentele se primesc la oficiile poștale, agențiile poștale, factorii poștali și difuzorii de presă din întreprinderi și instituții. Revistele se pot procura și prin PUNCTUL DE DESFACERE AL EDITURII ACADEMIEI, Calea Victoriei 125, București (direct sau prin poștă).

Cititorii din străinătate se pot abona prin ILEXIM, Departamentul Export-Import Presă, P.O. Box 136-137, telex 11226, București, str. 13 Decembrie nr. 3.

La revue paraît 2 fois par an.

Toute commande de l'étranger (fascicules ou abonnements) sera adressé à: ILEXIM, Departamentul Export-Import Presă, P.O.Box 136-137, télex 11226, Bucarest, 3, rue 13 Decembrie, Roumanie.

En Roumanie, vous pourrez vous abonner par les bureaux de poste ou chez votre facteur.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență se vor trimite la comitetul de redacție al revistei „CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ”.

S U M A R

LA 75 DE ANI DE LA NAȘTEREA LUI ȘTEFAN PAȘCA

	Pag.
POMPILIU DUMITRAȘCU, Activitatea lingvistică și filologică a lui Ștefan Pașca	137
Bibliografia lucrărilor lui Ștefan Pașca (Gabriel Vasiliu)	145

LINGVISTICĂ GENERALĂ

D. D. DRAȘOVEANU, <i>Sens relațional și gramatem</i> — conținut și expresie la nivelul gramatical al limbii	153
ARITON VRACIU, Contribuțiile lui Erwin Koschmieder la dezvoltarea lingvisticii generale	165
MIRCEA ZDRENGHEA, Probleme de limbă în <i>Loghica</i> lui Samuil Micu (Contribuții)	175

ISTORIA LIMBII

I. PĂTRUȚ, Despre durata și structura dialectală a limbii slave comune	183
--	-----

DIALECTOLOGIE

NICOLAE MOCANU, Adjectivul <i>flor</i> (< lat. <i>florus</i>) și derivatele sale	189
RODICA ORZA, Cu privire la flexiunea verbală în graiurile dacoromâne. Indicativul prezent	199

GRAMATICĂ

D. BEJAN, Prepoziție + adverb	213
-------------------------------	-----

LEXICOLOGIE

IOANA ANGHEL, Note etimologice și lexicale	221
--	-----

ONOMASTICĂ

DUMITRU LOȘONȚI, Toponime și apelative românești pentru noțiunea 'terasă, platou'. II	229
---	-----

DISCUȚII

N. GÔGA, Diateza în limba română, ca formă, relație și raport	235
---	-----

RECENZII ȘI PREZENTĂRI DE CĂRȚI

<i>Dieționarul explicativ al limbii române</i> (DEX), București, 1975 (B. Kelemen)	245
PANDELE OLTEANU, GHEORGHE MIHĂILĂ, LUCIA DJAMO-DIACONIȚĂ, EMIL VRABIE, ELENA LINȚA, OLGA STOICOVICI, MIHAI MITU, <i>Slava veche și slavona românească</i> , București, 1975 (Marius I. Oros)	246
MATILDA CARAGIU-MARIOȚEANU, <i>Compendiu de dialectologie română (nord- și sud-dunăreană)</i> , București, 1975 (Viorel Bidlan)	248
HELMUTH STIMM, <i>Medium und Reflexivkonstruktion im Surselvischen</i> , München, 1973 (C. Săteanu)	249
INDICE (1976)	253

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ RECHERCHES DE LINGUISTIQUE

Année XXI, n° 2

1976

juillet—décembre

SOMMAIRE

À 75 ANS DE LA NAISSANCE DE ȘTEFAN PAȘCA

	Page
POMPILIU DUMITRAȘCU, L'activité linguistique et philologique de Ștefan Pașca	137
La bibliographie des travaux de Ștefan Pașca (<i>Gabriel Vasiliu</i>)	145

LINGUISTIQUE GÉNÉRALE

D. D. DRAȘOVEANU, <i>Sens relationnel et grammaticalisme</i> — contenu et expression au niveau grammatical de la langue	153
ARITON VRACIU, Contributions d'Erwin Koschmieder au développement de la linguistique générale	165
MIRCEA ZDRENGHEA, Problèmes de langue dans <i>Loghica</i> de Samuil Micu (Contributions)	175

HISTOIRE DE LA LANGUE

1. PĂTRUȚ, Sur la durée et la structure dialectale du slave commun . .	183
--	-----

DIALECTOLOGIE

NICOLAE MOCANU, L'adjectif <i>flor</i> (< lat. <i>florus</i>) et ses dérivés	189
RODICA ORZA, Sur la flexion verbale dans les parlers daco-roumains. L'indicatif présent	199

GRAMMAIRE

D. BEJAN, Préposition + adverbe	221
---	-----

LEXICOLOGIE

IOANA ANGHEL, Notes étymologiques et lexicales	221
--	-----

ONOMASTIQUE

DUMITRU LOȘONȚI, Toponymes et appellatifs roumains concernant la notion 'terasă, platou'. II	229
---	-----

DISCUSSIONS

N. GOGA, La voix en roumain, en tant que forme, relation et rapport	235
---	-----

COMPTES RENDUS ET PRÉSENTATIONS DE LIVRES

<i>Dicționarul explicativ al limbii române</i> (DEX), București, 1975 (B. Kelemen) . . .	245
PANDELE OLTEANU, GHEORGHE MIHĂILĂ, LUCIA DJAMO-DIACONIȚĂ, EMIL VRABIE, ELENA LINȚA, OLGA STOICOVICI, MIHAI MITU, <i>Slava veche și slavona românească</i> , București, 1975 (Marius I. Oros)	246
MATILDA CARAGIU-MARIOȚEANU, <i>Compendiu de dialectologie română (nord-și sud-dunăreană)</i> , București, 1975 (Viorel Bidian)	248
HELMUTH STIMM, <i>Medium und Reflexivkonstruktion im Surselvischen</i> , München, 1973 (C. Săteanu)	249
INDEX (1976)	253

ACTIVITATEA LINGVISTICĂ ȘI FILOLOGICĂ A LUI ȘTEFAN PAȘCA

DE

POMPILIU DUMITRAȘCU

La 20 martie 1976 s-au împlinit 75 de ani de la nașterea lui Ștefan Pașca, vrednic profesor al Universității clujene și reprezentant de frunte al lingvisticii și filologiei din țara noastră.

Fiu al unei modeste familii de mineri, Ștefan Pașca și-a făcut școala elementară în satul natal, Crișcior, din județul Hunedoara, și la Brad. A urmat apoi gimnaziul din Brad, iar studiile liceale le-a continuat în orașele Blaj, Brașov și Orăștie. Pentru a-și putea continua cursul superior al liceului, a fost nevoit să lucreze un timp ca învățător într-un sat. Dragostea sa pentru învățătură i-a dat puterea necesară să învingă privațiunile de tot felul ce i se împotriveau și, poate, grație faptului că a luat de timpuriu contact cu munca didactică, și-a descoperit vocația de modelator al sufletelor, dedicându-i-se ulterior cu tot zelul. După ce și-a luat bacalauratul, în 1921, a obținut o bursă și a urmat Facultatea de litere și filozofie din Cluj. Aici și-a trecut licența în 1925 „magna cum laude” în specialitățile limba și literatura română și istoria românilor. Doi ani mai târziu, la aceeași facultate, a obținut doctoratul în limba română și lingvistică. Acordându-i-se o bursă de studii, a urmat doi ani de specializare (1927—1929) la Școala română din Roma, unde, la sugestia lui Sextil Pușcariu, care l-a sprijinit cu stăruință și i-a fost în același timp un sfătuitor permanent, s-a dedicat cercetărilor de onomastică și toponimie, făcând anchete mai ales în Sardinia. În revista acestei renumite instituții de cultură, „Ephemeris Dacoromana” (V, 1932, p. 331—411), a publicat un important studiu de antroponomastică veche italiană, *Le denominazioni personali sardo-logudoresi dei sec. XI—XIII*, citat și apreciat de specialiștii italieni. Întors în țară, la Cluj, a parcurs toate treptele ierarhiei universitare: asistent și apoi docent, lector de limba italiană timp de mai mulți ani (atât la Universitate, cât și la fosta Academie comercială), conferențiar de dialectologie (1938) și apoi profesor titular al Catedrei de limba și literatura română veche (1941), devenită vacantă după moartea lui N. Drăganu. Din 1946 și pînă la moarte (în 6 noiembrie 1957), a fost șeful Catedrei de limba română a Universității clujene. Timp de patru ani a fost și decanul Facultății de filologie, dovedindu-se, și în această funcție, un bun organizator și un distins îndrumător al generației tinere.

Paralel cu activitatea didactică, pe care a îndrăgit-o în mod deosebit, Ștefan Pașca a avut și o bogată și valoroasă activitate științifică. Încă din 1920 și-a început ucenicia în domeniul muncii de cercetare științifică, în calitate de secretar la fostul Muzeu al limbii române, prestigios centru de

lingvistică, creat și condus de către S. Pușcariu. În cadrul acestuia și-a desfășurat aproape întreaga sa activitate științifică. Sub îndrumarea unor renumiți savanți ca S. Pușcariu, N. Drăganu, Th. Capidan, Giandomenico Serra, G. Giuglea ș.a., Șt. Pașca a izbutit să-și formeze o temeinică pregătire în domenii variate, ca istoria limbii, dialectologie, lexicologie și lexicografie, antroponimie și toponimie. După ce Muzeul limbii române a devenit, în 1948, institut de lingvistică al Academiei, Ștefan Pașca a fost, până în ultima clipă a vieții, director științific adjunct al acestuia. Aprecierea fructuoasei sale activități științifice a culminat prin alegerea lui ca membru corespondent al Academiei, în 1955. Această binemeritată apreciere și încredere a celui mai înalt for științific din țara noastră n-a mai putut-o onora în continuare așa cum ar fi dorit. O boală necruțătoare l-a doborât definitiv și i-a întrerupt firul vieții, la o vîrstă cînd puterea creației științifice este în plină rodnicie.

Stăpinind solide cunoștințe de specialitate și bazat pe o amplă documentare, Șt. Pașca se afirmă pe tărîm științific, încă în 1928, prin publicarea unui important *Glosar dialectal alcătuit după material lexical cules de corespondenți din diferite regiuni*, apreciat de lingviști și citat ulterior în numeroase lucrări lexicografice de prestigiu¹. În 1936 și-a tipărit cea mai realizată lucrare monografică, *Nume de persoane și nume de animale în Țara Olului*, care a fost distinsă de Academia Română cu premiul statului, „Eliade Rădulescu”. Cartea aceasta reprezintă cel dintîi studiu sistematic și competent al onomasticii românești. Menționînd-o într-o notă din ziarul „Dimineața” (8 martie 1937), publicistul Barbu Lăzăreanu aprecia laconic: „știința de carte multă și puterea de cuprindere și de însuflețire a problemelor suscitade de tînăra disciplină a onomasticii — iată ce găsim la dl. Ștefan Pașca...”².

După o scurtă introducere în care predomină aspectul teoretic al problemelor tratate, autorul discută, în mod critic și documentat, criteriile potrivit cărora sînt alese numele de botez, tendințele de continuitate în domeniul antroponimiei, explicarea originii numelor, problema așa-numitelor „supranume”, numele de familie și diversele probleme pe care le ridică, sistemul de denotație de factură populară, aspectul gramatical al numelor, hipocoristicele și derivarea numelor cu sufixe. Partea a doua a monografiei cuprinde un bogat glosar antroponomastic (p. 157—352) și un glosar al numelor de animale (p. 353—370), ambele alcătuite într-o remarcabilă ținută științifică. Cu excepția anumitor explicări etimologice, care pot suferi unele rectificări, după cum s-a semnalat în citeva recenzii critice³, lucrarea menționată mai sus, deși discută sistemul onomastic din ținutul Făgărașului, face utile servicii onomasticii românești în ansamblu, ea păstrîndu-și actualitatea și valoarea pînă în zilele noastre.

Departe de a fi o simplă monografie a problemei limitate pe care o tratează, după cum se afirmă cu modestie în introducere, lucrarea respectivă constituie o contribuție prețioasă la cunoașterea și studierea numelor proprii general răspîndite la români. De fapt, însăși zona cercetată,

¹ Cf. recenziile lui Iorgu Iordan, în BIFR, II, 1935, p. 279—294; G. Pascu, în „Revista critică”, V, 1931, p. 231—236; C. Tagliavini, în „Studi Rumeni”, IV, p. 177.

² Cf. Barbu Lăzăreanu, *Cu privire la meșteșugarii cuvintelor*, București, 1975, p. 257, articolul *Poreclă, supranume, vîers*.

³ Vezi recenzia lui Emil Petrovici, în DR, IX, 1936—1938, p. 397—399.

prin situarea ei geografică și prin condițiile istorice, sociale și politice deosebite de care s-a bucurat în trecut, este oarecum reprezentativă pentru întreaga antroponimie românească. Dealtfel, Șt. Pașca avea mai demult în atenția sa antroponimia din această arie centrală a țării, după cum o demonstrează două studii publicate anterior⁴. Această lucrare fundamentală se întemeiază pe un material arhivistic extrem de bogat, cules direct din „urbării” făgărășene din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, sau primit din 64 de localități, de la numeroși și diferiți informatori, drept răspuns la Chestionarul IV : *Nume de loc și nume de persoană*, alcătuit tot de Șt. Pașca, în 1930, în cadrul Muzeului limbii române. Acestui material documentar de bază i se adaugă altul, atestat în izvoare mai vechi, tipărite, în colecții de documente și hărți. Totodată, pe lângă vastul material faptic bine organizat și comentat, lucrarea are și meritul de a oferi bogate sugestii, chiar din punct de vedere teoretic, pentru variatele probleme discutate, cum este, de exemplu, distincția (făcută și mai înainte de I. A. Candrea) între porecle și supranume. Autorul este de părerea că supranumele „are o funcțiune exclusiv antroponomastică, pe când porecla indică o funcțiune semantică” (p. 44). Supranumele au, în primul rând, un caracter afectiv, iar înțelegerea justă a originii lor presupune cunoașterea precisă a circumstanțelor concrete în care ele au fost acordate unor indivizi sau unor colectivități umane. Observații prețioase și pertinente se găsesc din belșug în legătură cu explicarea etimologiei numelor de persoană prin referire directă la istoria concretă a limbii noastre și, în paralel, a societății românești, sau privitoare la concurența dintre elementele tradiționale și cele inovatoare din sistemul de denumire.

Semnaland lucrarea, la timpul potrivit, S. Pușcariu avea perfectă dreptate când a caracterizat-o succint în următorii termeni : „Este întiul studiu mare de Onomastică la noi și va rămînea lucrarea de bază pentru cercetările viitoare în această direcție. Restrîngerea asupra unui teritoriu limitat, dar explorat pînă în adîncimi, e un merit al autorului, care mai are și alte merite. Între acestea trebuie relevat darul de a da o sinteză clară și o împărțire rațională unui vast material. Un cumpăt și un simț critic lăudabil l-a păzit să se piardă în divagații etimologice, atît de ispititoare tocmai în onomastică și toponimie”⁵.

Antroponimia a constituit preocuparea dominantă și constantă a cercetărilor lui Șt. Pașca, așa cum rezultă și din alte studii, ca *Nume de familie compuse din Țara Oltului*, *Sufixe care indică apartenența locală* (în DR, VII), *Supranume colective intercomunale* (în DR, VIII) ș.a.

Cercetărilor de antroponimie li se asociază și cîteva investigații în domeniul toponimiei, cum este interesantul studiu *Contribuții toponomastice* (publicat în DR, XI, 1948, p. 60—102), în care tratează numeroase apelative topice derivate de la nume de plante cu sufixe colective locale, frecvența sufixului *-at*, *-ată* în toponimia românească și proveniența toponimului *Șugag* (jud. Alba), pe care autorul îl consideră un supranume personal de origine slavă (*Șugavŭ* „riios”, prin modificare de sufix), ce datează din perioada de conviețuire româno-slavă.

⁴ Cf. Șt. Pașca, *Nume de botz din Țara Oltului. Obiceiuri și tradiții*, în „Anuarul Arhivei de folklor”, I, 1932; *Circulația numelor de botz în Țara Oltului*, în „Țara Birsei”, 1931, nr. 5, 6.

⁵ Sextil Pușcariu, *Pe marginea cărților*, în DR, IX, 1936—1938, p. 448.

Cu aceeași rîvnă, pricepere și meticulozitate, Șt. Pașca a abordat diverse probleme de lexicologie, concretizate în studii și articole, ca *Terminologia calului : părțile corpului* (în DR, V, p. 272—327), *Din „argot”-ul românesc* (în DR, VII, p. 163—167), în care se ocupă de limbajul secret special al frizerilor ⁶, sau *Note istroromâne* (DR, IX, p. 236—241) ș.a. După cum se poate observa, și întru totul explicabil, ținînd seamă de specificul lingvisticii clujene din acel timp, majoritatea cercetărilor lexicologice sînt strîns legate de dialectologie.

Lucrare doctă și bogată în conținut, fiind teza pe baza căreia și-a obținut doctoratul, *Terminologia calului* s-a bucurat de frumoase aprecieri : cf. recenziile semnate de către Iorgu Iordan (în „Zeitschrift für romanische Philologie”, vol. LVI—2, p. 224 ș.u.), Carlo Tagliavini (în „Studi Rumeni”, vol. IV, 1929—1930, p. 129—130) și L. Treml (în „Ungarische Jahrbücher”, vol. IX, 1929, p. 337—340).

Lui Ștefan Pașca îi revine meritul de a fi întreprins ancheta lingvistică la românii din Istria, ale cărei rezultate sînt reflectate în materialul *Atlasului lingvistic român*, partea a II-a.

Lexicograf priceput, exigent și harnic, el a lucrat efectiv, în calitate de redactor, la *Dicționarul Academiei*, din 1932 pînă în 1946. Apoi, pînă în 1953, a condus echipa de lexicografi clujeni care a contribuit la elaborarea, în continuare, a vechiului *Dicționar al limbii române* și a primului volum al *Dicționarului limbii române literare contemporane*. Numai cine cunoaște specificul muncii lexicografice își poate da seama cîtă energie solicită alcătuirea unui dicționar și poate evalua aproximativ aportul lui Șt. Pașca în acest domeniu.

Cercetător asiduu și pasionat al limbii și literaturii noastre vechi, el a publicat două studii substanțiale în acest domeniu : *Manuscrisul italian-român din Goettingen* (în „Studii italiene”, II, 1935, p. 119—136) și *O tipăritură munteană necunoscută din sec. al XVII-lea : Cel mai vechi ceaslov românesc* (București, 1939, 121 p., în colecția Academiei Române „Studii și cercetări”, XXXVI). În primul, este făcută o minuțioasă analiză lingvistică a unui mic manual de conversație italo-român, „din acelea pe care misionarii catolici din Moldova le scriau spre a servi ca informație asupra graiului vorbit de indigenii în mijlocul cărora păstoreau”. După părerea lui Șt. Pașca, textul acestui manuscris se datorește venețianului P. Francantonio Minotto și datează de la sfîrșitul anului 1771 și începutul celui următor, prima perioadă de misionarism a lui Minotto în Moldova. Manuscrisul cîștigă în importanță prin faptul că redă cu destulă fidelitate graiul vorbit în Moldova aceluia timp.

Cel de-al doilea studiu amintit se referă la un ceaslov apărut la Govora în 1640, care se înscrie printre tipăriturile noastre vechi de execuție tehnică superioară ⁷. Cartea a fost tipărită de către Meletie Macedoneanu în a doua jumătate a lui septembrie și în octombrie 1640 și cuprinde o serie de molitve, care au circulat anterior în manuscris, pentru necesitățile cultului ortodox. Autorul studiului întreprinde o riguroasă și detaliată exegeză

⁶ Articol menționat de Barbu Lăzăreanu — vezi *op. cit.*, p. 179—180. V. Gr. Chelaru, în „Arhiva”, XLII, 1935, p. 129; Al. Vasiliu, în „Grai și suflet”, VII, 1937, p. 98—99.

⁷ Despre lucrarea aceasta, vezi recenziile lui D. Macrea, în „Gînd românesc”, VII, 1939, p. 108, și P.P. Panaitescu, în „Revista istorică română”, IX, 1939, p. 460—461.

literară și lingvistică a textului respectiv, care constituie astfel un veritabil model de cercetare filologică în adevăratul sens al acestei discipline.

În ultimii ani ai vieții, Șt. Pașca a mai publicat câteva contribuții la studierea limbii române vechi. Ele sînt, în fond, părți ale unei proiectate lucrări de sinteză, privitoare la istoria scrisului vechi românesc, lucrare pe care n-a mai reușit să o ducă la bun sfîrșit. Avem în vedere îndeosebi *Contribuții la istoria începutului scrisului românesc* (în CL, I, 1956, p. 79—90), *Versiuni românești din secolul al XVI-lea ale Apostolului și Probleme în legătură cu începutul scrisului românesc* (în CL, II, 1957, p. 47—95). El nutrea convingerea că începutul scrisului în limba română datează din a doua jumătate a secolului al XV-lea. Însăși menținerea în limba noastră a cuvintelor de origine latină *carte, a scrie, scriptură* (și *scriptă* în limba veche), care s-au păstrat prin evoluția fonetică normală și exact cu aceleași sensuri ca în latină, constituie un indiciu elocvent despre vechimea practicii scrisului românesc. Preoții pregătiți în sudul Dunării au folosit, probabil, ca material didactic texte bilingve slavo-române, pe baza cărora ei își însuseau slavona cultă. Așa după cum a considerat și Al. Rosetti mai înainte, s-a scris întotdeauna românește, dar, la început, sporadic și doar pentru nevoi particulare. Șt. Pașca insistă mult asupra acestor necesități locale, într-o oarecare măsură ipoteza lui întîlnindu-se cu aceea a lui P. P. Panaitescu despre primordialitatea factorilor interni în apariția scrisului românesc.

Ocupîndu-se de localizarea primelor traduceri românești ale *Apostolului*, harnicul filolog clujean nu împărtășește opinia lui N. Iorga, potrivit căreia primele noastre texte religioase ar fi fost traduse de o singură persoană în partea de nord a țării. Frecventele mențiuni din unele texte vechi despre acei „buni creștini” ce și-au dat concursul la elaborarea traducerilor religioase, precum și despre „boierii” care au finanțat o asemenea întreprindere, pot constitui o dovadă concludentă că, în secolul al XVI-lea, acțiunea de traducere era rodul unei munci colective bine organizate. Este posibil ca traducătorii să fi utilizat unele glosare slavo-române, necunoscute încă. Excluzînd originea maramureșeană a celor mai multe texte vechi, Șt. Pașca susține că diferitele variante ale *Apostolului* sînt traduse independent, fapt ce i se pare că poate fi demonstrat printr-o serie de divergențe lexicale, gramaticale și frazeologice existente între versiunile cercetate amănunțit, și anume *Lucrul apostolesc* al lui Coresi, *Codicele voronețean* și *Apostolul* din colecția Gaster. Multe diferențe între textele cu conținut religios similar sînt determinate și de alte cauze, ca ignoranța slavonei, practica traducătorilor și informația istorică. În concluzie, *Lucrul apostolesc* al lui Coresi ar proveni dintr-o traducere efectuată, probabil, în sud-estul și centrul Transilvaniei, *Codicele voronețean* pornește de la o traducere maramureșeană, iar versiunea Gaster a *Apostolului* s-ar întemeia pe o traducere făcută în nordul Ardealului sau al Moldovei.

În revista „Cercetări de lingvistică”, la care a fost redactor responsabil adjunct, Ștefan Pașca a mai publicat un documentat studiu monografic despre *Activitatea lui Mozes Gaster în domeniul lingvisticii și al filologiei române* (CL, I, 1956, p. 103—117).

Ar fi nedrept dacă, referindu-ne la activitatea științifică a distinsului profesor clujean, n-am aminti două lucrări mai puțin cunoscute, deoarece n-au ajuns să vadă lumina tiparului, ele fiind doar dactilografiate

pentru uzul studenților săi. Este vorba de două cursuri universitare : *Istoria limbii române (fonetica, morfologia, sintaxa și vocabularul)* și *Istoria limbii române literare (epoca veche)*. Ambele conțin prelegerile de gramatică istorică și de limbă literară ținute în ultima perioadă a activității sale didactice. În cursul de gramatică istorică, remarcăm organizarea sistematică a materialului lingvistic, informația bibliografică impresionantă, bogăția explicațiilor, apelul permanent la forme corespunzătoare, din toate dialectele românești, și claritatea expunerii, cursul respectiv echivalând cu o concentrată sinteză a studiilor fundamentale asupra istoriei limbii române. În ceea ce privește cursul de limbă literară, se cuvine să precizăm că este primul de acest gen, după introducerea, în 1952, a acestei discipline ca obiect de studiu în învățământul filologic superior. Autorul a rămas, în general, fidel ideii că istoria limbii literare este echivalentă cu istoria scrisului, concepție astăzi amendabilă, dar explicabilă, ținând seama de preocupările lui anterioare și de data când își scria opera. Ca în toate lucrările pe care le-a întocmit, accentul principal al investigației cade asupra lexicului și foneticii limbii culte din secolul al XVI-lea până în secolul al XVIII-lea inclusiv. Cercetarea faptelor de limbă din textele principale, care datează din acest interval de timp, în strinsă legătură cu dezvoltarea culturii noastre naționale și cu condițiile istorico-sociale concrete din locurile de unde proveneau este caracteristica dominantă a tuturor lecțiilor cuprinse în cursul la care ne referim. Chiar dacă nu se afirmă destul de explicit, printr-o asemenea abordare a problemelor, cursul tratează, în bună măsură, evoluția stilurilor funcționale din primele trei veacuri de existență a limbii noastre culte.

Fără îndoială, imaginea muncii sale științifice neobosite trebuie întregită cu numeroasele articole mărunte, însemnări, recenzii, dări de seamă și necroloage apărute în diferite publicații din timpul său, ca „Daco-romania” (în paginile căreia i-au apărut cele mai multe asemenea contribuții), „Transilvania”, „Gînd românesc”, „Societatea de mîine”, „Făt-Frumos”, „Arhivele Olteniei” ș.a.

Ca director științific adjunct al Institutului de lingvistică din Cluj, între 1951 și 1955, Șt. Pașca a îndrumat cu răbdare și dragoste munca unui colectiv care a cules material pentru un *Antroponomasticon* românesc, a dirijat un alt colectiv care făcea lucrările pregătitoare în vederea întocmirii unui dicționar al graiurilor teritoriale românești și a contribuit la elaborarea monografiilor lingvistice pentru Valea Jiului și Valea Sebeșului. În calitate de șef de catedră și de conducător științific de doctoranzi, a avut o grijă permanentă pentru formarea de cercetători tineri, s-a străduit să le insuflă spiritul unei discipline riguroase a muncii și a pus bazele unui nucleu de specialiști în onomastică, domeniul său predilect de cercetare. Fostii lui elevi și colaboratori nu-i pot uita generozitatea, entuziasmul și profunda omenie ce l-au caracterizat.

În îndelungata sa activitate didactică, Șt. Pașca a predat felurite cursuri, ca exerciții gramaticale, morfologia limbii române, introducere în studiul numelor proprii, derivația în limba română, lexicografia românească, introducere în studiul practic al limbii italiene, curs practic de limba și corespondența italiană, cultura slavă în țările române în secolele al XV-lea și al XVI-lea, limba și literatura română în secolele XVI—XVIII, onomastică, gramatică istorică și istoria limbii române literare.

Însăși bogăția tematică a cursurilor, pe care, dintr-un lăudabil spirit de exigență profesională, le-a predat întotdeauna într-o înaltă ținută științifică, este cea mai bună ilustrare a multiplelor sale cunoștințe de specialitate și a erudiției vaste care i-a caracterizat aproape toate lucrările pe care le-a scris. Adeseori, la orele de curs, în focul expunerii pline de patos, faptele de limbă din trecut prindeau parcă viață și, concomitent cu comentariul lor științific adecvat, în inimile ascultătorilor se strecurau dogoarea unui patriotism sincer și respectul pentru creația poporului.

Desigur, unele dintre ideile pe care le-a exprimat pot fi astăzi discutabile. În esență, el n-a fost un teoretician deosebit, ci un excelent practician, fiind prea strâns legat de fapte concrete și de amănunte. Chiar din această cauză, uneori, opera lingvistică și filologică pe care ne-a lăsat-o se resimte de influența școlii neogramatice în spiritul căreia se formase, chiar dacă onestitatea și conștiinciozitatea cercetării sint ireproșabile. Totuși, în ultima parte a activității sale științifice, se pot sesiza incontestabile încercări izbutite de interpretare, de pe noi poziții ideologice, a fenomenelor de limbă, mai cu seamă prin raportarea permanentă a istoriei limbii la istoria poporului și prin aplicarea metodei dialectice de cercetare.

Prin natura preocupărilor și prin ideile filologice, între activitatea acestui lingvist și aceea a lui Nicolae Drăganu, fostul lui profesor și îndrumător, sint numeroase trăsături comune.

Ca om de știință și ca profesor, Ștefan Pașca se înscrie printre reprezentanții de seamă ai școlii lingvistice clujene din deceniile III—VI ale secolului nostru. Totodată, el aparține personalităților de prim rang ale Almei Mater Napocensis, fiind un dascăl învățat și entuziast, care și-a închinat întreaga viață slujirii adevărului și educării complexe a generațiilor tinere.

Martie 1976

*Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31*

BIBLIOGRAFIA LUCRĂRILOR LUI ȘTEFAN PAȘCA *

1926

1. *Să ne salvăm limba populară*, în „Societatea de mline“, III (1926), nr. 35–36, 589.
- Recenzii :
2. TACHE PAPAHAGI, *Cercetări în Munții Apuseni*, din GS, II (1925–1926), fasc. 1, în DR, IV, p. 1 009–1 017.
3. N. IORGA, *Trei căldări în Țările Românești : Caronni, Rey, Kuntsch și originea „Luceafărului” lui Eminescu*, din „Analele Academiei Române”, secția istorică, seria III, tom. V, mem. 5, 1925, în DR, IV, p. 1 018.
4. LECA MORARIU, *De-ale lui Creangă (Popa Duhul și Zahai Creangă)*, din „Glasul Bucovinei”, Cernăuți, IX (1926), în DR, IV, p. 1 018–1 019.
5. LECA MORARIU, *Un cîntăreț al Sucevei : T. Robeanu*, din „Glasul Bucovinei”, Cernăuți, IX (1926), în DR, IV, p. 1019.
6. G. BOGDAN-DUICĂ, *Simion Bărnuțiu, românii și ungarit*, Cluj, 1924, în DR, IV, p. 1019.
7. V. BOLOGA, *Ioan Molnar-Piuariul, primul medic titrat român ca autor medical și Date nouă pentru biografia lui Ioan Molnar*, din „Clujul Medical”, 1924, nr. 5–6, în DR, IV, p. 1 020.
8. N. BĂNESCU, *Academia grecească din București și școala lui Gheorghe Lazăr*, din „Anuarul Universității din Cluj”, 1923–1924, în DR, IV, p. 1020–1021.
9. LIVIU MARIAN, *B. P. Hasdeu și Rusia*, Chișinău, 1925, în DR, IV, p. 1 021–1 022.
10. MIHAIL PINETTA, *Apostol Mărgărit*, Siliștră, 1924, în DR, IV, p. 1 022.
11. N. CARTOJAN, *Legenda lui Avgar în literatura veche românească*, din „Convorbiri literare”, LVII (1925), aprilie, în DR, IV, p. 1 022.
12. „Buletinul Comisiei istorice a României”, vol. III, 1925, în DR, IV, p. 1 023–1 025.
13. „Buletinul Comisiei istorice a României”, vol. IV, 1927, în DR, IV, p. 1 025–1 026.
14. R. S. MOLIN, *Afurisirea lui Moisi Ntcoară. Trei documente asupra luptelor noastre bisericesti din Banat*, Oravița, 1925, în DR, IV, p. 1 026.
15. AL. VITENCU, *Vechi documente moldovenești*, din „Anuarul Școalei reale superioare ortodoxe din Cernăuți”, 1923–1924, în DR, IV, p. 1 026–1 028.
16. ANDREI VERESS, *Cîntece istorice vechi ungurești despre românii*, din „Analele Academiei Române”, secția literară, seria III, tom. III, mem. I, 1925, în DR, IV, p. 1 028.
17. CONSTANTIN LOGHIN, *Istoria literaturii române*, Cernăuți, 1926, în DR, IV, p. 1 028.
18. LUCIAN COSTIN, *Mărgăritarele Banatului* (Mare colecție de folklor), Timișoara, 1925, în DR, IV, p. 1 031–1 034.
19. GH. CARDAȘ, *Cîntece populare moldovenești*, Arad, 1926, în DR, IV, p. 1 034.
20. ALEXANDRU MARCU, *Romanticii italieni și românii*, din „Analele Academiei Române”, secția literară, seria III, tom. II, mem. II, 1924, în DR, IV, p. 1 035–1 037.

1927

Recenzie :

21. SEVER POP, *Buts et méthodes des enquêtes dialectales*, Paris, 1926, în „Transilvania”, LVIII (1927), p. 325.

* Întocmită de Gabriel Vasiliu.

CL, anul XXI, nr. 2, p. 145–151, Cluj-Napoca, 1976

1928

22. *Glosar dialectal alcătuit după material lexical cules de corespondenți din diferite regiuni*, în „Analele Academiei Române”, secția literară, seria III, tom. IV, mem. 3, 62 p.

Recenzii: R. T., în „Transilvania”, LIX (1928), p. 851–852.

C. TAGLIAVINI, în „Studi Rumeni”, IV (1929–30), p. 177.

„Ungarische Jahrbücher”, XI (1931), p. 459.

G. PASCU, în „Revista Critică”, V (1931), p. 231–236.

D. ȘANDRU, în GS, V (1931–32), p. 387–389.

ȘT. PAȘCA răspunde, în DR, VII, p. 155.

D. ȘANDRU răspunde, în GS, VII (1937), p. 312–316.

IORGU IORDAN, în „Buletinul Institutului de filologie română

„Al. Philippide, *”, vol. II (1935), p. 279–294.

23. *Terminologia calului: părțile corpului*, în DR, V, p. 271–327 și 4 hărți (Lucrare de doctorat).

Recenzii: C. TAGLIAVINI, în „Studi Rumeni”, IV (1929–30), p. 129–130.

L. TREML, în „Ungarische Jahrbücher”, IX (1929), p. 337–340.

IORGU IORDAN, în „Zeitschrift für romanische Philologie”, LVI (1929), nr. 2, p. 224.

24. *Din Munții Apuseni*, în „Făt-Frumos”, III, p. 9–11, 43–45 și 81–83.

Recenzii: C. TAGLIAVINI, în „Studi Rumeni”, IV (1929–30), p. 134.

A. GOROVEI, în „Șezătoarea”, vol. XXV, 1929, p. 133.

1930

25. *Chestionarul IV: Nume de loc și nume de persoane*, Cluj (în colaborare cu S. Pușcariu).
26. *Bibliografia periodicelor*, în DR, VI, p. 537 (în colaborare cu Ion Breazu).

Recenzii:

27. V. MERUȚI, *Judefele din Ardeal și din Maramureș, plină în Banat*, din „Lucrările Institutului de geografie al Universității din Cluj”, vol. V, 1929, p. 239, în DR, VI, p. 431–436.

28. SIMON PIRCHEGGER, *Die Slavischen Ortsnamen im Mürzgebiet*, Leipzig, 1927, în DR, VI, p. 436–437.

29. GUSTAV KISCH, *Das Banat im Spiegel seiner Ortsnamen*, din „Banater deutsche Kulturhefte”, II (1928), 3, p. 1–43, în DR, VI, p. 437–439.

30. SABIN OPREANU, *Ținutul Săcutilor. Contribuții de geografie umană și de etnografie*, din „Lucrările Institutului de geografie al Universității din Cluj”, vol. III, 1928, în DR, VI, p. 439–447.

31. BRUNO MIGLIORINI, *Dal nome proprio al nome comune*, din „Biblioteca dell' Archivum Romanicum”, seria II, vol. 13, 1927, în DR, VI, p. 447–451.

32. CARLO TAGLIAVINI, *Divagazioni semantiche rumene. Dal nome proprio al nome comune*, din „Archivum Romanicum”, XII (1928), nr. 1–2, p. 161–231, în DR, VI, p. 451–458.

33. CARLO TAGLIAVINI, *Notizie intorno ad alcuni manoscritti sconosciuti del cardinal Mezzofanti esistenti a New York*, din „Il comune di Bologna”, XVI (1929), nr. 2, p. 39–41, în DR, VI, p. 458.

34. GÜNTHER SCHOLZ, *Rumänisch und Spanisch. Eine vergleichende Darstellung der Eigentümlichkeiten beider Sprachen*, Leipzig, 1929, în DR, VI, p. 458–461.

35. ALEXANDRU MARCU, *Un student român la Pisa și Paris către 1820: Simion Marcovici*, din „Revista istorică”, XV (1929), nr. 1–3, în DR, VI, p. 461–462.

36. CLAUDIO ISOPESCU, *La poesia popolare rumena*, din „Il Giornale di Politica e di Letteratura”, III (1927), nr. V–VI, în DR, VI, p. 462–463.

37. CLAUDIO ISOPESCU, *Antiche attestazioni italiane della latinità dei Romeni. II. Il poeta romano G. Asachi a Roma, 1808–1812*, din „Atti del I Congresso Nazionale di Studi Romani”, VI (1928), în DR, VI, p. 463–464.

38. CLAUDIO ISOPESCU, *L'arte religiosa moldava della Bucovina, La chiesa di Vatra Moldovitei*, din „Costruire”, Roma, IV (1927), în DR, VI, p. 464.

39. ANDREI VERESS, *Păstoritul ardenilor în Moldova și Țara Românească (plină la 1821)*, din „Analele Academiei Române”, secția istorică, seria III, tom. VII, mem. 6, 1927, în DR, VI, p. 464–466.

40. C. RĂDULESCU-CODIN, *Literatură, tradiție, obiceiuri din Corbi-Muscelului*, „Din viața poporului român”, vol. XXXIX, 1929, în DR, VI, p. 466–471.
41. G. F. CIAUȘANU, G. FIRA, C. M. POPESCU, *Culegere de folclor din jud. Vâlcea și împrejurimi*, „Din viața poporului român”, vol. XXXV, 1928, în DR, VI, p. 471–474.
42. N. GEORGESCU-TISTU, *Folclor din județul Buzău*, „Din viața poporului român”, vol. XXXIV, 1928, în DR, VI, p. 474–475.
43. C. BOBULESCU, *Cronica bisericii Sf. Ecaterina din București, 1577*, București, 1927, în DR, VI, p. 475–476.
44. V. PUIU, C. TOMESCU, ȘT. BERECHET, ȘT. CIOBANU, *Documente din Basarabia*, Chișinău, 1928, în DR, VI, p. 476–477.
45. L. T. BOGA, *Documente basarabene*, vol. III–VIII, Chișinău, 1929, în DR, VI, p. 477–478.
46. SEXTIL PUȘCARIU, *Studii istororomâne*, în „Societatea de mline”, VII (1930), nr. 6, p. 109–110.
47. SEXTIL PUȘCARIU, *Studii istororomâne*, vol. III, București, 1929, în „L'Europa Orientale”, II (1930), nr. IX, p. 244.

Necrologe :

48. *Constantin Berariu (1870–1930)*, în DR, VI, p. 653.
49. *Ion Gorun*, în DR, VI, p. 653–654.
50. *Ion Nădejde (1854–1929)*, în DR, VI, p. 654–655.

1931

51. Studii de onomastică : *Circulația numelui de botez în Țara Oltului*, în „Țara Bârsel”, III, (1931), p. 462–475 și 540–555.

Recenzii : M(ario) R(oques), în „Romania”, LIX (1933), p. 154.

AL. ROSETTI, în „Revista istorică română”, II (1932), p. 332.

G. PASCU, în „Revista Critică”, VII (1933), p. 119.

52. Chestionarul V : *Situa, păstoritul și prepararea laptelui*, Cluj.

Recenzie : B. LĂZĂREANU, în „Dimineața”, 16 noiembrie 1936.

Recenzie :

53. „Dacoromania”, VI (1929–1930), în „Societatea de mline”, VIII (1931), nr. 20, p. 418–419.

1932

54. *Denominații personale sardo-logudorești din sec. XI–XIII*, în „Ephemeris Dacoromana”, V (1932), p. 331–411.

Recenzie : H. Mihăiescu, în „Arhiva”, XI (1933), p. 91.

55. *Nume de botez în Țara Oltului. Obiceiuri și tradiții*, în „Anuarul Arhivei de Folclor”, I, p. 107–115.

56. *O operă culturală*, în „Societatea de mline”, IX (1932), nr. 13–14, p. 203.

1933

57. *Sufize care indică apartenența locală*, în DR, VII, p. 154–163.

58. *Din argot-ul românesc*, în DR, VII, p. 163–167.

Recenzii : V. GR. CHELARIU, în „Arhiva”, XLII (1935), p. 129.

AL. VASILIU, în GS, VII (1937), p. 98–99.

ȘT. PAȘCA răspunde, în DR, IX, p. 325–329.

59. *Nume de familie compuse din Țara Oltului*, în DR, VII, p. 167–172.

Recenzie : V. GR. CHELARIU, în „Arhiva”, XLII (1935), p. 129.

60. *Dicționarul Academiei Române*, în „Gînd românesc”, I (1933), p. 109.

61. Chestionarul VI : *Stupărul*, Cluj (în colaborare cu Sextil Pușcariu și Petre Coman).

62. *Bibliografia periodicelor*, în DR, VII, p. 505–651 (în colaborare cu Ion Breazu ș.a.).

Recenzii :

63. GIANDOMENICO SERRA, *Contributo toponomastica alla teoria della continuità nel medioevo delle comunità rurali romane e preromane dell'Italia superiore*, Cluj, 1931, 325 p., în DR, VII, p. 391–395.
64. ȘTEFAN BINDER, *Kind, Knabe, Mädehen in Dacoromänischen. Ein Beitrag zur Onomasiologie*, „Biblioteca Dacoromaniei”, Cluj, 1932, în DR, VII, p. 395–396.
65. SEXTIL PUȘCARIU, *Proiect de reformă a ortografiei române*, *Academia Română*, dezbateri, ședința din 30 mai 1929, în DR, VII, p. 396–398.
66. TEODOR ROȘCULEȚ, *Ortografia română actuală*, din „Revista Critică”, 1928, în DR, VII, p. 396–398.
67. SEXTIL PUȘCARIU și TEODOR NAUM, *Îndreptar și vocabular ortografic după noua ortografie oficială, pentru uzul învățământului de toate gradele*, București, 1932, în DR, VII, p. 396–398.
68. CARLO TAGLIAVINI, *Divagazioni semantiche rumene e balcaniche. Dal nome proprio al nome comune*, din „Archivum Romanicum”, XVI (1932), nr. 3, în DR, VII, p. 398–399.
69. MARIO RUFFINI, *Contributo all'onomastica degli animali domestici del distretto di Fărgăș* (sic! pentru Făgăraș), din „Archivum Romanicum”, XVII (1933), nr. 1, p. 27, în DR, VII, p. 400–402.
70. TRAIAN GHERMAN, *Meteorologia populară*, Blaj, 1928, în DR, VII, p. 402–403.
71. „Buletinul Societății Regale Române de Geografie”, tom. XLVIII (1929), în DR, VII, p. 403–406.
72. ARPAD BITAY, *Ujabb szempontok és adatok a román nyelv magyar elemeink kutatásához. Adatok a román nyelv székely magyar eredeti szavaihoz*, din „Szekely-nemzeti múzeum emlékkönyv”, în DR, VII, p. 406–407.
73. „Buletinul Comisiei istorice a României”, vol. IX (1930), în DR, VII, p. 407–409.
74. AL. P. ARBORE, *Toponimie putneană*, din „Milcovia”, Focșani, 1930, vol. I, p. 5–39, în DR, VII, p. 409–410.
75. T. PORCIUC, *Regunile naturale ale României în general. Descriere epigeneologică*, Cluj, 1930, în DR, VII, p. 411.
76. C.I. POPP SERBOIANU, *Les Tsiganes – Histoire – Ethnographie – Linguistique, Grammaire, Dictionnaire*, Paris, 1930, în DR, VII, p. 411–413.
77. NICOLAE DRĂGANU, *Românii în veacurile IX–XIV pe baza toponimiei și a onomasticii*, în „Gînd românesc”, I (1933), p. 280–285.

1934

78. *Supranume de la nume etnice în Țara Oltului*, în *În memoria lui Vasile Părvan*, București, 1934, p. 279–283.

1935

79. *Supranume colective intercomunale*, în DR, VIII, p. 199–212.
80. *Manuscrisul italian-român din Goettingen*, în „Studii italiene”, II (1935), p. 119–136.

Recenzii : O. BODIN, în „Revista istorică română”, V–VI (1935–36), p. 613.
T. ONCIULESCU, în „L'Europa Orientale”, XIX (1939), p. 217.

81. Chestionarul VII: *Instrumente muzicale*, Cluj (în colaborare cu Aug. Bena).

Recenzii :

82. IOAN I. FILITTI, *Proprietatea solului în Principatele Române pînă la 1864*, București, 1935, în DR, VIII, p. 238–241.
83. ALEXANDRU MARCU, *Studii italiene*, din „Roma”, I (1934), 190 p., în DR, VIII, p. 241–243.
84. RAMIRO ORTIZ, *Manualetto rumeno*, București, 1936, 240 p., în DR, VIII, p. 241.
85. MARA N. POP, *Contribuțiuni la viața pastorală din Argeș și Muscel. Originea ungurenilor*, din „Buletinul Societății Regale Române de Geografie”, tom. LII (1933), p. 229–282, în DR, VIII, p. 243–244.
86. Comisia Recensămîntului general al populației, *Indicatorul statistic al satelor și unităților administrative din România, cuprinzînd recensămîntul general al populației din*

29 dec. 1930, „Publicația Direcției Recensămîntului General al Populației din Ministerul Muncii, Sănătății și Ocrotirilor Sociale”, București, 1930, în DR, VIII, p. 244–245.

1936

87. *Nume de persoane și nume de animale în Țara Oltului*. Academia Română. Studii și Cercetări, XXVI, București, 1936, 370 p. Lucrare premiată de Academia Română cu premiul „E. Rădulescu”.

- Recenzii:* S. PUȘCARIU, *Raport către Academia Română*, în „Analele Academiei Române”, tom. LV, 1935, p. 185–187.
 „Prager Presse” din 21 martie 1937, p. 10.
 C. REVIGA, în „Adevărul” din 22 ianuarie 1937.
 SZABÓ ATTILA, în „Erdélyi Múzeum”, XLII (1937), p. 195–196.
 AL. GRAUR, în „Bulletin de la Société de Linguistique de Paris”, XXXVIII (1937), p. 110–111.
 V. I. CATARAMĂ, în „Arhiva”, XLIV (1937), p. 332–339.
 ȘT. PAȘCA răspunde, în DR, IX, p. 329.
 V. I. CATARAMĂ, *Între „Dacoromania” și „Arhiva”*, în „Arhiva”, XLVI (1939), p. 144–147.
 IORGU IORDAN, în „Însemnări ieșene”, III (1938), p. 3–4.
 I. KNIEZSA, în „Archivum Europae Centro-Orientalis”, vol. III, p. 367–371.
 M. CREANGĂ, în „Buletinul Institutului de filologie română «Al. Philippide»”, IV (1937), p. 241–244.
 E. PETROVICI, în DR, IX, p. 397–399.
 S. PUȘCARIU, în DR, IX, p. 448.

1937

88. *Chestionarul VIII: Mîncări și băuturi*, Cluj (în colaborare cu S. Pușcariu).
 89. *Omagiu profesorului Sextil Pușcariu*, în „Gînd românesc”, V (1937), p. 588–589.

1938

90. *Note istroromâne*, în DR, IX, p. 236–241.

Recenzii:

91. AL. VASILIU, *Din argoul nostru*, din GS, VII (1937), p. 95–131 și 309–312, în DR, IX, p. 325–329.
 92. P. IROAIE, *Cîntece populare istroromâne*, extras din „Făt-Frumos”, 1938, 88 p., în DR, IX, 330–334.
 93. I. CARANICA, *O sută treizeci de melodii populare aromânești*, București, 1937, 160 p., în DR, IX, p. 334–335.
 94. Institutul de demografie și recensămînt, *Nomenclatura profesiunilor și întreprinderilor, cuprinzînd și codul profesiunilor*, București, 1933, 135 p., în DR, IX, p. 335–337.
 95. A. SACERDOTEANU, *Pentru un dicționar geografic al României*, Cursul de diplomatie, VI, 1935, în DR, IX, p. 339–340.
 96. I. BILEȚCHI, *Un capitol de patronimie românească; – Din toponomastica României; – O veche superstiție*, din „Anuarul Liceului «Dragoș-Vodă» din Cîmpulung-Moldovenesc”, XIII, 1935, în DR, IX, p. 337–339.

1939

97. *O tipăritură munteană necunoscută din sec. XVII-lea. Cel mai vechi ceaslov românesc*. Academia Română. Studii și Cercetări, XXXVI (1939), 121 p.

- Recenzii:* I. FELECANU, în „Tribuna”, II, 28 februarie 1939.
 T. BODOGAE, în „Revista teologică”, XXIX (1939), p. 269–270.
 D. MACREA, în „Gînd românesc”, VII (1939), p. 108.

- N. I (orga), în „Revista istorică”, XXVI (1940), nr. 10–12, p. 337–338.
 AL. PROCOPOVICI, în DR, X, p. 93.
 AL. GRAUR, în „Bulletin de la Société de Linguistique de Paris”, XL (1939), p. 103.
 P. P. PANAITESCU, în „Revista istorică română”, IX (1939), p. 460–461.

1941

98. *În legătură cu rom. „mereu”*, în DR, X, p. 315–318.
 99. „*Ptnea pruncilor*” (Bălgrad, 1702), în DR, X, p. 319–329.

Recenzii :

100. D. GĂZDARU, *Mici controverse istroromâne. I. Ia ce epocă se referă știrile lui Domenico-Mario Negri despre morlachii din Dalmația?*, II. *Articolul anonim „I Rumeni dell'Istria” din anul 1883*, din „Arhiva”, XLIV (1937), p. 95–101, în DR, X, p. 146–147.
 101. P. IROAIE, *Alte cîntece populare istroromâne*, din „Arhiva”, XLVII (1940), nr. 1–2, în DR, X, p. 147–155.
 102. MARIO RUFFINI, *La scuola latinista romana (1780–1871). Studio storico-filologica*, Roma, 1941, în „Transilvania”, LXXII, 1941, p. 310–313.

1943

103. *Des copies du „Divan” de Démètre Cantemir en Transylvanie*, în „Langue et littérature”, Bulletin de la section littéraire, Académie Roumaine, II, p. 115–124.

1944

104. *Unitatea românească prin religie*, Sibiu, 1944, 27 p.

1948

105. *Contribuții toponomastice. 1. Apelative topice derivate cu sufixe colective locale de la nume de plante. 2. Ceva despre sufixul -at, -ată în toponomastica noastră. 3. Șugag*, în DR, XI, p. 60–102.

Recenzii :

106. N. CARTOJAN, *Istoria literaturii române vechi*, vol. II și III, în DR, XI, p. 238–242.
 107. DAN SIMONESCU, *Legenda lui Afrodizia*, Constantin Chițimia, *Cronica lui Ștefan cel Mare*, AL. ROSETTI, *Serisori românești din Arhivele Bistriței*, din *Texte de literatură veche românească*, București, 1942, în DR, XI, p. 242–256.
 108. N. CARTOJAN, *Cercetări literare*, V, București, 1943, în DR, XI, p. 256–261.

Necrolog :

109. *Alexe Procopovici (1884–1946)*, în DR, XI, p. 1–3.

1953

110. *În legătură cu „integrarea” limbilor și dialectelor*, în LR, II, nr. 3, p. 84–91.

1956

111. *Contribuții la istoria începutului scrisului românesc*, în CL, I, nr. 1–4, p. 79–90.
 112. *Activitatea lui Mozes Gaster în domeniul lingvisticii și al filologiei române*, în CL, I, nr. 1–4, p. 103–117.

1957

113. *Probleme în legătură cu începutul scrisului românesc. Versiuni românești din sec. al XVI-lea ale Apostolului*, în CL, II, p. 47—95.

Despre Ștefan Pașca :

I. STAN, *Ștefan Pașca (1901—1957)*, în CL, II (1957), p. 337.

S. POP, *Ștefan Pașca (1901—1957)*, în „Orbis”, VII (1958), p. 300—303.

Notă

În bibliografie nu sînt menționate :

Cursurile universitare, dactilografiate :

Gramatica istorică a limbii române — curs de morfologie istorică, 1952 ;

Curs de istoria limbii române — morfologie și sintaxă istorică, vocabularul, 1955.
Activitatea de redactor la *Dicționarul limbii române* (DLR).

Anchetă dialectală la istroromânii din Jeliăni, efectuată cu chestionarul dezvoltat
II, material publicat în *Atlasul lingvistic român*, serie nouă, vol. I—VII
(1956—1972), punctul 02.

SENS RELAȚIONAL ȘI GRAMATEM — CONȚINUT ȘI EXPRESIE LA NIVELUL GRAMATICAL AL LIMBII

DE

D. D. DRAȘOVEANU

0.0. Sens relațional. Comparăm, de exemplu, sensul substantivului *cauzalitate* cu cel al conjuncției *fiindcă*; nota comună: ideea de cauzalitate; diferența: în timp ce substantivul organizează ideea respectivă *noțional*, conjuncția o organizează *relațional*. Pe planul limbii, unde operăm cu sensuri, avem deci, cu cele de până aici, *sensuri noționale* și *sensuri relaționale*; ele fac parte dintr-o rețea; încercăm aici o prezentare a ei doar pentru situarea între celelalte a sensurilor relaționale.

Distincției dintre *noțiune* și *notă* îi corespunde cea dintre *substantiv* și *adjectiv*¹; acesta din urmă conține deci nu un sens noțional, ci un „sens calificativ” sau „caracterizant”².

Observație. a) În raport cu această distincție, termenul de „noțiune adjectivală” ș.a. cuprinde un nonsens. b) Termenul de „nume”, prin care se cuprind, între altele, la un loc, și substantivul, și adjectivul, prezintă neajunsul de a lăsa nediferențiate două realități esențial deosebite.

Adjectivului *i* se alătură din acest punct de vedere și *verbul finit*, ca unul care și el exprimă *note*, însușiri prezentate „în desfășurare”³.

Sensul exprimat de adjectiv, ca și cel exprimat de un verb finit, apare deci distinct de cel noțional, ca un *sens-notă*⁴.

Examinând, la rîndul său, sensul adverbului, constatăm că, în timp ce adverbul de mod afectează, uneori pînă la transfigurare, sensul lexical al regentului („trece înot” față de „trece”), comportîndu-se față de verb ș.a. asemănător adjectivului față de substantiv, adverbele *de loc* și *de timp*, în schimb, rămîn exterioare, sensurile lor neputînd fi asimilate nici sensurilor-notă, nici celor relaționale și nici celor noționale; le vom numi, neavînd alt termen, *sensuri circumstanțiale* (cuvîntul „circumstanțial” înțelegîndu-l etimologic).

Pentru cele ce urmează, reținem doar antinomia: sensuri *relaționale* și *nerelaționale*; acestea din urmă nu vor cunoaște — în planul sintagmatic — decît ipostaza de componente ale termenilor relației (purtate de temele lexicale sau de cuvinte-rădăcini), indiferent dacă raporturile reflec-

¹ Subînțelegem aici prin „substantiv” și cuvintele substantivizate, ca și cele folosite cu valoare substantivală, precum și pronumele (care exprimă tot noțiune, dar mijlocit ([11, I, p. 29], [22, p. 118], [40]), iar prin „adjectiv”, tot ce se acordă în gen, număr și caz.

² Vezi [4, p. 607 și, respectiv, p. 577].

³ [26, p. 82]. Pentru apropieri între verb și adjectiv, vezi și [2, p. 107].

⁴ Am recurs la „notă”, în loc de „caracterizant”, „calificativ” (vezi [4, p. 607], [30, p. 193]), atît pentru că acestea din urmă sînt mai proprii adjectivului și mai puțin verbului (finit), cît și pentru a rămîne în vecinătatea categoriei logice.

tate („obiectuale”⁵) sînt raporturi între obiecte, între obiecte și însușirile lor, între însușiri, circumstanțe ș.a.m.d., iar *sensurile relaționale* — încercînd o definiție care să ocolească, măcar în parte, pericolul aproape iminent al tautologiei⁶ — *vor fi acele sensuri care pun în diferite antinomii* (obiect posedat — posesor, acțiune — autor etc. etc.) *alte două, nerelaționale*.

Observație. În general, cînd, în gramatică, se definesc raporturile, această componentă, conținutul lor, este lăsată ascunsă, punîndu-se în antinomie *raportul* cu *ideea*: „catégories lexicales... les classes des signes exprimant les idées (s.n.) destinées à se combiner dans le discours au moyen des ligaments (s.n.) grammaticaux”⁷; „...morphèmes, ceux qui expriment les rapports (s.n.) entre les idées (s.n.)”⁸, ca și cînd „raportul” n-ar fi și el tot o idee, un sens, un sens relațional. B. Pottier, în [28, p. 90], susține, pe drept cuvînt, teza existenței unei idei și în cazul „raportului”, însă o ilustrează tot prin organizarea ei noțională: „Le mot rapport est une « idée » aussi bien que le mot idée”. Substantivul *raport*, bineînțeles, organizează noțional *ideea* de „raport”, întocmai ca mai sus substantivul *cauzalitate*. (În continuare B. Pottier totuși — terminologic — opune „ideii” „relația”: „Et le mot relation exprime une idée (celle de relation) et non une relation (fonction)”, p. 90.)

1.0. Purtătorii sensurilor relaționale — conectivele și morfemele⁹.

Cum dintre aceste două fapte de limbă doar morfemul pune problema accepției termenului, ne vom opri la ea, ca la una de principiu, justificîndu-ne totodată opțiunea.

1.0.1. În ce privește *accepția termenului de morfem*, dintre cele două fundamentale¹⁰, rămînem la aceea, mai puțin modernă, care, precum se știe, exclude tema lexicală (rădăcina și afixele derivative¹¹), întrucît :

a. Principiul care stă la baza accepției moderne, că o unitate a unui anumit nivel este compusă din două sau mai multe (fie, mai rar, una) unități ale nivelului (imediat) inferior¹², oricît de ispititor ar fi prin enunțul său, ca și prin reprezentarea grafică la care conduce (vezi fig. 1), sugerînd o figură geometrică frumoasă, îl considerăm că nu reflectă fidel realitatea limbii (vezi mai jos, pct. b.). El este, dealtfel, aprioric, ca punînd înaintea faptelor dorința, care a condus la un raționament ca următorul : cum între subunitățile (la nivelul imediat inferior, unități) ce alcătuiesc unitatea „cuvînt” una (sau mai multe), de obicei terminală, este morfem și cum subunitățile aceluiași nivel *se cuvine* să fie omogene, atunci și celelalte subunități (rădăcina, afixele derivative, tema lexicală) sînt (citește *dorim să fie*) tot morfeme. Silogismul, aparent corect, este neadevărat, pentru că face abstracție de deosebirea calitativă — vezi premisa a doua — la care obligă realitatea coexistenței, și în nivelurile limbii, a elementului vechi și a celui nou : tema lexicală (și cuvîntul-rădăcină), element nou la nivelul

⁵ [35, p. 98].

⁶ „La relation est un rapport...” ([2, p. 108]).

⁷ [2, p. 113].

⁸ [38, p. 86].

⁹ Considerarea conectivelor drept morfeme o întîlnim rar [24, p. 122].

Pentru mijloacele suprasegmentale, vezi [22, p. 48].

¹⁰ Vezi [22, p. 45].

Pentru accepția modernă, vezi [19], [20], [12], [23], [8], [41].

¹¹ Pentru cuprinderea în categoria morfemului a afixelor derivative, vezi [24, p. 122], [5, p. 239].

¹² [16, p. 202], [36, p. 201].

inferior, devine la cel imediat superior elementul vechi, căruia i se adaugă cel nou, morfemul; în cuvîntul flexionat, exemplu *trecusem*, coexistă ca element vechi *trec-* și, ca element nou, *-u-se-m*. (Pentru principiul pe care îl opunem celui aici în discuție, vezi 5.1.)

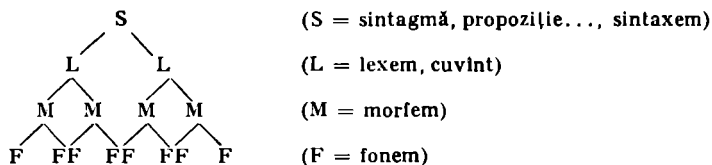

Fig. 1

b. Situatrea nivelului lexematic deasupra celui morfematic (ca în fig. 1), așa cum o impune principiul discutat (sub a.), este neconformă cu realitatea limbii: cu toată jena formulării unui truism, pentru ca un cuvînt să se flexioneze, trebuie ca mai întîi să fie.

Observație 1. Faptul că, de exemplu, un substantiv nu poate exista în afara cazurilor sale nu este de natură să nege acest adevăr; imposibilitatea separării practice a generalului de particular obligă la alegerea convențională a uneia din formele sale ca prototip: „[le nominatif] c'est aussi le cas du nom (nomen) considéré en lui-même”¹³, lucru care nu-i neagă — cum consideră B. Pottier¹⁴ — calitatea de (caz) opozant pe care, pe de altă parte, o are.

Observație 2. În același fel, vom considera posibil ca un morfem — de exemplu adjectival — să realizeze, (a) la nivel lexical, calitatea de sens-notă a adjectivului respectiv, (b) să-l situeze ca opozant în planul paradigmatic și (c), în planul sintagmatic, să joace rolul de subordonant al rădăcinii la care este aglutinat.

c. Dealtfel, necesitatea deosebirii calitative a elementelor structurii cuvîntului — înțelese în accepția modernă — s-a făcut, și în cadrul acesteia, simțită, recurgîndu-se, în consecință, la determinările: „morfem radical”, „morfem tematic”, „morfem gramatical”; asemenea termeni, ca „morfem radical” sau „tematic”, conțin însă *nonsensuri* — produse de încrucișarea planurilor — de aceeași mărime ca și unul cuprins într-un eventual „fonem lexematic”, „sintaxem fonematic” etc.: o formă verbală ca, de exemplu, *-i*, studiată la nivelul lexematic sau la unul gramatical, nu ne mai interesează ca fonem, ca vocală — închisă, anterioară etc.; pe de altă parte, termenul „morfem gramatical” conține un *pleonasm*, în spatele căruia se ascunde, de fapt, un altul, cel dintr-un ocolit ca prea pleonastic „morfem morfologic”.

Considerăm, în concluzie, ca făcînd parte din categoria morfemului numai faptele de limbă care, aglutinate sau neaglutinate, reprezintă elementul variabil din paradigma unuiu și aceluiași¹⁵ cuvînt.

2.0. Problema nivelului limbii la care considerăm situate morfemele și conectivele face necesară, în prealabil, adoptarea unei atitudini în aceea, mult controversată, a *relației dintre morfologie și sintaxă*, în care dispută, din motivele expuse mai jos (pct. a., b., c. și 1°, 2°), ne alăturăm acelor care le consideră drept componentele aceluiași întreg¹⁶.

¹³ [10, p.11].

¹⁴ [28, p.269–270].

¹⁵ Întărim prin *unuiu și aceluiași* pentru a exclude afixele derivate — elemente variabile în cuprinsul familiei de cuvinte.

¹⁶ [1, p. 270], [33, p. 31], [27, p. 121].

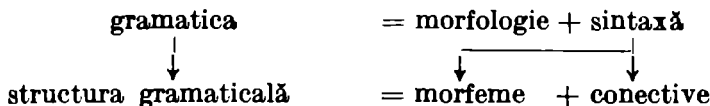
a. Chiar cînd sint concepute și definite separat (morfologia ca avînd drept obiect flexiunea, iar sintaxa — îmbinările, raporturile) își face loc necesitatea afirmării — suplimentar, ulterior definițiilor — legăturii dintre ele; această legătură, înțeleasă ca una de aservire a morfologiei de către sintaxă (morfologia — mijlocul, sintaxa — scopul, punctul de sosire)¹⁷, conduce la o ierarhizare a termenilor ei: flexiunea („nivelul morfologic”) situată dedesubtul îmbinărilor, raporturilor dintre cuvinte etc. („nivelul sintactic”), conform scării uzuale: fonetică, lexicologie, morfologie, sintaxă.

Înțelegînd-o ca totalitatea morfemelor — în accepția formulată la 1.0.1. a acestora —, flexiunea se reduce însă la morfem, iar morfemul este *expresia, conținutul* fiindu-i, cu excepția categoriilor de opoziție (vezi [9]), sensul relațional, încît instituirea și situarea unui nivel morfologic dedesubtul unui sintactic produc ruperea expresiei de conținut și considerarea lor drept entități aparte.

Observație. Nu negăm existența unei morfologii, nici ca disciplină, nici ca obiect, ci-i negăm caracterul de sine stătător și unitar, aderînd la teza că o parte din ea, categoriile de opoziție și morfemele lor, rămîne la nivelul lexematic: „... si la morphologie est l'étude des marques, il y a une morphologie *du lexique* (s.n.) et une morphologie de la syntaxe”¹⁸. Într-adevăr, o opoziție de număr sau gen prin morfeme este asimilabilă uneia lexematică: germ. *Mann* — *Leute*, rom. *copac* — *pădure*, lat. *pater* — *mater*, *frater* — *soror* ș.a., morfemul de opoziție participînd împreună cu tema lexicală la realizarea conținutului și la fixarea limitelor, a mărimii sferei noțiunii, și nu la o determinare (restringere) ulterioară a acesteia, lucru care se realizează abia sintagmatic, pe această axă începîndu-și rolul morfemul de relație.

b. Admiterea unor atare două niveluri și ierarhizarea lor ca în ipoteza discutată sub a. comportă, în plus, o imperfecțiune: conectivul — competitor cu drepturi egale, alături de morfem — nu-și găsește loc, pe drept cuvînt, la nivelul morfologic, dar apare la nivelul sintactic¹⁹, de-a dreptul, cu ambele lui laturi — și cu a expresiei, și cu a conținutului.

c. Tot o imperfecțiune — legată de cea menționată sub b. — întîlnim și încercînd stabilirea corespondențelor între disciplinele în discuție și obiectul lor: dacă gramatica este alcătuită din morfologie și sintaxă și dacă, la nivelul obiectului, structura gramaticală — după ce facem abstracție de mijloacele suprasegmentale și de cele cîteva categorii nerelaționale, paradigmatică, cum sînt tipurile de propoziții clasificate după scop, calitate etc. — este populată (și epuizată) de totalitatea morfemelor și de a conectivelor, ar urma ca, așa după cum gramaticii îi corespunde structura gramaticală, iar morfologiei îi corespunde morfemul, sintaxei să-i revină conectivele, or, se știe, lucrurile nu stau așa, întrucît sintaxa are drept obiect atît ceea ce se realizează prin conective, cit și ceea ce se realizează prin morfeme (subiectul, complementul direct, atributul genitival etc.):

¹⁷ „... morfologia servește sintaxa în sensul că sintaxa folosește modificările formei cuvintelor pentru a le îmbina între ele, pentru (s.n.) a exprima raporturile dintre cuvintele unei propoziții” [11, I, p. 11].

¹⁸ [27, p. 121].

¹⁹ [21, p. 260].

La aceste considerente (de sub a., b., c.) — tot atâtea piedici în admiterea divizării — invocăm, în sprijinul tezei că sintem în prezența unui singur nivel, două fapte, legate de raportul dintre conective și morfemele de relație :

1° *O egalitate* ca cea dintre *solzii peștilor sînt...* și *solzii la pești sînt...*, unde avem unul și același sens relațional, posesia ²⁰, exprimat o dată prin morfem ²¹ și o dată prin conectiv ²², o considerăm — prin inexistența, la careva din membri, a vreunei diferențe de conținut — concludentă în sensul imposibilității oricărei discriminări calitative de principiu ²³ între respectivele două fapte de limbă.

2° *Invers proporționalitatea* dintre volumul morfemelor de relație și cel al conectivelor. Această invers proporționalitate se constată, între altele, prin compararea limbilor analitice cu cele sintetice : „cea mai importantă particularitate a analitismului este folosirea *prepozițiilor* (s.n.) în locul desinențelor [citește *la morfemelor*] cazuale” ²⁴; luată deci la un anumit moment din evoluția ei, cînd numărul de raporturi pe care îl are de exprimat este *unul dat*, o limbă analitică are morfeme cazuale (mai) puține și (dar, deoarece) prepoziții (mai) multe, iar una sintetică, viceversa ²⁵.

Observație. Semnificative sînt, în același sens, situațiile de regizare a două cazuri de către aceeași prepoziție (exemplu în latină, „prepozițiile cu acuzativul și cu ablativul”); fenomenul ni-l explicăm, în principiu, prin insuficiența inventarului de prepoziții și al celui de cazuri, luate fiecare în parte, în raport cu necesarul (totalul) raporturilor de exprimat, insuficiență care este suplinită printr-o interacțiune, cazurile, două în loc de unul ²⁶, multiplicînd posibilitățile relaționale ale uneia și aceleiași prepoziții.

O aceeași dublă regizare o pot avea unele conjuncții asupra modurilor ²⁷, de unde rezultă că, la rîndul lor, *conjuncția* și *modul* se alătură perechii prepoziție — caz, înscriindu-se în același raport, de invers proporționalitate.

Acest raport dintre morfemele de relație și conective, raport cantitativ, departe însă de a îndreptăți vreo deosebire calitativă între ele, constituie un fapt care, dimpotrivă, le situează la același nivel al limbii, amîndu-rora fiindu-le proprie și comună, ca cea mai esențială trăsătură, sarcina de a vehicula sensuri relaționale, ambele concurînd la exprimarea lor; unde sfîrșesc morfemele de relație, încep conectivele, sau invers (în cuprinsul aceluiași nivel).

Observație. În afara lor, limba dispune și de căi lexicale : *solzii aparțin peștilor*; într-un astfel de caz, ideea de posesie nu mai este însă organizată relațional, ci este organizată ca sens-notă; își fac, în schimb, apariția alte două sensuri relaționale : unul realizat prin acord, celălalt, prin flexiune casuală.

²⁰ O eventuală valoare localivă a relației prin *la* ar fi doar de ordinul nuanțelor, neglijabilă : [11] nu o consemnează (vol. I, p. 367, și II, p. 121).

²¹ Pentru rolul de morfem casual al articolului, vezi [6].

²² Pentru calitatea de prepoziție (și nu de eventual morfem de genitiv, analitic) vezi [11, loc. cit.].

²³ Caracterul mai abstract al celor mai multe (dintre morfeme nu le scoate pe acestea din identitatea funcțională care există între ele și conective.

²⁴ [18, p.229].

²⁵ [13, p.349 — 350].

²⁶ În limba română, cazul cerut de prepoziții fiind unul singur, nu poate avea un asemenea rol diversificator, după cum nu participă nici la realizarea unei funcții (vezi articolul nostru, *O clasificare a cazurilor, cu aplicare în problema posesivelor*, în CL, XIV, 1969, nr. 1, p. 78).

²⁷ De exemplu, în latină *cum*, *dum*, *ut*, cu indicativul sau cu conjunctivul.

Dacă morfemele cunosc, în planul paradigmatic, un sistem și li se consacră o sistematică, morfologia, atunci și conectivale au dreptul la un tratament identic, la o sistematică a conectivelor ²⁸, iar aceasta din urmă se situează *alături* de a morfemelor, ca cealaltă din două ²⁹.

2.1. Concluzie. Morfemele de relație și conectivale stau la *același nivel*, pe care-l împart diferit, proporția determinând gradul analitismului — sintetismului limbii ³⁰.

2.2. În ce privește **denumirea acestui nivel**, (a) întrucît, potrivit cu cele de mai sus, nu avem o antinomie „nivel morfologic” — „nivel sintactic”, necum o ierarhizare a lor, și (b) întrucît termenul „sintactic” ar evoca, datorită uzanței, antinomia respectivă, preferăm termenul de **g r a m a t i c a l** (— **nivel gramatical**).

3.0. Unitatea specifică a nivelului gramatical. Pe planul conținutului, unitatea o constituie *sensul relațional*; pe planul expresiei, rămîn a o constitui *morfemul de relație* — înțeles în consecvență cu accepția de mai sus a morfemului, ca formă ³¹, ca organizator (relațional) al ideii — și *conectivul*.

3.1. Aceste două elemente de expresie ne pun în fața unei necesități terminologice — a le găsi termenul generic ³², care va fi în același timp însuși numele unității nivelului gramatical (pe planul expresiei); constrînși de respectiva necesitate, ca și de una de concizie, recurgem la obișnuita derivare prin *-em*, de la segmentul invariabil prezent și în numele nivelului : **g r a m a t e m** ³³ (expresia unui sens relațional).

3.2. Cu ajutorul lui **definim** relația (raportul) sintagmatică interlexematică : *solidaritatea dintre un sens relațional și un gramatem* ³⁴ :

RAPORT	{	expresie	GRAMATEM (morfem + conectiv)
		conținut	SENS RELAȚIONAL

4.0. Cu un conținut și o expresie deosebite de ale tuturor celorlalte fapte de limbă, raportul (R) constituie deci o entitate net distinctă, justificînd instituirea între nivelurile limbii a celui global gramatical.

4.1. El, raportul, constituie, în și cu exclusivitate, obiectul de studiu al gramaticii — înțelegă ca disciplină a sintagmaticii cuvintelor, dacă

²⁸ Pentru realizări în acest sens, vezi [37] și [28].

²⁹ Buyssens, care dealtfel pledează pentru nondivizare, este întrucîtva conștient cînd consideră morfologia ca un capitol al sintaxei : „en ce qui concerne les oppositions syntaxique qu'exprime le mot variable, la morphologie n'est donc qu'un chapitre spécial de la syntaxe”. Vezi [1, p. 270].

³⁰ Această proporție, pentru limba română, o vom da într-un articol viitor.

³¹ Cf. [22, p. 45].

³² „Generic”, înțeles ca reflectînd esența lor funcțională comună.

³³ Termenul de *gramatem*, Paula Diaconescu îl propune cu o accepție diferită, cuprinzînd toate morfemele, dar nu și conectivale [7, p. 53].

³⁴ Pentru definiția care privește dinamica contractării relației, prin actualizarea valențelor, vezi [33, p. 230].

dorim, divizibilă, fără nici un fel de implicații calitative, în : o gramatică flexională (avînd ca obiect relația prin morfeme) și o gramatică joncțională³⁵ (relația prin conective)³⁶.

5.0. Locul nivelului gramatical. O descriere a structurii nivelului gramatical face necesară, în prealabil, situarea acestuia în raport cu celelalte niveluri.

Plecînd de la premisa că atîtea niveluri avem cîte entități, situarea celui gramatical va trebui să rezulte dintr-un principiu, al stratificării, care-și propune să respecte următoarele exigențe :

a) să fie posterior faptelor — condiție pentru reflectarea lor cît mai fidelă ;

b) să respecte solidaritatea conținut-expresie ;

c) să reflecte coexistența vechiului cu noul, păstrînd și ilustrînd legătura dintre niveluri prin transmiterea unității de la nivelul inferior, aici unitatea reprezentînd elementul nou, la nivelul superior, unde unitatea devine elementul vechi ;

d) aceste elemente — vechi și nou — să se constituie într-o unitate ;

e) în limitele respectării acestor patru condiții, să fie cît mai economic.

5.1. Principiul la care conduc respectivele exigențe este următorul : unitatea unui nivel se asociază la nivelul superior cu un fapt de limbă nou, acesta din urmă asigurînd caracterul specific al nivelului respectiv și constituind obiectul de studiu al disciplinei corespunzătoare (astfel autonomă).

5.2. Reprezentarea sa grafică, în parte coincidentă cu una care ar rezulta din optica gramaticii clasice, este :

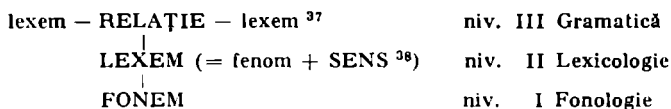

Fig. 2

Observații. Fiînd periferic pentru ordinea de idei a lucrării, nu întreprindem aici o discuție privind situația specială a nivelului fonematic (absența planului conținut, prezența fonemului și la nivelul III, ca element constitutiv, de expresie, și al morfemelor și al conectivelor, fapte pentru care nivelul I ar putea fi contestat ca nivel)³⁹.

6.0. Ipoteza existenței altor niveluri, superioare nivelului III (v. 5.2.) — al propoziției, al frazei (al enunțului) —, se va confirma sau infirma în funcție de faptul dacă unitățile respective cuprind sau nu entități lingvistice noi, altele decît *fonemul*, *lexemul* și *relația* (interlexematică).

³⁵ Derivăm termenul de la *joncțiune* [vezi 11, vol. II, p. 81].

³⁶ Despre o sintaxă a enunțurilor, distinctă de a relațiilor, vezi [27, p. 56—57].

³⁷ Două lexeme (la niv. III), în loc de unul (la niv. II), în afara relației, nu comportă nici o diferență calitativă.

³⁸ Notăm cu majuscule elementul nou, specific nivelului, iar cu litere mici, elementul transmis, preluat.

³⁹ Cf. [27, p. 121]. Teza a numai două niveluri ale limbii o semnalează Al. Graur și L. Wald [14, p. 111] la F. de Saussure [29].

Segmentind enunțul *problema s-ar rezolva ușor dacă noi am avea toate datele* în relațiile sale binare, obținem :

- (1) *problema s-ar rezolva* ⁴⁰
- (2) *s-ar rezolva ușor*
- (3) *s-ar rezolva dacă am avea*
- (4) *noi am avea*
- (5) *am avea datele*
- (6) *datele toate* ⁴¹.

Constatăm că sub (3) avem frază ⁴² (pentru scurtime, în discuția de aici, o vom numi cu (A)), sub (1) și (4), propoziții (B), iar sub (2), (5) și (6), nu avem nici frază, nici propoziție, ci relații binare ⁴³ (C).

6.1. În examinarea ipotezei anunțate, problema care se pune este dacă unitățile relaționale C aparțin unui nivel inferior celui la care s-ar situa unitățile relaționale A și B ; acest lucru nu-l putem susține,

a) câtă vreme ele participă, aliniate unităților A și B, tot ca unități, la realizarea întregului (enunțului) ;

b) nici categorial nu le putem considera ca fiind de o esență ce s-ar situa în afara propoziției sau frazei, sau ca pe un rest, în raport cu A și B, față de enunț ; ele, dimpotrivă, constituie o categorie mai bogată decât A și B, întrucât reprezintă *generalul* — relația binară (sintagma) — *care se repetă particularizat*, în exemplul nostru, de șase ori, *fie ca el însuși* (C), *fie ca propoziție* (B), *fie ca frază* (A) ; drept dovadă, aceste din urmă două categorii — considerate ca reduse la condiția lor necesară, dar suficientă — pot fi definite drept *specii* ale acestui *general* : fraza (prin subordonare) — unitatea relațională (binară, interlexematică) **în care R** este un conectiv cu regim predicativ (verbal-personal) sau morfemul *să* ; propoziția — unitatea relațională (binară interlexematică) **în care R** este un morfem de acord verbal (acordul predicatului cu subiectul).

Notă. Evident, definiția de aici a propoziției nu cuprinde propozițiile obținute prin transpuneri.

Despre posibilitatea unităților relaționale A și B de a fi enunțuri ⁴⁴, vezi **6.2**.

Concluzie (la **6.1**). Particularizări ale aceleiași general, notele specifice ale relațiilor A, B și C nu vor ieși din sfera acestuia, încât diferențele vor rămâne neesențiale (literalmente în cuprinsul aceleiași esențe), sub forma diversificărilor de expresie ale relației, diversificări într-un anumit fel repartizate : relațiilor A, conectivale cu regim predicativ ⁴⁵ și morfemul *să* ; relațiilor B, morfemele de acord verbal (relația predicativă) ; relațiilor C, toate celelalte (morfemele flexiunii cazuale, morfemele de acord adjectival, prepozițiile etc.) ; a căuta superiorități între tipurile astfel repartizate, dincolo de faptul că asemenea superiorități ar rămâne de domeniul acele-

⁴⁰ Pentru discuția de aici nu interesează că s-este el însuși un termen (vezi articolul nostru, *O categorie sintactică — unicitatea*, în CL, XVI, 1971, nr. 2, p. 334).

⁴¹ Răsturnăm ordinea pentru a avea, ca peste tot, la stînga T (= termenul regent) și la dreapta T' (= termenul subordonat).

⁴² Faptul că, aici, la (3), subiectele celor două predicate nu apar nu schimbă esența de unitate relațională interpropozițională a frazei, după cum nu o schimbă nici faptul de a nu fi încheiată.

⁴³ Deși la (2) și (5) există un predicat, acesta nefiind în relație cu subiectul, nu considerăm relația drept propoziție.

⁴⁴ [39], [32].

⁴⁵ Sau lipsa acestora — parataxa.

iași esențe, ar fi o pseudoproblemă : de exemplu, a căuta o superioritate în conținutul unui morfem de acord verbal față de cel al unui de acord adjectival, sau, în conjuncția subordonatoare, o superioritate a sensului față de cel al propoziției.

6.2. Ceea ce separă relațiile A și B de C este faptul că primele două comportă segmente ale lanțului vorbirii ce sînt sau pot fi încheiate, trăsătură care, indiscutabil, din punctul de vedere al satisfacerii unei comunicări, este de importanță hotărîtoare⁴⁶. Problema este aici dacă acest fapt sau cauza lui reprezintă o entitate a limbii care să se înscrie pe aceeași scară cu fonemul, lexemul și relația, deasupra⁴⁷ acesteia din urmă, sau nu. Un factor, fără îndoială, există, dar el este exterior limbii și nu este obiectivat prin vreunul din mijloacele acesteia. Cît privește rezultatul acțiunii acestui factor, pauza⁴⁸ (prelungibilă la infinit) sau punctul corespunzător, ca și punctul și virgula, acestea nu reprezintă entitatea căutată : pauza începe *după* ce sfîrșește segmentul-enunț⁴⁹, încît, la rîndul său, punctul, din dreapta sau din stînga enunțului, ar fi neadevărat să-l considerăm marcă a marginii, a extremității acestuia, căci ar însemna a-l admite ca făcînd parte — precum extremitatea — din acesta, or, punctul, *la dreapta* sau *la stînga* enunțului, se situează *în afara* acestuia ; el marchează începutul pauzei, al unei pauze ce nu este expresie a vreunui conținut (spre deosebire de pauza-expresie, cum ar fi, de exemplu, cea din parataxă, acesteia corespunzîndu-i, dealtfel, virgula).

Observație. Discuția de mai sus nu se modifică nici dacă punctul este privit din unghiul unei „sintaxe a paragrafului”.

Ipoteticul fapt de limbă căutat neexistînd, conchidem că :

a) ultimul nivel al limbii este cel gramatical ;

b) la acest nivel se situează ca fapt nou și specific, în raport cu celelalte niveluri, relația, indiferent de diversificările expresiei sale și indiferent de faptul dacă segmentele respective ale lanțului vorbirii⁵⁰ sînt sau nu sînt, pot sau nu pot fi încheiate⁵¹.

Observație. Prin cele de sub 6.0. — 6.2. am avut în vedere *fizionomia* lanțului vorbirii, în toată varietatea sa, conferită de diversitatea unităților relaționale care-l compun, lanțul înțeles ca dat. Această optică, natural, nu o exclude pe aceea a *dinamicii* realizării lanțului, prin expansiuni⁵² — de la o relație predicativă-nucleu.

⁴⁶ Despre segmentele enunțuri, vezi [27, p. 122], [36, p. 230].

⁴⁷ „Perioada” nu o includem în discuție, intrucît gramatical nu se deosebește de frază.

⁴⁸ Vezi fig. 2, unde citim de jos în sus.

⁴⁹ „L'énoncé (* utterance *) est un son linguistique doué de sens émis par un individu monolingue normal entre deux périodes de silence voulues par lui, chaque période de silence étant plus longue qu'un certain espace de temps arbitraire” (p. 122), deci ca de aspecte ale aceluiași obiect, nivel (vezi și figura de pe aceeași pagină), iar la p. 57, referindu-se la aceleași două aspecte, formulează prin „d'une part” (rînd 1), „d'autre parte” (rînd 10).

⁵⁰ Segment, în raport cu lanțul vorbirii.

⁵¹ Despre existența lor și paradigmatică, vezi [33].

Eugen Seidel consideră că propoziția aparține vorbirii, iar cuvîntul, limbii [31].

⁵² Pentru un consens cu punctul de vedere prezentat aici, vezi Jean Perrot, [27], care, tratînd despre obiectul sintaxei, vorbește de „le double aspect (s.n.) de la syntaxe : étude des relations au sein d'un énoncé, étude des types d'énoncés” (p. 122), deci ca de aspecte ale aceluiași obiect, nivel (vezi și figura de pe aceeași pagină), iar la p. 57, referindu-se la aceleași două aspecte, formulează prin „d'une part” (rînd 1), „d'autre parte” (rînd 10).

⁵³ [25, p. 168].

„Potrivit unei tradiții explicite sau implicite, munca lingvistului începe cu împărțirea frazelor în propoziții...” ([15, p. 98]).

Concluzie (la 3.0. — 6.0.). Relația împreună cu cei doi⁵³ termeni ai ei constituie **unitatea**, unitatea relațională — și *minimală* și *maximală* (vezi mai jos) — a nivelului gramatical, comparabilă, în ce privește poziția sa în lanțul vorbirii, cu molecula care păstrează proprietățile substanței.

A considera drept „unități” *partea de propoziție* (ca minimală), *propoziția*, *fraza* (ca maximală)⁵⁴ înseamnă a înscrie pe aceeași linie a ierarhizării categoriei care, în raport cu structura unității relaționale — „T + R + T’”⁵⁵ —, sint eterogene, prezentind între ele deosebirea dintre fragment și întreg: *partea de propoziție subordonată* și, ca ea, *propoziția subordonată* nu sînt decît „R+T’”; de altă parte, *propoziția independentă*, încheiată — identică cu relația predicativă sau reductibilă la aceasta —, și *fraza* reprezintă întregul, unitatea relațională însăși, una sau mai multe asamblate, fiecare cuprinzînd toate trei elementele, relația și ambii termeni.

BIBLIOGRAFIE

- 1 *Actes du VIe Congrès international des Linguistes* (Paris, Juillet, 1948), Paris, 1949.
- 2 BALLY, CH., *Linguistique générale et linguistique française*, ed. a III-a, Berna, 1950.
- 3 BELDESCU, G., *Coordonare simplă, complexă și contextuală*, în LR, IX, 1958, nr. 3, p. 19—38.
- 4 BRUNOT, FERDINAND, *La pensée et la langue*, ed. a II-a, Paris, 1936.
- 5 BUDAGOV, R. A., *Introducere în știința limbii*, București, 1961.
- 6 COTEANU, ION, *Contribuții la teoria articolului*, în SCL, IX, 1958, nr. 1, p. 17—44.
- 7 DIACONESCU, PAULA, *Pe marginea unor lucrări despre morfem*, în SCL, XIII, 1962, nr. 4, p. 519—544.
- 8 Idem, *Evoluția noțiunii de morfem și stadiul actual al analizei morfematice*, în *Elemente de lingvistică structurală*, București, 1967, p. 90—112.
- 9 DRAȘOVEANU, D. D., *Categoriile gramaticale de relație și de opoziție ale limbii române*, în CL, XX, 1975, nr. 1, p. 67—79.
- 10 ERNOUT, ALFRED și THOMAS, FRANÇOIS, *Syntaxe latine*, Paris, 1964.
- 11 *Gramatica limbii române*, Academia Republicii Populare Române, ed. a II-a, București, 1963.
- 12 GRAUR, ALEXANDRU, *Note asupra structurii morfologice a cuvintelor*, în SG, II, 1957, p. 3—18.
- 13 Idem, *Tendențele actuale ale limbii române*, București, 1968.
- 14 GRAUR, AL. și WALD, L., *Scurtă istorie a lingvisticii*, București, 1965.
- 15 HJELMSLEV, LOUIS, *Preliminarii la o teorie a limbii*, traducere din limba engleză, București, 1967.
- 16 HOŘEJŠI, VL., *Les plans linguistiques et la structure de l'énoncé*, în „Philologica”, IV, nr. 4, Praga, 1961, p. 193—203.
- 17 IACOB, LIZETA, *Precizări în legătură cu delimitarea subiectului în propoziție*, în LR, VII, 1958, nr. 2, p. 46—53.
- 18 *Introducere în lingvistică*, de un colectiv sub conducerea acad. Al. Graur, București, 1958.
- 19 IONAȘCU, AL., *Despre structura cuvîntului, morfeme, procedee gramaticale*, în LR, II, 1953, nr. 4, p. 75—81.
- 20 Idem, *Morfemul și structura morfologică a cuvîntului*, în SCL, VIII, 1957, nr. 2, p. 133—149.
- 21 IORDAN, IORGU, *Limba română contemporană*, (București), 1954.
- 22 IORDAN, IORGU, GUȚU ROMALO, VALERIA, NICULESCU, ALEXANDRU, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, București, 1967.

⁵³ [2, p. 103]: „tout syntagme est binaire”.

Pentru un alt punct de vedere în ce privește numărul termenilor, vezi [33, p. 230—233], sau pentru ansambluri luate ca un singur T, vezi [3], [17], [34].

⁵⁴ [11, vol. II, p. 7—8]. Nu am înscris *sintagma*, pentru a preîntîmpina eventuale neclarități pe care le-ar genera două dintre accepțiile termenului: accepția curentă, de categorie inferioară propoziției, și cea din prezentul articol, de unitate relațională în organizarea ei cea mai generală, particularizată ca propoziție, ca frază...

⁵⁵ T', pentru că discuția se referă la relația subordonantă.

- 23 MANOLIU, MARIA, *Morphèmes lexicaux et grammaticaux*, în „Cahiers”, I, 1962, p. 89–102.
- 24 MAROUZEAU, J., *Lexique de la terminologie linguistique*, Paris, 1933.
- 25 MARTINET, ANDRÉ, *Elemente de lingvistică generală*, traducere și adaptare la limba română de Paul Miclău, București, 1970.
- 26 ONU, LIVIU, *Un moment important în studiul limbii române*, în „Steaua”, 1954, nr. 6, p. 67–93.
- 27 PERROT, JEAN, *La linguistique*, Paris, 1967.
- 28 POTTIER, BERNARD, *Systématique des éléments de relation*, Paris, 1962.
- 29 SAUSSURE, FERDINAND de, *Cours de linguistique générale*, Paris, 1971.
- 30 SCHAFF, ADAM, *Introducere în semantică*, 1966.
- 31 SEIDEL, EUGEN, *Wort und Satz*, în „Revue des Études Indoeuropéennes”, IV, 1947, Fasc. 1–2, p. 10 (extras).
- 32 STATI, SORIN, *Contribuții la studiul definiției și clasificării propozițiilor*, în SCL, VI, 1955, p. 289–309.
- 33 Idem, *Teorie și metodă în sintaxă*, București, 1967.
- 34 Idem, *Dépendance „simple” et „complexe” dans la structure de l'énoncé*, în RRL, XIII, 1968, nr. 1, p. 49–60.
- 35 SURDU, ALEXANDRU, *Logică clasică și logică matematică*, București, 1971.
- 36 *Tratat de lingvistică generală*, București, 1971.
- 37 VASILIU, LAURA, *Schiță de sistem al prepozițiilor limbii române*, în SG, III, 1961, p. 11–42.
- 38 VENDRYES, J., *Le langage*, Paris, 1921.
- 39 WALD, HENRI, *Propoziția și judecata*, în LR, X, 1961, nr. 6, p. 521–527.
- 40 ZDRENGHEA, M., *O nouă clasificare a părților de vorbire*, în AUI, VI, 1960, fasc. 3, Supliment, p. 111–117.
- 41 ZUGUN, PETRU E., *Morfeme lexicale*, în LR, XVIII, 1969, nr. 5, p. 453–458.

RÉSUMÉ

L'article traite deux questions concernant la relation interlexématique : (1) sa définition et (2) la place qu'elle occupe parmi d'autres faits de langue.

1) On compare le sens du substantif *cauzalitate* à celui de la conjonction *fiindcă*. Dans *fiindcă* on relève non pas un sens notionnel mais un sens relationnel. L'auteur définit celui-ci comme étant le sens qui met en diverses antinomies deux autres sens, non relationnels. Les supports du sens relationnel sont les *connectifs* et les *morphèmes de relation*.

2) Porteurs du même type de sens, ils se situent tous les deux au même niveau linguistique, le niveau grammatical ; c'est pourquoi l'auteur les réunit sous le terme générique de *grammèmes*. La relation (R) — que l'auteur définit, par conséquent, comme la solidarité d'un sens relationnel et d'un grammème — constitue l'élément spécifique du niveau grammatical. Avec les termes, lexèmes, pris au niveau immédiatement inférieur — le niveau lexématique —, R forme une unité relationnelle (T—R—T) qui caractérise le niveau grammatical en tant que niveau ultime de la langue. Ultime, car la proposition et la phrase ne sont que les cas particuliers d'une seule et même structure générale — T—R—T.

Aprilie 1976

Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

CONTRIBUȚIILE LUI ERWIN KOSCHMIEDER LA DEZVOLTAREA LINGVISTICII GENERALE

DE

ARITON VRACIU

1. Lingvistica generală a progresat și progresează prin efortul specialiștilor din diverse țări, angajați în cercetarea structurii limbilor concrete sau preocupați de cunoașterea și dezvoltarea legilor mai adânci care guvernează graiul omenesc în ansamblu, laturile și categoriile lui, esența sau interrelațiile dintre elementele alcătuitoare, raportul dintre limbă și realitate, limbă și gândire, limbă și istorie, gândire, limbă și scriere etc. Printre cei care au contribuit substanțial la dezvoltarea studiilor în acest domeniu, numele lui Erwin Koschmieder, care, la 31 august 1975, a împlinit 80 de ani, se înscrie la loc de cinste. Deși s-a manifestat îndeosebi ca slavist (E. Koschmieder predă, din 1938—1939, cursuri de lingvistică și filologie slavă la Universitatea din München), prin multiplele lor implicații teoretice, lucrările lui prezintă, practic, un mare interes pentru lingvistica generală și filozofia limbii. De fapt, nu puține sint cercetările consacrate de el în mod special acestor probleme. Este vorba de : semnul lingvistic, proprietățile lui structurale, teoria informației, comunicației și lingvistica, matematizarea lingvisticii, limba și gândirea, limba și reprezentarea lumii, vorbirea și înțelegerea, structura limbii, funcțiunile ei, categoriile gramaticale (în plan teoretic, dar și foarte special : *aspectul* și *timpul*, la elucidarea cărora meritele lui sint incontestabile), sintaxa, fonetica și fonologia etc¹.

¹ O listă a lucrărilor publicate de E. Koschmieder între anii 1922 și 1958 se află în „Südostforschungen. Internationale Zeitschrift für Geschichte, Kultur und Landeskunde Südosteuropas”, Bd. XVII, München, 1958, 1. Halbband, p. 223—232; cele tipărite între 1959 și 1966 au fost inserate în *Aus der Geisteswelt der Slaven*, München, 1967, p. IX—XI. Un număr de 13 studii apărute între anii 1945 și 1962 sint reunite de autor în volumul *Beiträge* (vezi recenzia lui Klaus Steinke în „Analele științifice ale Universității • Al. I. Cuza • din Iași”, serie nouă, secțiunea III, e. Lingvistică, XVI, 1970, p. 147—148). Cartea lui E. Koschmieder *Zeitbezug und Sprache. Beitrag zur Aspekt- und Tempusfrage*, publicată în anul 1929 la Leipzig și Berlin, a fost retipărită în anul 1974 la Darmstadt, cu prefața autorului și unele completări de ordin bibliografic : este vorba de lucrări care au apărut între anii 1951 și 1970 (vezi p. VI—IX). În rest, textul îl reproduce pe cel din prima ediție. Dintre lucrările de lingvistică publicate de E. Koschmieder după anul 1966, menționez : *Die definitionskonträren Fälle*, în *Slavistische Studien zum VI. Internationalen Slavistenkongress in Prag, 1968*, München, 1968, p. 53—68; *Akzent, Intonation und Quantität*, în „Zeitschrift für Mundartforschung” (*Verhandlungen des Zweiten Internationalen Dialektologenkongresses*, II), Wiesbaden, 1968, p. 473—490; *Zur Informations-theorie und Kommunikationsforschung*, în „Beiträge zur Linguistik und Informationsverarbeitung”, München, Heft 16, 1969, p. 35—65; *Stoffimmanenz in sprachlichen Systemen*, în *Serta slavica in memoriam A. Schmaus*, München, 1971, p. 369—382; *Tak zwane czasowniki „prete-lywne”*, *posëdëti, *poležati, în *Slavistische Studien zum VII. Internationalen Slavistenkongress in Warschau, 1973*, München, 1973, p. 298—304; *Denken — Sprechen — Schreiben*, în „Sitzungs-berichte”, Jahrg. 1975, Heft 2.

Abrevieri : *Abhandlungen* = „Abhandlungen der Bayerischen Akademie der Wissenschaften. Phil.-hist. Klasse”; *AfstPh* = „Archiv für slavische Philologie”; *Beiträge* = E. Kosch-

CL, anul XXI, nr. 2, p. 165—173, Cluj-Napoca, 1976

2. E. Koschmieder s-a născut la 31 august 1895 în Silezia, în localitatea Legnica, unde, dealtfel, a urmat, iar în anul 1914 a absolvit, gimnaziul². După primul război mondial, mai precis, în 1919—1920, își începe studiile la Facultatea de filozofie a Universității din Wrocław, pentru ca în 1922 să-și treacă doctoratul³, după ce se specializase în slavistică, latină, greacă și sanscrită. În anul următor, E. Koschmieder susține examenul de stat în latină, greacă, rusă și polonă și, tot atunci, începe activitatea lui propriu-zisă, ca bibliotecar la Biblioteca de stat și universitară din Wrocław, post pentru care a trebuit să fie supus unui examen. În anul 1926, își ia docența, cu lucrarea *Studien zum slavischen Verbalaspekt*⁴. Din anul 1922 a funcționat ca lector de limba polonă, iar după luarea docenței este numit privat-docent de filologie slavă. În anul 1930 E. Koschmieder a fost invitat la Vilnius ca profesor extraordinar, pentru ca în anul 1937 să i se confere gradul didactic de profesor ordinar. După încă un an, este chemat, ca profesor ordinar de filologie slavă, la Universitatea din München (ceva mai târziu, catedra capătă numele de *Catedră de filologie baltică și slavă*), unde a ținut prelegeri și seminarii foarte variate, contribuind la formarea multor specialiști. Deși s-a pensionat (la 23 august 1963), E. Koschmieder mai predă, în anul universitar 1974—1975, un curs despre aspect în limbile slave la aceeași Universitate.

În formația sa de lingvist și slavist, E. Koschmieder este discipol al lui Paul Diels (1882—1963), al cărui asistent a și fost pentru o scurtă vreme. În principiu, concepția lui lingvistică a fost înrădăcinată de W. von Humboldt, de metodele neogramatice (în special de A. Leskien), de structuralism (îndeosebi de *Grundzüge der Phonologie* ale lui N. S. Trubetzkoy și de *Cours de linguistique générale* al lui F. de Saussure), de *Sprachtheorie* a lui K. Bühler, și de R. Högnswald. Metoda lui de cercetare este tributară mai cu seamă lui Trubetzkoy și Bühler⁵. Dar, cu toate influențele diverse exercitate în cursul timpului asupra sa, E. Koschmieder și-a format o viziune foarte personală în legătură cu lingvistica și problemele ei.

„Din toate lucrările lui Koschmieder desprindem nemulțumirea sa față de stadiul nesatisfăcător în care se află lingvistica generală”⁶. Într-adevăr, apar numeroase cercetări, dar cele mai multe dintre ele vădese perspectiva îngustă a autorilor, îndeosebi pentru că aceștia se bazează aproape exclusiv pe materialul limbilor indo-europene.

mieder, *Beiträge zur allgemeinen Syntax*, Heidelberg, 1966; IF = „Indogermanische Forschungen”; imperf. = imperfectiv; KZ = „Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen”; MS = „Münchener Studien zur Sprachwissenschaft”; OS = *Opera Slavica*. IV. *Vorträge auf dem V. Internationalen Slavistenkongress*, Göttingen, 1963; perf. = perfectiv; *Sitzungsberichte* = „Sitzungsberichte der Bayerischen Akademie der Wissenschaften. Phil.-hist. Klasse”; VGV = *Voprosy glagol'nogo vida*, Moscova, 1962; WdSl = „Die Welt der Slaven. Vierteljahrsschrift für Slavistik”; ZfslPh = „Zeitschrift für slavische Philologie”.

² Profesorul Koschmieder a avut deosebita amabilitate de a ne comunica unele date autobiografice, fapt pentru care li exprimăm și pe această cale profunđa noastră recunoștință.

³ Cu teza *Über ein handschriftliches kirchenslavisches Euchologium der Stadtbibliothek zu Breslau*, tipărită, parțial, mult mai târziu, cu alt titlu: *Die Handschrift 1918 der ehemaligen Stadtbibliothek zu Breslau*, în „Jahrbuch der schlesischen Friedrich-Wilhelms-Universität zu Breslau”, Bd. II, 1957, p. 73—92.

⁴ Ea a fost tipărită ulterior după cum urmează: a) *Der Einfluss des Aspekts auf den Formenbestand des polnischen Verbums*, în *AfslPh*, 41, 1926, p. 262—295; b) *Studien zum slavischen Verbalaspekt*, partea I—II, în KZ, 55, 1927, p. 280—304; 56, 1928, p. 78—105.

⁵ Vezi recenzia lui Klaus Steinke, amintită aici mai sus, p. 147.

⁶ Klaus Steinke, *loc. cit.*

În studierea problemelor de *morfosintaxă*, lingvistul german aplică un principiu asemănător delimitării dintre *fonetică* și *fonologie*. Astfel, el face distincție între *variabile interlingvistice* și *constante interlingvistice*⁷. Această sferă este numită de E. Koschmieder spațiul *I* (*Intentum*). El conține toate intențiile posibile de comunicare și este, în consecință, la fel de infinit ca și posibilitățile de articulare cercetate de fonetică. Acest domeniu, corespunzător foneticii în sfera sunetelor, Koschmieder îl numește *noetică*⁸. În *noetica* referitoare la *morfosintaxă* se constată trei dimensiuni, preluate în parte de la Bühler: dimensiunea *logică* a numirii, cea *antologică* a temporalizării și cea *psihologică* a directivelor de realizare-materializare (*apel, manifestare, reprezentare*). Din această sferă nelimitată, fiecare limbă a concretizat doar o mică parte, tot așa cum și sistemele fonologice cuprind doar o parte redusă din numărul tuturor articulațiilor posibile. Numărul semnelor lingvistice *S* (*Signum*) este, deci, limitat și perceptibil ca și sistemul fonologic. *Funcțiile de bază* (căci există, după cum se știe, și *funcțiuni secundare*) ale semnelor *S* formează sfera *D* (*Designatum*) a limbii, sistem care diferă de la un idiom la altul și cuprinde doar o parte din categoriile noetice posibile.

3. Contribuțiile științifice ale lui E. Koschmieder vizează, în planul lingvisticii generale, un număr apreciabil de probleme ce stau în centrul atenției specialiștilor: specificul limbii ca sistem de semne în raport cu alte sisteme semiotice⁹; definirea semnelor limbii și a funcțiilor acestora¹⁰; proprietățile structurale ale sistemelor lingvistice¹¹; lingvistica în relațiile ei cu teoria comunicației și informației¹²; limitele matematizării în lingvistică¹³; limba și gândirea¹⁴; limba și reprezentarea lumii¹⁵; ra-

⁷ Existența unui atare domeniu de *constante interlingvistice* reiese din faptul (în realitate, din axioma) că putem traduce dintr-o limbă în alta diverse constatări și comunicări (cele intenționate: *Gemeinte*; în legătură cu aceasta vezi și lucrarea lui E. Koschmieder, *Das Gemeinte*, publicată, mai întâi, în „*Lexis*”, 3, 1953. *Festgruss für Gerhard Deeters*, p. 302–328, iar apoi în *Beiträge*, p. 70–89).

⁸ Vezi *Die noetischen Grundlagen der Syntax*, apărut, inițial, în *Sitzungsberichte*, Heft 4, 1951, iar ulterior în *Beiträge*, p. 70–89.

⁹ Vezi, de exemplu, *Die verschiedenen Arten der Zuordnung von Zeichen und Funktion in dem Zeichensystem von Typus „Sprache“*, în „*Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung*”, Bd. 17, Heft 6, Berlin, 1964, p. 553–562.

¹⁰ Vezi *Zur Definition und Benennung sprachlicher Zeichen und ihrer Funktionen*, partea 1, în vol. omagial *Alois Schmaus zum 60. Geburtstag* (*WdSI*, VI, 1961, p. 419–431), partea a II-a, în *WdSI*, Jahrg. VII, Heft 1, 1962, p. 28–44: *Primäre und sekundäre Funktionen*, în *WdSI*, VII, 1962, p. 409–422.

¹¹ Vezi, de exemplu, *Die strukturbildenden Eigenschaften sprachlicher Systeme*, publicat, mai întâi, în *WdSI*, II, 1957, p. 1–29, iar apoi în *Beiträge*, p. 153–175.

¹² Vezi articolul lui E. Koschmieder din „*Beiträge zur Linguistik und Informationsverarbeitung*” (citat mai sus, în nota 1).

¹³ Vezi articolul lui: *Die Mathematisierung der Sprachwissenschaft*, apărut, inițial, în „*Forschungen und Fortschritte*”, Bd. 30, Heft 7, Berlin, 1956, p. 210–216, și retipărit în *Beiträge*, p. 124–139.

¹⁴ Vezi *Die Sprache und der Geist*, publicat, mai întâi, în vol. festiv *Beiträge zur Einheit von Bildung und Sprache in geistigen Sein. Festschrift zum 80. Geburtstag von Ernst Otto*, Berlin, 1957, p. 314–327, iar apoi în *Beiträge*, p. 140–152.

¹⁵ Vezi studiul *Sprache und Weltbild*, în „*Beiträge zur Sprachenkunde und Informationsverarbeitung*”, 3, München–Wien, 1964, p. 7–18.

porturile dintre limbă și logică¹⁶; vorbire și înțelegere¹⁷; problema tragerii¹⁸; categoriile gramaticale¹⁹; neutralizarea opozițiilor morfosintactice²⁰; sintaxa generală²¹ etc.

Abordind, spre exemplu, *problema limbii ca sistem de semne*, E. Koschmieder cercetează multiplele ei implicații. El arată că, în sumedenia de sisteme de semne existente — fiecare cu trăsăturile lui proprii —, limba constituie un tip cu totul aparte. Afirmăția, curentă, potrivit căreia orice *sistem de semne* reprezintă o limbă poate fi, după E. Koschmieder, acceptată cel mult ca o frumoasă metaforă, lipsită de valoare științifică²². Dealtfel, într-o lucrare specială, lingvistul münchenez releva că sistemul simbolic utilizat în logică este *scriere, nu limbă*²³.

Există, cum a demonstrat E. Koschmieder, diferite modalități de a asocia *semnul* și *funcțiunea* în sisteme de tipul limbii. Desigur asocierea unui sens, a unei funcțiuni constituie pentru fiecare semn o parte din definiția lui. „Semn” și „sens” sînt noțiuni corelative în cadrul fiecărui sistem.

În principiu, fiecare semn poate sau trebuie să aibă o singură funcțiune. În cadrul limbii, *multifuncționalitatea* se întâlnește însă frecvent. Numărul sensurilor ori funcțiunilor nu este limitat²⁴. Semnificative sînt, însă, *deosebiri* ce țin de *asocierea* funcțiunilor. O funcțiune oarecare poate fi sau *fundamentală*, sau *complementară*, sau *zero* și, independent de aceasta, în stare să ofere mai multe tipuri de asocieri²⁵. Evident, din punct de vedere logic, asocierea a două sau mai multe funcțiuni cu un semn poate avea diverse structuri, și tocmai aici stă una din dificultățile esențiale pentru reprezentarea lingvistică a funcțiunilor (îndeosebi în sintaxă). Cazurile cînd aceeași formă are mai multe funcțiuni nu sînt deloc rare: cf. în rom. *stau, sînt, duc, trec, merg, lucrează* (pronumele *eu — ei, el — ei* țin de contextul gramatical, nu de formă). Așa după cum mai multe funcțiuni pot fi asociate cu un semn, tot așa o funcțiune poate fi asociată cu mai multe semne. Modalitățile caracteristice de *asociere cantitativă* a funcțiunilor deosebesc, după E. Koschmieder, limba de multe alte sisteme de semne. Dar și sub raport *calitativ* limba se distinge prin trăsături semnificative. Există, firește, *asocieri obligatorii*, de exemplu, valoarea *mai mult ca perfectului* în limbile latină, germană sau română, care exprimă întotdeauna, ca timp de relație, o acțiune încheiată înaintea altei acțiuni trecute. Deci, semnul indică aici funcțiunea. În această privință, limba nu diferă de celelalte sisteme de semne. Dar varietatea limbilor ne oferă și exemple de alt tip. O *asociere facultativă* dintre semn și funcțiune, inexistentă în alte sisteme de

¹⁶ Vezi *Aus den Beziehungen von Sprache und Logik*, în vol. *Kontrolliertes Denken. Festgabe zum 60. Geburtstag von Prof. W. Brützelmayer*, München, 1951, p. 79—91, retipărit în *Beiträge*, p. 90—100.

¹⁷ Vezi „*Sprechen*” und „*Verstehen*”, articol publicat, inițial, în „*Sprachforum*”, 3, 1959/1960, Bonn, p. 222—235, iar apoi în *Beiträge*, p. 176—188.

¹⁸ Vezi *Das Problem der Übersetzung*, apărut, mai întîi, în vol. *Corolla Linguistica. Festschrift Ferdinand Sommer*, Wiesbaden, 1955, p. 120—128, retipărit în *Beiträge*, p. 107—115.

¹⁹ Vezi *Zur Bestimmung der Funktionen grammatischer Kategorien*, în *Abhandlungen*, Heft 25, 1945, iar ulterior în *Beiträge*, p. 9—69.

²⁰ Vezi *Die Aufhebung morphologisch-syntaktischer Oppositionen*, în *MS*, 13, 1959, p. 7—11.

²¹ Vezi, îndeosebi, *Beiträge*.

²² Vezi *Die verschiedenen Arten...*, p. 553.

²³ Vezi și *Ist des Symbolsystem der Logistik eine Sprache?*, în *Festgruss für F. Sommer* (*MS*, Heft 6, 1955, p. 71—82), retipărit în *Beiträge*, p. 116—123.

²⁴ Vezi și „*Sprechen*” und „*Verstehen*”.

²⁵ Vezi și *Zur Bestimmung der Funktionen grammatischer Kategorien*.

semne, apare des în limbă. E. Koschmieder ilustrează ideea prin mai mult ca perfectul din polonă, formă care poate fi substituită, aici, prin *preterit*. Funcțiunea de mai mult ca perfect a preteritului în această limbă este una *complementară*, particularitate prin care polona se diferențiază radical de latină sau germană.

Examinarea diferitelor modalități de organizare a funcțiilor limbii în raport cu semnul (1. asociere monofuncțională : asocierea unei funcțiuni cu un semn ; 2. asocierea mai multor funcțiuni cu un singur semn ; 3. asocierea unei forme cu o anumită funcțiune ; 4. asocierea mai multor forme cu o funcțiune ; 5. asocierea obligatorie a unei funcțiuni cu o formă ; 6. asocierea facultativă a unei forme și a unei funcțiuni)²⁶ evidențiază, foarte concret, diferența ce există între limbă ca sistem de semneși alte sisteme de semne.

Interesul lui E. Koschmieder față de *metodele* mai noi ale științei limbii reiese din mai toate lucrările din ultimii 20 de ani și poate fi urmărit, între altele, în modul cum concepe autorul relația dintre *teoria comunicației, informației și lingvistică*. În esență, prof. Koschmieder este de părere că metodele moderne le pot completa pe cele vechi, cu condiția să se respecte principiile lingvisticii generale, cu care ele trebuie să fie legate printr-un raport logic corespunzător. După el, însă, metodele mai noi nu sînt în stare să organizeze o lingvistică nouă. Pentru a înțelege relația dintre lingvistica generală, logică, teoria comunicației și informației, este necesar să ținem seama de autonomia disciplinelor menționate și să elaborăm așa cum se cuvine știința sistemelor de semne. În acest din urmă caz, s-ar putea recurge, eventual, la *logică*²⁷. Există diferite sisteme de semne sau mijloace de comunicare, dintre care unul *acustic*, *limba*, iar altul *optic*, *scrierea*. Scrierea este nu numai un sistem de semne pentru articularea lingvistică. Ea poate fi și un sistem de semne pentru cugetare (*das Gedachte*). În scrierea alfabetică, literele alcătuiesc un sistem de semne utilizat pentru a reține articularea, iar în scrierea ideografică, sistemul de semne este folosit pentru conceptul gândit. Limba constituie și ea un mijloc de informare, ba încă unul primar, rezultat în mod natural, și extraordinar de important. Atitudinea lui E. Koschmieder față de teoria informației și de raportul ei cu lingvistica reiese foarte clar din felul cum apreciază el unele lucrări consacrate domeniilor amintite (de exemplu, pe cele ale lui J. R. Pierce, H. Zemanek și H. J. Flechtner)²⁸. Astfel, Koschmieder consideră greșită concepția lui Pierce, care în expresii de tipul germ. *sie schläft*, rom. *ea doarme* vede informații diferite. Mai mult decît atît, în una și aceeași limbă, care folosește alfabetele diferite (de exemplu, în cazul variantelor *hindi* și *urdu* ale *hindustanei* sau *sîrbă* și *croată* ale limbii unice *sîrbocroate*), am avea două informații. Dar aceasta contrazice integral sensul cuvîntului „informație” în limba scrisă și în limba științei. Nici limba, nici scrierea nu sînt factorii decisivi în identificarea „informației”, totul depinzînd exclusiv de conținut : *sie schläft* și *ea doarme* exprimă exact aceeași informație în ambele limbi. Nici mijloacele de redare nu au vreo importanță aici, căci două procedee diferite pot exprima același conținut și

²⁶ Vezi *Die verschiedenen Arten...*, p. 561.

²⁷ Vezi și studiul *Ist das Symbolsystem der Logistik eine Sprache?*

²⁸ Vezi I. R. Pierce, *Phänomene der Kommunikation. Informations-theorie — Nachrichtenübertragung — Kybernetik*, Düsseldorf — Wien, 1965 ; H. Zemanek, *Elementare Informations-theorie*, Wien — München, 1959 ; H. J. Flechtner, *Grundbegriffe der Kybernetik*, Stuttgart, 1966.

denumi, în consecință, aceeași informație. Problemele fundamentale ale lingvisticii generale trebuie să constituie, după E. Koschmieder, punctul de plecare în teoria informației : de exemplu, cum apare sistemul limbii în realizările lui concrete în raport cu formarea, stocarea și utilizarea semnelor în funcție de teoria informației și regulile ei de transmisie exprimate în „biți”, „entropie”, „cod” și alte concepte cu care operează specialiștii în acest sector. Astăzi știm că există trăsături semiotice sau *universalii lingvistice*, proprii sau tuturor limbilor, sau numai unora dintre ele. Sistemul de semne al codului este fixat printr-un act de voință al unuia sau mai multor vorbitori, spre deosebire de limbă ca sistem uman de semne în permanentă schimbare. Limba ca sistem de semne diferă substanțial de toate codurile, în primul rând prin multifuncționalitatea semnelor și polisemiotica noțiunilor, ca și prin posibilitatea utilizării metaforice a semnelor și a conținutului gândirii. În concluzie, limba nu este un cod, tot așa cum, pe de altă parte, sistemele de scriere nu sînt limbi ²⁹.

4. Dar cel mai bine concepția teoretică a lui E. Koschmieder poate fi degajată din modul cum examinează el categoriile gramaticale, îndeosebi *aspectul și timpul* ³⁰. Autorul relevă importanța teoriei aspectului pentru lingvistica generală, dar precizează, în același timp, că, pentru a desluși problema definirii noționale a funcțiunilor exprimate de această categorie, nu trebuie să părăsim terenul limbilor slave. Deși studiile despre aspect sînt relativ multe, totuși opiniile specialiștilor în legătură cu funcțiunea aspectelor verbului diferă radical și, după părerea lui E. Koschmieder, adeseori ele n-au fost suficient de argumentate de cei care le-au emis. Lingvistul german înțelege că proprietățile sistemului aspectual în fiecare limbă slavă în parte (de exemplu, în rusă și, mai ales, polonă, asupra căreia el și-a concentrat în mod deosebit atenția, cînd a cercetat aspectul) nu sînt întotdeauna identice cu ale altora din această familie, dar spune că tocmai aceste abateri ale sistemelor izolate sînt deosebit de importante pentru delimitarea cazurilor relevante și irelevante de utilizare a aspectului, ca și pentru definirea categoriei noționale ca atare.

E. Koschmieder face distincție netă între *aspect* și *modul acțiunii*. El arată că prin *Aktionsart* sînt exprimate acțiuni diferite în ceea ce privește

²⁹ Vezi și E. Koschmieder, *Ist das Symbolsystem der Logistik eine Sprache?*

³⁰ În afară de lucrările menționate mai sus, în notele 1 și 4, vezi și : *Czym jest aspekt?*, în „Sprawozdania z czynności i posiedzeń Polskiej Akademji Umiejętności”, Kraków, 34, 1929, p. 621—623 ; *Durchkreuzung von Aspekt und Tempussystem im Praesens*, în *ZslPh*, 7, 1930, p. 341—358 ; *Nauka o aspektach czasownika polskiego w zarysie. Próba syntezy*, Vilnius, 1934 mai multe fragmente din această monografie au fost traduse în limba rusă : vezi VGV, p.105—106) ; *Zu den Grundfragen der Aspekttheorie*, în *IF*, 53, 1935, p. 280—300 ; *Das türkische Verbum und der slavische Verbalaspekt*, în „Münchener Beiträge zur Slavenkunde”, 1953, p. 137—149 (cu unele abrevieri, studiul a fost tradus și în rusă : vezi VGV, p. 382—394) ; *Der Begriff des „Zeitstellenwerts” in der Lehre vom „Verbalaspekt” und „Tempus”*, în *WdSl*, 5, 1960, p. 31—44 ; *Das Praesens historicum und das Praesens scenicum im Ukrainischen und Serbokroatischen*, în „The Annals of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the U.S.”, vol. VIII, nr. 1—2, p. 152—168 ; *Der Verbalaspekt im Russischen* (în colaborare cu W. Mitter), în „Mitteilungsblatt des Allgemeinen Deutschen Neuphilologenverbandes”, 14, Bielefeld, 1961, p. 77—80 ; *Aspekt und Zeit*, în *OS*, p. 1—22. Pentru întreaga problemă a aspectului și timpului, vezi și VGV ; A. Vraciu, *Grammatica comparată a limbilor slave*, Iași, 1971, p. 429—457 ; idem, *Prelegeri de fonetică, fonologie, gramatică și lexicologie comparată a limbilor slave*, Iași, 1975, p. 135—156 ; A. și T. Vraciu, *Reflecții asupra categoriilor de timp și de aspect*, în *Cercetări actuale în domeniul limbilor și literaturilor străine*, București, 1975, p. 220—227.

conținutul (spre deosebire de *aspect*). În același timp, lingvistul münchenez a demonstrat că *modul (felul) acțiunii* nu se încadrează decât parțial în tipurile de derivare cunoscute verbului. Împărțirea verbelor în *durative, punctuale, momentane (instantanee), ingressive, rezultative, incoative, semelfactive, iterative, determinative și indeterminative* este asimilată de E. Koschmieder cu clasificarea semantică a substantivelor în *concrete, abstracte, augmentative*, cu diviziunea în *nume proprii* sau *neînsușite*. Deci, *Aktionsart* reprezintă o *categorie semantică*, verbele care o alcătuiesc deosebindu-se prin *sens*, pe cînd în cazul *aspectului* avem a face cu distincții de natură funcțională. Așadar, cu ajutorul verbelor din prima grupă sînt exprimate acțiuni diferite în ceea ce privește conținutul : dacă schimbăm *modul acțiunii*, se schimbă și acțiunea însăși. Dacă însă schimbăm numai *aspectul*, acțiunea ca atare rămîne neschimbată : în fiecare cuplu (de exemplu, pol. *robić/zrobić*), faptele exprimate sînt identice. Prin urmare, după E. Koschmieder, între *modul acțiunii* și *aspect* există aproximativ aceeași deosebire ca între clasificarea semantică a substantivelor și cazurile acestora. Pentru a folosi corect verbele în funcție de *modul acțiunii*, recurgem la *dictionar*, dar în selectarea *aspectului* decide *sistemul*. În esență, aici avem două tipuri de categorii : *Aktionsart* reprezintă o *categorie obiectivă*, iar *aspectul* — una *subiectivă*. Afirmția potrivit căreia *aspectul* verbal este o categorie subiectivă numai în parte corespunde realității (avem în vedere cazurile unde E. Koschmieder întrezărește o „reglementare ulterioară” în selectarea *aspectului*, deci mai mult decât niște situații arbitrare, individuale). Dealtfel, ideea că *modurile acțiunii* ar constitui o categorie pur *obiectivă* este și ea destul de relativă.

O problemă importantă este aceea a relațiilor ce se stabilesc între *aspect* și *timp*. După E. Koschmieder, *imperf.* exprimă o mișcare dinspre trecut spre viitor, paralel cu mișcarea conștiinței subiectului vorbitor, iar *perf.*, dimpotrivă, dinspre viitor spre trecut, cînd evenimentele sînt receptate ca venind din viitor asupra eului ce deliberază. Această originală teorie se întemeiază pe un punct de vedere lingvistic : la baza analizei E. Koschmieder pune faptul că *imperf.* nu poate fi în nici un caz substituit prin *perf.*, cînd trebuie dat un răspuns „was tust du da?”. „Așadar, «esența gramaticală» a *aspectului* este dedusă nu din generalizarea logică a tuturor sensurilor particulare, proprii *aspectului*, dispuse în același plan, și nici chiar din analiza celor mai independente, mai puțin condiționate de context, ci exclusiv din examinarea unei singure trăsături semantico-sintactice, trăsătură în care, însă, se manifestă foarte net opoziția dintre un *aspect* și celălalt”³¹. Esența opoziției dintre verbele *perf.* și *imperf.* este *relevantă* numai atunci cînd trebuie selectată una din categorii, cealaltă fiind exclusă. Sînt situații în care factori ce stau în afara *aspectului* domină această categorie gramaticală și atunci apar conflicte între sistemele *aspectual* și cel *temporal*. Este vorba, mai întîi, de *prezentul istoric (dramatic sau narativ)*, care nici nu este, de fapt, un prezent, ci transpoziția evenimentelor din trecut în prezent. În *praesens historicum* nu avem, desigur, un prezent veritabil, ci unul fictiv. Acest prezent al verbelor *imperf.* capătă funcțiuni ce corespund în mod normal *aspectului perf.* în formele preteritale. Conflictul dintre *sistemul aspectual* și cel *temporal* determină utili-

³¹ În VGV, p. 21.

zarea acestui imperf. impropriu. Tot așa stau lucrurile și în cazul *prezentului* zis *profetic*. Pentru a menține acest prezent, fictiv și el, vorbitorul se vede obligat să recurgă la imperf. în locul perf. În propoziția din rusă *Póezd sejčás trónetsja* „Trenul va pleca acum”, verbul utilizat este un viitor perf., dar în *Póezd sejčás trógaetsja* „Trenul pleacă acum” *praesens propheticum* este de aspect imperf., însă cu sens evident de viitor perf. Puțin diferit se prezintă situația în cazul *prezentului scenic* sau al *coincidenței* (cînd cuvîntul rostit este și cel care denumește acțiunea desemnată). În primul caz, nu toate limbile folosesc prezentul imperf. Astfel, în loc de *praesens scenicum*, în sîrbocroată se recurge la aorist, în engleză la forma extratemporală a prezentului, în turcă la aorist. În cel de-al doilea este vorba, îndeosebi, de *verba dicendi* (în sens larg) și numai la pers. I. Și în aceste situații avem un imperf. impropriu. În principiu însă, cînd aspectul vine în conflict cu timpul, acesta din urmă biruie.

După cum vedem, la rezolvarea problemelor aspectului verbal este angajată lingvistica generală, și E. Koschmieder acordă acestui element importanța cuvenită în toate cercetările întreprinse. După definiția pe care o dă el aspectului, categoria în discuție exprimă „relativitatea mișcării în timp” (*Richtungsbezug*). Lingvistul mîunchenez este conștient de faptul că analiza istorică a aspectului va fi posibilă numai după studierea lui în sfera gramaticii descriptive. Pentru a explica rolul aspectului perf. și imperf. trebuie să ne bazuim pe întrebuintările lui. În interpretarea aspectului este însă necesar să ținem seama de localizarea temporală și extratemporală. Prezența verbelor folosite cînd ca perf., cînd ca imperf. nu știrbește, după E. Koschmieder, *dualismul sistemului*, căci în limbă există și substantive *singularia* sau *pluralia tantum*, tipuri de declinare defectivă, urme de dual etc. În dezacord cu principiul *izomorfismului*, care stă la baza concepției lexical-semantice a aspectului, lingvistul german relevă că, potrivit cu definiția gramatical-funcțională, în cazul aspectului verbal avem a face cu *heteromorfism*, fenomen care se manifestă însă nu numai aici ³². Determinarea cît mai riguroasă a sensului lexical propriu unor verbe moștenite de limbile slave din slava comună (de tipul **poséděti* și **poležati*) este considerată de E. Koschmieder ca un factor foarte important în definirea aspectului verbal ³³.

E. Koschmieder s-a preocupat și de *studierea aspectului verbal cu ajutorul metodei contrastive*. De fapt el a arătat, într-un studiu tipărit încă în 1953 ³⁴, că cercetarea datelor puse la îndemînă de turcă, unde există opoziții de tip pur aspectual, contribuie substanțial la înțelegerea doctrinei aspectului în limbile slave, mai ales pentru că în turcă aspectele sint redade nu prin procedeele lexicului, ci prin sufixe cu funcțiune strict gramaticală. Esența sistemului aspectual nu trebuie văzută în prefixare, deoarece verbul turc, de pildă, posedă forme echivalente cu cele slave, dar exprimate nu prin preverbe. Dacă în germană nu există aspect, cu alte cuvinte nu este marcat formal ceea ce E. Koschmieder numește *Richtungsbezug*, în schimb

³² În legătură cu această problemă vezi studiul lui E. Koschmieder *Heteromorphe Zuordnung von Zeichen und Funktion in der Sprache*, apărut inițial în *Logik und Logikkalkül. Festschrift für Wilhelm Britzelmayr*, München, 1962, p. 127—137, și retipărit în *Beiträge*, p. 189—198.

³³ Vezi comunicarea lui E. Koschmieder la cel de-al VII-lea Congres internațional al slavistilor.

³⁴ Vezi *Das türkische Verbum und der slavische Verbalaspekt*.

turca corespunde exact limbii ruse ³⁵. În limbile slave, un aspect poate fi substituit prin altul în întrebunțările sale numai atunci cînd opoziția aspectului este *irrelevantă*. Fenomenul are loc atît în construcții extratemporale, cit și în cele în care acțiunea este localizată în timp. Aceeași mobilitate caracterizează și aspectul verbal din turcă. Dar aici aspectul cuprinde numai cele două forme ale preteritului, nu se extinde, de regulă, asupra viitorului și nici a imperativului. Situația din turcă este comparată de E. Koschmieder cu cea din latină și limbile romanice ³⁶. Lingvistul german consideră că aspectul verbal se circumscrie *funcțiunii reprezentative* (*Darstellungsfunktion*) a limbii. Acolo unde el apare, ca în limbile slave, și în sfera *funcțiunilor apelative* (*Auslösung*), avem a face, după același autor, cu o *hipertrofie a sistemului*.

5. Profund original și, în același timp, receptiv la tot ce este nou și valoros în lingvistică, fără a renunța, însă, la cuceririle prețioase impuse prin tradiție, cu un interes foarte pronunțat pentru teoria și filozofia limbii, E. Koschmieder s-a simțit întotdeauna atras, după cum s-a văzut, de problemele de principiu și interpretare, cu care operează această disciplină. Dealtfel, în viziunea lui, nici o chestiune, fie ea cit de neînsemnată (în aparență), nu poate fi lămurită dacă nu facem apel la lingvistica generală. Progrese deosebite vor putea fi însă obținute numai dacă specialiștii nu se vor limita exclusiv la categoriile și formele limbilor indo-europene. Poliglot, ca și prietenul său, E. Petrovici, de care îl apropie și atenția acordată problemelor de lingvistică teoretică, E. Koschmieder privește faptele fiecărei limbi cu un respect nemărginit, întrezărind, pretutindeni, creația neîntreruptă a generațiilor. Cînd, în iulie 1974, l-am vizitat la un curs pe care-l ținea la Universitatea din München, iar, apoi, acasă, la Vaterstetten, îmi mărturisea că „româna este o limbă interesantă”, expresie în al cărei ton am identificat regretul lui de a nu mai avea timpul necesar să studieze în amănunt sistemul ei.

RÉSUMÉ

La présente étude est consacrée à l'analyse des conceptions d'Erwin Koschmieder, l'un des grands linguistes du XX-e siècle, ancien professeur de philologie slave et baltique à l'Université de Munich. Par plusieurs de ses travaux'il a essentiellement contribué aussi au développement de la linguistique générale et de la philosophie du langage. Comme linguiste et slaviste, E. Koschmieder est l'un des disciples de P. Diels. Sa conception théorique a été influencée par W. von Humboldt, par les méthodes des néogrammairiens (spécialement par A. Leskien), celles du structuralisme (surtout par F. de Saussure et N.S. Troubetzkoy), par K. Bühler et R. Högnswald. Malgré toutes les influences qu'il a subies, E. Koschmieder s'est formé une vision fort personnelle sur la linguistique, ses tâches et la manière de l'aborder, en contribuant directement par ses nombreuses études au développement de la linguistique générale. On pourrait mentionner maints domaines de la linguistique théorique et de la philosophie du langage où l'apport d'Erwin Koschmieder a été toujours remarquable : le signe linguistique et ses propriétés structurales ; la mathématisation de la linguistique ; la langue et la pensée ; la langue et la représentation du monde ; le langage et la compréhension humaine ; la pensée, la langue et l'écriture ; la structure de la langue ; les fonctions de la langue ; les catégories grammaticales en général, l'aspect et le temps du verbe particulièrement ; la phonétique et la phonologie ; la syntaxe générale, etc. L'attention de l'auteur de cet article a été retenue par les contributions concrètes et originales d'Erwin Koschmieder dans tous ces domaines.

Martie 1976

Universitatea „Al. I. Cuza”
Facultatea de filologie
Iași, str. 23 August, 11

³⁵ Vezi VGV, p. 390.

³⁶ Vezi *ibidem*, p. 393.

PROBLEME DE LIMBĂ ÎN LOGHICA LUI SAMUIL MICU (CONTRIBUȚII)

DE

MIRCEA ZDRENGHEA

Se afirmă, pe bună dreptate, că Samuil Micu este deschizător de drum în toate sectoarele de activitate a Școlii ardelenе: istorie, lingvistică, ridicare culturală a maselor, fixarea unei terminologii științifice etc.

Limitându-ne la sectorul lingvistic, constatăm că lui îi datorăm prima lucrare de ansamblu asupra limbii române, *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*, care, după ce a fost completată și definitivată de G. Șincai, s-a tipărit în 1780 la Viena. Și tot lui S. Micu îi datorăm și primul dicționar bun român-latin¹, care era gata în 1801, iar în 1806 era completat cu corespondentele cuvintelor și în germană și maghiară.

Dicționarul său avea să stea la baza *Lexiconului de la Buda*, tipărit în 1825.

Despre aceste opere, îndeosebi despre prima, s-a scris mult, arătându-se ce l-a determinat pe S. Micu să le elaboreze, care au fost modelele lucrărilor. S-au scos în evidență meritele incontestabile ale lor, precum și lipsurile.

Pentru întocmirea unor asemenea lucrări nu este însă suficient un model după care să te orientezi, ci este nevoie de o temeinică fundamentare teoretică. Dar despre această fundamentare teoretică a lui S. Micu în domeniul limbii nu s-a scris aproape nimic. Oricât de bine ar fi fost întocmită gramatica lui Georgio Nagy, *Elementa linguae germanicae*..., apărută la Viena în 1775 (scrisă conform dispoziției Mariei Tereza, pentru însușirea limbii germane de către elevii și studenții tuturor școlilor din Ungaria și Transilvania), despre care N.A. Ursu crede că a fost modelul pentru gramatica lui Samuil Micu și Gheorghe Șincai², aceștia, dacă nu ar fi fost bine orientați într-o serie de probleme teoretice de limbă, nu ar fi putut întocmi o operă așa de valoroasă ca *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*.

Întrucît la data respectivă nu erau studii teoretice speciale privitoare la limbă, lingvistica încă nu apăruse ca știință, problemele de limbă erau discutate mai ales în lucrări filozofice, ca și în antichitate la greci, și mai ales în cele de logică.

* Comunicare prezentată — cu unele modificări — la Sesiunea științifică a Universității din Cluj, în aprilie 1972.

¹ Dicționarul a fost publicat de-abia în 1944: Samuelis Klein, *Dictionarium valachico-latinum*, cu un studiu introductiv de Gáldi László, Budapesta, 1944.

² N. A. Ursu, *Modelul gramaticii lui Samuil Micu și Gheorghe Șincai*, în LR, XX, 1971, nr. 3, p. 259—272.

Aceasta ne-a făcut să urmărim, în *Loghica*³ tipărită de S. Micu în 1799, problemele referitoare la limbă⁴. Ele sînt numeroase și aproape toate sînt preluate din lucrarea lui Baumeister⁵, din care S. Micu a transpus în românește cea mai mare parte, dar cu anumite infidelități „determinate de trebuința de a da o expresie clară textului românesc, trebuința care a impus anumite definiții inexistente în textul original”⁶.

Este adevărat că *Loghica* apare mai tirziu decît *Elementa*, dar S. Micu o avea pregătită în manuscris încă din 1781⁷, deci tocmai din perioada în care apar *Elementele limbii*. . . Problemele de logică și deci, implicit, și cele de limbă de care ne ocupăm îi erau cunoscute de pe cînd își făcea studiile la Viena.

În cele ce urmează le vom prezenta în ordinea în care sînt ele în *Loghică*.

În capitolul I se vorbește despre stilul filozofic, legile gramaticii și despre cuvînt ca semn.

Definindu-se stilul filozofic, se definește, de fapt, stilul științific. Iată care sînt trăsăturile („îndreptările”) caracteristice ale acestuia :

„a) Nimica să nu se zică cu cuvinte întunecate, ci mai înainte de toate filozoful să aibă grijă ca cît poate mai luminat și mai chiar [= clar] așa să vorbească și să scrie, că nu se cade ca filozoful să zică vreun cuvînt de nu-l va înțelege și hotări mai înainte cum se cade și va lumina cele ce zice.

b) Oricărui cuvînt și grai înțelegerea statornică trebuie a-i da, *adecă* : *care totdeauna să rămîie și să se înțeleagă prin cuvîntul acela, nu acum un lucru, apoi alt lucru prin același cuvînt a însemna*⁸.

³ *Loghica, adecă: partea cea cuvîntătoare a filozofiei*, Buda, 1799, 205 p., considerată pe bună dreptate nu „numai o logică, ci și o introducere generală în studiul filozofiei” (D. Popovici, *Studii literare. I. Literatura română în epoca „luminilor”*, p. 201).

⁴ Despre unele probleme de limbă întâlnite în *Loghica* lui Samuil Micu au scris : D. Popovici, *La littérature roumaine à l'époque des lumières*, Sibiu, 1945, p. 191 (cf. și versiunea românească : D. Popovici, *Studii literare. I. Literatura română în epoca „luminilor”*, Cluj, 1972, p. 199) ; D. Macrea, *Lingviști și filologi români*, București, 1959, p. 31—32 ; Ion Lungu, *Gîndirea social-politică și filozofică a lui Samuil Micu*, în *Din istoria filozofiei în România*, vol. II, București, 1957, p. 146 ; Lucian Blaga, *Gîndirea românească în Transilvania în secolul al XVIII-lea*, București, 1966, p. 143 ; Aurel Nicolescu, *Școala ardeleană și limba română*, București, 1971, p. 36 ; Dumitru Ghișe — Pompiliu Teodor, *Fragmentarium iluminist*, Cluj, 1972, p. 55, 98. O atenție mai mare este acordată acestor probleme de Adrian Marino în *Ilumiinștii români și problema cultivării limbii*, în LR, XIII, 1964, nr. 5, p. 467—482, nr. 6, p. 571—586. În acest studiu se arată că preocupările pentru limbă în perioada respectivă se datoresc dorinței de cultivare a limbii, caracteristică atît ilumiinștilor francezi, cît și celor germani, esențial principiu iluminist. „Dacă • nația • și • limba • sînt realități substanțiale identice și dacă supremul imperativ al epocii este • lumina •, • cultura •, se înțelege că • nația • va participa la • cultură •, la opera de • cultivare • și • luminare •, în primul rînd prin • cultivarea • limbii. Limba devine cel dintîi obiect în ordinea preocupărilor iluministe, supremul ideal al • regenerării • naționale...” (p. 471).

⁵ Fr. Chr. Baumeister, *Elementa philosophiae recentioris usibus iuventutis scholasticae accommodata et pluribus sententiis exemplisque ex veterum scriptorum Romanorum monumentis illustrata*, Claudiopoli, 1791. (Cuprinde : *Logica, Metafizica, Dreptul natural, Etica și Politica*.)

⁶ D. Popovici, *Studii literare*, I, p. 202. Cu privire la această transpunere, L. Blaga (*op. cit.*, p. 165) spune a : „Traducerea de față este o adevărată • facere •, echivalentul unei nașteri spirituale după o gestație plină de osteneți [...]. *Logica* lui Samoil Micu este o • facere • în primul rînd datorită eforturilor singulare ce le presupune întru crearea unui grai filozofic românesc, de un autohtonism pentru meritele și calitățile căruia nu s-au găsit din nefericire niciodată aprecierile cuvenite”.

⁷ Cf. D. Popovici, *Studii literare*, I, p. 199.

⁸ Explicația nu se găsește la Baumeister, ci este adăugată de Samuil Micu.

c) Toată podoaba care cu sila oarecum este băgată în vorbă, *nu firește, după cum e firea vorbei, și care întunecă vorba*, din vorba filozofului trebuie a o scoate”⁹ (p. 15).

Referindu-se la necesitatea cunoașterii legilor logicii, pentru o exprimare clară, vorbește și despre legile gramaticii (de fapt legile limbii).

„23. Această logică firească cu oarece legi trebuie să se îndrepteze, că mintea omului în cercarea și cunoașterea adevărului de multe ori rătăcește, iară cînd sînt legi și îndreptări nu poate să greșească, fără numai de se va abate de la legi și nu va face după cum poruncesc ele.

24. Aceste legi, după care se cade a judeca și a cuvînta, cei ce numai cu logica cea firească se îndreptează nu le cunosc dezvolt[at] și chiar [= clar].

Adecă : Tocma așa se întîmplă cu ei ca și cu cei ce numai din vorbă au învățat vreo limbă. Aceștia vorbesc după legile gramaticii, iară legile ei tocma nu le știu, ci precum cei ce numai din vorbă au învățat vreo limbă mai curînd și mai lezne pot să greșească decît cei ce din gramatică după legile ei au învățat și cunosc toată rînduiala vorbii limbii aceea...” (p. 20–21).

De aceea nu e de mirare că cei ce nu au învățat legile logicii se abat „de la legile cuvîntării cei adevărate” (p. 21).

Tot în acest capitol, în paragraful 38, se spune despre cuvinte că sînt „semnele cugetului minții, *prin care arătăm ce cugetăm*”, dar se precizează că sînt și alte semne ale cugetului minții care nu sînt cuvinte. De exemplu „lacrămile sînt semnul întristării, că ideea lacrărilor ne stîrnește nouă ideea întristării” (p. 50).

Cuvîntului îi este rezervat însă un capitol întreg, al II-lea.

După ce se repetă constatarea făcută mai înainte, că cuvintele sînt semnele ideilor, „care semne cu sunet încheiat le spunem”, înțelegînd prin sunet încheiat „toată vorba care omul o vorbește și se poate scrie” (p. 50), se spun apoi cîteva lucruri deosebit de importante despre cuvînt.

În primul rînd se vorbește despre caracterul arbitrar al cuvîntului (cf. § 55, p. 50) :

„1) În puterea noastră iaste orice lucru cu [ori]ce cuvînt să-l însemnăm și să-l spunem ¹⁰ sau precum zic filozofii cuvintele sînt semnele lucrului care-l ai în minte ¹¹, cu ce cuvinte voim să le spunem.

Că de nu ar fi din voia noastră cuvintele, ci din lucruri ar curge numele lor, atunci la toate neamurile cu același nume s-ar chema lucrurile.

2) Pentru aceea zicem cuvintele ca alții cătră carii vorbim să ne înțelegă ¹².

⁹ Asupra obligației filozofilor de a folosi un stil clar se revine, chiar cu precizări proprii, în capitolul despre *cuvînt*, spunîndu-se că filozoful trebuie să folosească cuvintele în așa fel încît cel ce le aude „să nu să învăluiească în îndoială” (p. 52).

¹⁰ Același lucru se spune și la p. 56.

¹¹ În lucrarea lui Baumeister se folosește chiar termenul de arbitrar : „voces sunt signa conceptum arbitraria” (p. 31). În studiul citat (p. 472 și 473), A. Marino semnalează folosirea de către S. Micu a termenului „semn”, precum și că termenul a fost folosit și de Paul Iorgovici în *Observații de limbă românească*, Buda, 1799 : „Din logică se știe că vorbele sînt semnele percep-tului minții...” (p. 21).

¹² Ideea este repetată aproape exact la p. 54 : „... pentru aceea este vorba ca să ne înțelegem cînd vorbim unii cu alții”.

3) În vorbă nici un cuvînt nu să cade a zice care nu are cunoscută însemnare. Că așea va fi numai sunet deșert dacă acela cu carele vorbești nu înțelege ce însemnează cuvîntul care-l spui tu lui și nu te poate înțelege ce vrei, că cuvîntul iaste ca să arate altora voia și gîndul celui ce grăiește.

4) Ca mai lesne să ne înțelegem să cade foarte bine să luom aminte și să ne ferim ca să nu vorbim cuvinte cu indoială, care și așea și într-alt chip să pot înțelege, adecă : cu un cuvînt mai multe idei însemnînd” (p. 51—52).

Se revine asupra necesității ca în vorbire să fie folosite cuvinte cunoscute și cu sensul lor obișnuit.

Se vorbește apoi de *sinonime* : „Cuvintele care același lucru însemnează să zic (cu cuvînt grecesc) *SINÓNIMA* (noi le putem zice *DE UN NUME* sau mai bine *DE UN LUCRU*)”¹³, adecă : cuvînt, graiu, vorbă, acestea fiindcă tot un lucru însemnează sînt cuvinte *de un nume*” (p. 53).

Sensul propriu al unui cuvînt este numit „însemnarea cea dintîi”, iar *sensul figurat* „însemnare mutată”, fiindcă „cuvîntul din însemnarea sa cea dintîi să mută ca să însemneze alt lucru care are alt nume și numai pentru ceva asemănare care este între amîndouă lucrurile”, „pentru că de la un lucru să mută să însemneze alt lucru” (p. 53). Pentru exemplificare se dă cuvîntul *ochi*, care e folosit cu sens propriu cînd e vorba de organul vederii, dar, cînd Cicero „cetatea Corinthului o numește *ochiul țării grecești*”, cuvîntul este folosit cu sens figurat.

Datoria omului de știință, a înțeleptului, este să se ferească, pe cît se poate, de folosirea sensurilor figurate și să întrebuițeze cuvintele cu sensul pe care de obște îl înțelege norodul.

În paragraful 63 se definește propoziția (enunțul) : „Dacă împreună mai multe cuvinte unul după altul se face cuvîntare, care se zice că este legătura, împletitura și țesătura sau închiiarea [=încheierea] a mai multe cuvinte” (p. 55).

În continuare se dau unele „îndreptări pentru folosul gramaticilor”, adică sfaturi cum să se vorbească în vorbe „de obște”, obișnuite, cu poporul și în vorbe „învățate” cu cei învățați.

În două dintre reguli se arată că uneori poți înțelege fiecare cuvînt în parte, fără să înțelegi sensul enunțului format din ele, sau că alteori unele cuvinte nu se pot combina împreună.

Se întrebuițează aici, de fapt, distribuția în plan semantic.

O altă regulă de care trebuie să țină seamă gramaticii se referă la *folosirea de cuvinte străine*.

Deși putem numi lucrurile cu orice cuvînt, nu e bine totuși să fie folosite, fără a fi nevoie, cuvinte noi în vorbirea obișnuită, „dacă voim ca să nu ne riză oamenii” (p. 57).

Și se continuă :

„Cuvintele sînt ca și banii, că banii cu care se face negoțitorie la persi, la turci¹⁴, la ruși, într-alte părți afară de stăpînirea lor nu umblă, așa și cuvintele cînd ori nouă, ori dintr-altă limbă ia omul cuvinte și pune în vorbă, de nu sînt aceste cuvinte cunoscute celor cu carii vorbești ești ca un varvar și te faci de ris ; iară *de sînt acum în vorbă de obște unele cuvinte*

¹³ Explicațiile din paranteză îi aparțin lui S. Micu.

¹⁴ la *turci* este adăugat de S. Micu.

din limbă străină să cade a le ținea și a nu pune în locul lor altele nouă [sublinierea noastră — M.Z.] de nu cumva acele nouă de obște vor fi iarăși cunoscute.

Fiindcă pentru aceea vorbim cu alții să ne înțeleagă, nu se cade să amestecăm cuvintele străine în vorba românească, adică : nemțești sau ungurești au turcești sau slavonești¹⁵ sau dintr-alte limbi, mai ales când vorbim cu de cei mai proști [=simpli, fără cultură].

Pentru aceea, de ris sînt aceia carii mai tot după al patrulea sau al cincilea cuvînt amestecă cuvinte străine, cînd fac învățătură la norod întregi cuvîntări spun grecește sau latinește sau cu altă limbă străină numai ca să se arate că ei știu acele limbi” (p. 57—58).

Am citat fragmentul de mai sus din două motive :

a) Întîlnim aici compararea cuvintelor cu banii, comparație făcută și în *Predoslovie* către cititori a *Noului Testament* tipărit la Alba Iulia în 1648, de către Simion Ștefan.

Nu credem că ea a fost luată de Baumeister sau de vreun predecesor al său din prefața *Noului Testament*, ci mai de grabă credem că comparația circula în Europa în secolul al XVII-lea. Autorul predosloviei, preluînd-o, dovedește că era la curent cu problemele ce se discutau la acea dată pe plan european¹⁶ și nu se rezuma la cele pur religioase.

b) Se precizează atitudinea față de cuvintele străine existente în limbă, pe care „se cade a le ținea”. Ideea se mai întîlnește și în *Elementa*, cînd se spune că ei (autorii lucrării) nu vreau să schimbe limba. Ni se pare că s-a trecut prea ușor peste această poziție față de cuvintele străine împrumutate mai demult în limbă, cunoscute și folosite de popor.

În alineatul ultim al paragrafului din care am citat, alineat ce îi aparține în întregime lui S. Micu¹⁷, se precizează cînd se pot face împrumuturi :

„Iară unde lipsește limba noastră cea românească și nu avem cuvinte cu care să putem spune unele cuvinte, mai ales într-un învățătură și în științe, atunci cu socoteală și numai cît este lipsa putem să ne întindem să luăm cuvinte ori din cea grecească, ca din cea mai învățată, ori din cea latinească, ca de la a noastră maică¹⁸, pentru că limba noastră cea românească este născută din limba cea latinească” (p. 58).

În capitolul III se vorbește despre *hotărîri* (=definiții), arătîndu-se că trebuie să fie clare.

Interessant ni se pare § 67/14, în care se spune că un lucru trebuie definit prin ce este, nu prin ce nu este, fiindcă „amîntrilea nu e bună hotărîrea” (p. 66). O astfel de definiție este numită *ființască*. Nu neagă însă nici

¹⁵ Aici S. Micu a adaptat textul lui Baumeister la realitățile limbii române. La Baumeister se spune că nu se cuvine să fie amestecate „cuvinte latinești, galice, italice în limba teutonică”.

¹⁶ Gh. Ivănescu, în *Despre delimitarea fondului lexical principal* (în „Studii și cercetări științifice”, seria III, Științe sociale, VI, 1955, nr. 3—4, Iași), vorbind despre comparația cuvintelor cu banii, după ce face o trimitere (nota 2, p. 186) la Baumeister adaugă : „Probabil că ea [comparația] se transmite de secole dintr-un tratat de logică în altul și nu este exclus ca și Simion Ștefan s-o fi luat dintr-un asemenea tratat al vremii sale”.

¹⁷ Cf. și A. Marino, *op. cit.*, p. 578.

¹⁸ Ideea a fost preluată de Eliade Rădulescu în *Prefața la Gramatica românească*, Sibiu, 1828 : „Noi nu ne împrumutăm, ci luăm cu îndrăzneală de la maica noastră [sublinierea noastră — M.Z.] moștenire și de la surorile noastre partea ce ni se cuvine” (p. XXVII).

posibilitatea ca un lucru să fie definit prin ce „se osibește și se cunoaște dintr-alte lucruri” (p. 67). În acest caz definiția este numită *numitoare*.

În continuare se spune că există și alte „hotăriri” (definiții), și anume: *etimologia* „cu carea [filozofii] cearcă începutul și rădăcina de unde răsare cuvântul” (p. 67); *sinonimia* „cu care alte cuvinte care același lucru însemnează să aduc și să numără” (p. 67) și *ononimia* (= omonimia) „cu care să aduce și să numără multe feluri de însemnări ale aceluiași cuvânt, adică: cite lucruri poate însemna același cuvânt” (p. 67–68).

Cunoscând atâtea posibilități de a defini și trata cuvântul, înțelegem de ce Samuil Micu a îndrăznit și a reușit să întocmească un bun dicționar al limbii române¹⁹.

Pentru probleme referitoare la gramatică, mai bine-zis la sintaxă, foarte important este capitolul V: *De judecăți și spuneri*.

Propoziția este definită astfel: „Judecata zisă cu cuvinte se zice **spunere**” (p. 74). (La Baumeister: „Judicium, verbis expressum, dicitur *propositio* sive *enunciatio*” (p. 45, § 75.)

Este deci definiția ce s-a dat propoziției pînă nu demult în gramaticile noastre (mai ales în cele școlare), puternic influențată de logicism. Dealtfel, părțile de propoziție sau diferitele feluri de propoziții sint definite ca părți ale judecății, intrucît propoziția, așa cum am văzut, este identificată cu judecata. Astfel, *subiectul* (căruia i se poate spune românește *temei*, adică: *lucrul de care se zice*) este definit ca „lucrul acela despre care judeci sau zici ceva” (p. 74).

Predicatul, despre care spune că românește poate fi numit *zis*, „este lucrul care se zice de ceva” (p. 75), iar *copula* este numită *împreunare*, fiindcă — explică S. Micu — „împreună lucrul de care se zice, adică *temeiul*, cu lucrul care se zice, adică cu *zisul*” (p. 75). În continuare, S. Micu dă întrebările ce trebuie puse pentru subiect și predicat (De cine se zice? și Ce se zice?). Foarte interesantă și valoroasă ni se pare și constatarea următoare ce-i aparține tot cărturarului român: „... sîi știu că de se pune vreun nume fără de articolul hotărîtoriu, ori înainte, ori pre urmă, acela totdeauna este „zis” [= predicat, adică nume predicativ²⁰], nu „temei” [= subiect]” (p. 76).

În continuare se vorbește despre diferite feluri de propoziții, spunîndu-se că acestea sint *alcătuite* [= dezvoltate, compuse]²¹ sau *ne-alcătuite* [= simple].

Spunerea [= propoziția] cea ne-alcătuită — numită grecește *categorica* — este formată numai din subiect și predicat, pe cînd cea alcătuită [= dezvoltată] are subiect multiplu.

Din spunerile alcătuite²² fac parte:

a) Spunerea *ipoheticească* (cum zic grecii, iară latinii o zic)²³ sau *condiționată*;

¹⁹ Cf. nota 1.

²⁰ În ultimul timp la această constatare a ajuns și G. Beldescu, *Contribuții la cunoașterea numelui predicativ*, București, 1957, fără a fi cunoscut cele spuse în *Loghică*.

²¹ La Baumeister ele sînt numite „simplex vel composita” (p. 46).

²² Din cele ce urmează, reiese că prin *spunere alcătuită* se înțelege nu numai propoziția dezvoltată, ci și fraza.

²³ Precizarea din paranteze îi aparține lui S. Micu.

b) cea *despreunătoare* [= disjunctivă];

c) cea *împreunătoare* [= copulativă].

Se dau cuvintele cu care se leagă aceste propoziții, precum și exemple cu astfel de propoziții.

Se vorbește apoi de propozițiile modale („modești”) și sînt date următoarele verbe modale cu care se realizează aceste propoziții : *se cade, trebuie, se întîmplă, poate fi, nu poate fi*.

Este vorba apoi de „spuneri”, adică de propoziții (dar în exemplele date sînt amestecate părți de propoziție cu propoziții de un anumit fel), care au nevoie de o lămurire, numite *tîlcuitoare*. Între acestea se află :

a) cele *scofitoare* („exclusivae”), „care se cunosc dintr-altele prin cuvintele : *singur, numai, unul, unișor*” [sic !] (p. 79);

b) *afară-luătoare* („exceptivae”, de excepție), „care prin aceste cuvinte se cunosc : *afară de, fără de, de, de nu, dacă, dacă nu, fără numai*” (p. 80);

c) *restringătoare* („restrictivae”, de relație), „cînd se pun aceste cuvinte : *cît, încît, cît e despre, într-atîta* etc.” (p. 80);

d) *asemănătoare* („comparativae”), „care se zic cu cuvintele : *mai, mai mult, mai mare, mai tare, mai ales, mai virtos, mai puțin*” (p. 80—81).

Pentru toate aceste propoziții sau părți de propoziții se dau exemple, unele bune, altele greșite. Aproape toate exemplele sînt create de S. Micu și se referă fie la fapte din textele religioase, fie la fapte din istoria românilor, vîdindu-se astfel dorința ca și pe această cale să se facă cunoscut trecutul poporului nostru.

Se vorbește apoi despre propoziții *întăritoare* [= afirmative] și *tăgăduitoare* [= negative], arătîndu-se cînd și cum trebuie folosit adverbul de negație *nu* pentru ca propozițiile să fie considerate negative.

În cele spuse în continuare, deși se afirmă că e vorba de propoziții, sînt prezentate de fapt diferite „judecări” (ca generale și particulare sau cu caracter teoretic sau practic).

Credem că problemele referitoare la limbă intîlnite în *Loghică*, prin felul cum sînt discutate și prin felul cum le comentează S. Micu, ne îndreptățesc să afirmăm că reprezentanții Școlii ardelene au cîștigat cunoștințe teoretice privitoare la limbă din studiile filozofice ale vremii, care circulau în Europa și erau puternic influențate de raționalism.

RÉSUMÉ

Samuil Micu, auteur de deux précieux ouvrages de linguistique, une grammaire et un dictionnaire, a abouti aux bases théoriques concernant le langage en élaborant des oeuvres philosophiques (surtout de logique). Son manuel de *Loghică*, inspiré du manuel de Baumeister, démontre d'une manière éloquentة cette affirmation. C'est pour cette raison que l'auteur de l'article présente les problèmes intéressants de langage rencontrés dans le manuel de Samuil Micu, comme : le style philosophique (= scientifique) ; l'attitude à l'égard des mots empruntés aux langues étrangères ; le caractère arbitraire du mot « signe » ; les synonymes et les homonymes ; les différents genres de proposition (hypothétique, disjunctive, copulative, exclusive d'exception, relative, comparative, affirmative et négative), etc.

Aprilie 1976

Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

DESPRE DURATA ȘI STRUCTURA DIALECTALĂ A LIMBII SLAVE COMUNE

DE

I. PĂTRUȚ

Am încercat să aduc dovezi în sprijinul tezei, pe care o susțin, că graiurile slave, atât de sud cât și de est și de vest, se găseau în stadiu slav comun până pe la începutul secolului al IX-lea, cu alte cuvinte, la această dată plasez limita superioară a limbii slave comune¹.

Pentru susținerea acestei teze am examinat fonetismul împrumuturilor (cuvinte comune și toponime) de origine slavă din limbile greacă, latină dunăreană, precum și din limbi finice și baltice. Din analiza acestor împrumuturi rezultă că, prin secolele VII–VIII, toate graiurile slave, aveau în sistemul lor fonetic *ŭ* (nu *y*), *ǔ* (nu *u*), *a* (nu *o*), *a* + *N* (nu *q* > *q*), *k* nealterat în palatalizarea a III-a în *c*, *tart*, *talt* (nu *trat*, *tlat* sau *torot*, *tolot*). Prin urmare sistemul vocalic al graiurilor slave comune era constituit, în acea perioadă, din opt vocale, care formau patru perechi de opoziții între vocală lungă / vocală scurtă :

ī — *ī*

ŭ — *ǔ*

ē — *ě*

ā — *ǣ*

Sistemul acesta coincide cu cel propus de acad. Z. Stieber² și este apropiat de cel susținut de acad. Vl. Georgiev³, cu deosebirea că acesta consideră că lui *ī* și *ŭ* li se opuneau *u*, respectiv *u*⁴. Menționez însă că cei

¹ I. Pătruț, *K voprosu o prodolzitel'nosti obščeslavjanskogo jazyka*, în „Revue roumaine de linguistique”, XIII, 1968, nr. 6, p. 617–621; idem, *Primele relații slavo-romano-grecești și durata limbii slave comune*, în „Romanoslavica”, XVII, 1970, p. 21–30; idem, *Pierwsze kontakty językowe słowiańsko-romańsko-greckie a okres trwania języka prasłowiańskiego*, în „Rocznik Slawistyczny”, XXXIII, 1972, p. 7–19; idem, *Studii de limba română și slavistică*, Cluj, 1974, p. 105–110.

Teza pe care o susțin impune, implicit, revizuirea periodizării istoriei limbilor slave. Astfel, ca să aduc un exemplu, K. Mirčev consideră că în evoluția limbii bulgare prima perioadă, pe care o numește „predpismen period”, durează de la așezarea slavilor în Peninsula Balcanică până la a II-a jumătate a secolului al IX-lea (*Istoričeska gramatika na bǎlgarskija ezik*, ed. a II-a, Sofia, 1963, p. 7). După părerea mea, periodizarea evoluției limbii bulgare poate începe numai din secolul al IX-lea.

² *Zarys gramatyki porównawczej języków słowiańskich. Fonologia*, Varșovia, 1969, p. 18.

³ *Vokalnata sistema v razvoja na slavjanskite ezici*, Sofia, 1964, p. 12, 105; cf. idem, *Problèmes phonématiques du slave commun*, în „Revue des Études slaves”, XLIV, 1965, p. 7.

⁴ Idem, *ibidem*.

doi lingviști susțin o dată mai timpurie ca limită superioară a limbii slave comune: acad. Z. Stieber — secolul al VI-lea (anul 500)⁵, acad. Vl. Georgiev — secolul al VI-lea sau al VII-lea⁶.

Având în sistemul vocalic fonemul $\bar{u}$ ($<\bar{u}$), înseamnă că ne găsim în faza anterioară monoftongării diftongilor, adică și înaintea palatalizării a II-a a velarelor. Formele grecești de origine slavă atestă însă efectuarea palatalizării I a velarelor. Prin urmare, sistemul consonantic, corespunzător celui vocalic, arătat mai sus, se prezenta astfel:

labiale	<i>p, b m w</i>
dentalo-alveolare	<i>t d s z n l r</i>
palatale	<i>č (dž) š ž j ń l' r'</i>
velare	<i>k g x</i>

Sistemul fonetic cuprindea și diftongii formați cu sonantele *i, u, m, n, l, r* (*ai, au, am, an, al, ar, ei* etc.), diftongi, bineînțeles, tautosilabici (de diftongi heterosilabici, de fapt pseudodiftongi, nu se poate vorbi înainte de deschiderea silabelor).

A. Meillet include în rindul diftongilor și pe așa-numiții *m, n, l, r* vocalici, înaintea cărora s-ar fi dezvoltat un element vocalic scurt de tipul *ĩ* sau *ũ*⁷.

Cred că nu poate fi negat caracterul slav comun al acestui sistem fonetic.

Am afirmat mai sus că perioada limbii slave comune se întinde, după părerea mea, până pe la începutul secolului al IX-lea. Aș adăuga o propunere: limita superioară a limbii slave comune poate fi plasată în perioada deschiderii silabelor, și anume între monoftongarea diftongilor formați cu sonantele *i, u, m, n* (care au evoluat identic pe întreg teritoriul slav) și transformarea diftongilor formați cu sonantele *r* și *l* (care a dat rezultate atât de diferite; v. *infra*).

Vom examina, în cele ce urmează, câteva păreri asupra divizării dialectale a limbii slave comune.

Se știe că A.A. Šachmatov susținea divizarea „familiei” slave comune (rus. „obščeslavjanskaja semja”) în două grupuri dialectale (rus. „na dve dialektičeskie grupy”): apusean, din care provin slavii de vest, și sudic, din care descind slavii estici și sudici. Această părere este susținută de autor cu argumente lingvistice, anume două fenomene fonetice: a) menținerea grupurilor consonantice *tl, dl* în „dialectul” apusean și căderea dentalelor *t, d* în cel răsăritean (cf. pol. *plotta, mydło*, ceh. *vedli, sádlo*, față de v. sl. *plela, veli*, scr. *milo, veli*, rus. *mylo, veli*); b) păstrarea grupurilor *kv, gv* înaintea vocalei *ě* [*ě₂*, de fapt și *i₂*] în limbile apusene, în timp ce în celelalte, răsăritene și sudice, s-au palatalizat în *cv, (d)zv*

⁵ *Op. cit.*, p. 10, 11, 12.

⁶ *Vokalnata sistema* . . . , p. 12. În referatul său (pe care îl cunosc numai din rezumatul publicat) prezentat la cel de-al VII-lea Congres internațional al slaviștilor, acad. Vl. Georgiev propune o altă periodizare a limbii slave comune (vezi *VII Międzynarodowy Kongres Sławistów, Warszawa, 21–27 VIII 1973. Streszczenia referatów i komunikatów*, Varșovia, 1973, p.29–30).

⁷ *Le slave commun*, ed. a II-a, Paris, 1934, p. 62–63, 73–79.

(cf. pol. *kwiat*, *gwiazda*, ceh. *květ*, *hvězda*, dar v. sl. *cvětŭ*, (*d*)*zvězda*, scr. *cvet*, *zvezda*, rus. *cvet*, *zvezda*)⁸.

Divizarea slavilor în cele două grupuri dialectale, apusean și sudic, s-ar fi produs, susține A.A. Šachmatov, în bazinul Vistulei, a doua „patrie” a slavilor (rus. „vtoraja obščeslavjanskaja rodina”), unde ei s-au așezat, afirmă autorul, după părăsirea regiunii de către goți. Dat fiind că, după părerea lui A.A. Šachmatov, de pe acest teritoriu slavii care formau grupul sudic s-au deplasat spre Dunăre după înfrângerea hunilor, deci în a II-a jumătate a secolului al V-lea⁹, rezultă că fenomenele fonetice menționate ar fi avut loc pînă la această dată.

De fapt aceste fenomene fonetice (inclusiv evoluția labialelor urmate de *j*) constituie pentru A.A. Šachmatov argumente spre a susține teza existenței unei scurte perioade — posterioare epocii slave comune — în care grupul slavilor de est forma o unitate cu slavii de sud¹⁰.

S.B. Bernštejn, care este de părere că, în jurul secolelor I—II e.n., teritoriul slav comun se întindea de la țărmul apusean al Oderului pînă la cursul mijlociu al Desnei (afluent al Niprului), afirmă, de asemenea, că slavii erau divizați în două grupuri: apusean (din care vor rezulta slavii de vest) și răsăritean (strămoșii slavilor de est și de sud), limita dintre ele fiind constituită de Bugul apusean¹¹. Autorul enumeră cele mai vechi „particularități dialectale” apusene și răsăritene din această perioadă (deci secolele I—II e.n.): a) evoluția lui *t'*, *d'*; b) evoluția *p'*, *b'*, *m'*. E vorba deci de tratamentul grupului labială + *j*, care s-a transformat, susține autorul, în labială + un apendice (rus. „prizvuk”) palatal (cf. *p'*), stadiu care apoi a evoluat, în „dialectul” răsăritean, în labială + *l'* („epentheticum”), pe cînd în apus această situație se constată numai în interiorul morfemelor (cf. pol. *bludo*: rus. *bljudo*), în timp ce la jonctura morfemelor apendicele a dispărut (cf. ceh. *země*: rus. *zemlja*); c) evoluția grupurilor *tl*, *dl* (cf. *supra*); d) evoluția lui *x* (*ch*), care, în palatalizarea a II-a și a III-a, a devenit *s* în limbile slave de sud și de est, *š* în cele de vest; e) evoluția grupurilor *kv*, *gv* (cf. *supra*)¹².

Menționez că S.B. Bernštejn consideră că „destrămarea” unității lingvistice slave comune s-a petrecut în a II-a jumătate a mileniului I¹³.

Pot fi acceptate aceste păreri, asupra vechimii fenomenelor menționate și deci a divizării dialectale, așa de pronunțate, a limbii slave comune, într-o perioadă atît de timpurie?

După cum se vede, cele mai multe dintre fenomenele menționate se leagă de procesele fonetice de deschidere a silabelor sau sint posterioare acestora: *tl*, *dl* > *l*; palatalizarea grupurilor *kv*, *gv* înaintea vocalelor

⁸ A.A. Šachmatov, *Očerķ sovremennogo russkogo literaturnogo jazyka*, ed. a IV-a, Moscova, 1941, p. 223; cf. A. Meillet, *Les vues de Šachmatov sur la constitution de la nation russe et des dialectes russes*, în „Revue des Études slaves”, I, 1921, p. 190.

Se pare că, la cele două fenomene menționate, A.A. Šachmatov a mai adăugat unul: palatalizarea labialelor cauzată de *j* (cf. S.B. Bernštejn, *Očerķ sravnitel'noj grammatiki slavjanskich jazykov*, Moscova, 1961, p. 53, fără specificarea lucrării respective a lui A.A. Šachmatov).

⁹ *Op. cit.*, p. 224, 226; cf. S.B. Bernštejn, *op. cit.*, p. 53.

¹⁰ A se vedea T. Lehr-Spławiński, *Słosunki pokrewieństwa języków russkich*, în „Rocznik Slawistyczny”, IX, 1930, p. 27, notă.

¹¹ *Op. cit.*, p. 68, harta la p. 69.

¹² Idem, *ibidem*, p. 68.

¹³ Idem, *ibidem*, p. 51.

ē, i provenite din diftongi; $x > s/\$$ în urma palatalizării a II-a (provocată de aceiași ē, i) și a III-a.

Consider că poate fi acceptată următoarea cronologizare: deplasarea vocalelor posterioare în seria centrală și totodată delabializarea lor ($\bar{u} > y$, $\bar{a} > \bar{a}$, $\bar{o} > \bar{a}$, $\bar{o} > \bar{a}$) trebuie să fie evident anterioară apariției lui u și a lui ē, i proveniți din diftongi (presupunând că monoftongarea diftongilor, constituiți cu w și j , a fost aproximativ contemporană). Cum în greacă și în limbile finice și baltice există, cum s-a arătat, forme în care sl. $\bar{u}$ și $\bar{i}$ sint reprezentați prin u ¹⁴, înseamnă că pînă aproximativ în secolele al VII–VIII-lea nu s-au produs încă palatalizarea a II-a și a III-a¹⁵. Dealtfel în limba greacă există, cum s-a arătat, împrumuturi slave cu velara nealterată în palatalizarea a III-a¹⁶.

Evoluția tl , $dl > l$ nu este, de asemenea, un fenomen vechi. Dealtfel menținerea grupurilor tl , dl nu este caracteristică numai limbilor slave de vest, căci ele apar și în unele graiuri slovene (*šidlo*, *kridlo*)¹⁷ și slave de est (sub forma kl , gl sau chiar tl : *mjaliti*¹⁸ „au măturat”).

Transformarea labială $+j >$ labială $+l'$, în cazuri ca $*zemja > zeml'a$, pare de asemenea un fenomen mai nou, așa cum ne putem orienta după absența lui l' în formele vechi grecești de origine slavă¹⁹.

Este posibil ca alterarea grupurilor $*tj$, $*dj$ să fi început într-o perioadă relativ veche, însă evoluția spre stadiile ulterioare, atît de diferite în graiurile slave, este un fenomen mai tîrziu²⁰.

¹⁴ Cf. Μπούστρι (top.), καρούτα „Trog”, Βούζι, Μπούζι (top.) < sl. $*Būstra$ (> *Bystra*) $*karūta$ (> *koryto*) (M. Vasmer, *Die Slaven in Griechenland*, Berlin, 1941, p. 267, 277), *Būza* (idem, *ibidem*, p. 279); fin. *tuhkuri*, let. *dukurs* „espèce de putois” < sl. $*dūchori$ (V. Kiparsky, *Chronologie des relations slavobaltiques et slavofinnoises*, in „Revue des Études slaves”, XXIV, 1948, p. 42; A. Vaillant, *Grammaire comparée des langues slaves*, vol. I, Lyon–Paris, 1950, p. 125), fin. *akkuna* > sl. $*akūna$ (> *okūno* > rus. *okno*) (Vl. Georgiev, *Vokalnata sistema...*, p. 66).

¹⁵ Referitor la vechimea palatalizărilor a II-a și a III-a a velarelor, a se vedea: V. Vondrák, *O pozdějších palatalisačích v praslovanském*, in „Slavia”, II, 1923–1924, p. 17–25; C. Nitsch, *Nature et chronologie de la seconde palatalisation en slave commun*, in „Revue des Études slaves”, VI, 1926, p. 44; A. Belić, *La troisième ou la plus récente palatalisation des gutturales*, in „Revue des Études slaves”, VIII, 1928, p. 50–67; A. Meillet, *Le slave commun*, ed. a II-a, p. 92; A. Vaillant, *op. cit.*, I, p. 55; S.B. Bernštejn, *op. cit.*, p. 200–204, 208–211. Datele acceptate de acad. Vl. Georgiev, mijlocul secolului al VI-lea pentru palatalizarea a II-a, începutul secolului al VII-lea pentru palatalizarea a III-a (*Vokalnata sistema...*, p. 99–100), mi se par, deci, inacceptabile.

¹⁶ Cunoaștem exemple numai pentru velarea k : top. Γαρδίκι, Γαρδενίκια, Καμενίκια (M. Vasmer, *op. cit.*, p. 278, 279) < sl. $*Gardikū$ (< v. bg. *Gradъkъ*), $*Gardnika$ (> v. bg. *Gradъnica*) (împrumuturile grecești sînt deci anterioare transformării sl. $\bar{a} > o$ și metatezei în grupurile *tart*, *talit*), $*Kamenika$ (> *Kamenica*) (cf. I. Pătruț, *art. cit.*, in „Revue roumaine de linguistique”, XIII, 1968, nr. 6, p. 618; idem, *art. cit.*, in „Romanoslavica”, XVII, 1970, p. 25).

Notăm și în acest articol diftongii slavi comuni formați cu lichidele r , l prin $(t)art$, (redați, obișnuit, prin $(t)ort$, $(t)olt$).

¹⁷ L. Tesnière, *Les diphtonges tl, dl en slave: essai de géolinguistique*, in „Revue des Études slaves”, XIII, 1933, p. 56, 57; A. Vaillant, *op. cit.*, I, p. 89.

¹⁸ L. Tesnière, *loc. cit.*, p. 72; A. Vaillant, *op. cit.*, I, p. 89, unde se și afirmă: „Cette réduction de tl , dl à l n'est pas un fait ancien et ne constitue pas une division bien profonde entre les dialectes du slave commun”.

¹⁹ M. Vasmer, *op. cit.*, p. 295: Ζεμιάνη, Γρεμπιάνη (top.): sl. $*Zemjane$, $*Gribjane$. După asemenea exemple, autorul conchide: „Wichtig ist für uns, dass sich e r e Fälle mit l epentheticum bei den Slaven Griechenlands nicht vorhanden sind” (*ibidem*; cf. și p. 296).

²⁰ A. Meillet, *Le slave commun*, ed. a II-a, p. 94: „L'altération des groupes $*tj$, $*dj$ étant relativement récente comme celle des diphtongues en r et l ...”; A. Vaillant, *op. cit.*, I, p. 65: „Cette altération de $*tj$, $*dj$ générale en slave, mais qui a donné des résultats divers selon les groupes de langues, représente des développements de la fin de l'unité slave dont le point de départ était le même et antérieur à la division dialectale du slave commun”.

În consecință, o divizare a slavei comune în cele două dialecte, apusean și răsăritean, în prima jumătate a mileniului I.e.n., susținută de A.A. Šachmatov și S.B. Bernštejn, înseamnă o proiectare cu câteva secole în urmă a situației de la sfîrșitul perioadei slave comune și de mai tîrziu, căci trăsăturile caracteristice ale celor două grupuri de graiuri slave sînt aproape toate — așa cum s-a arătat — fenomene tîrzii, de la sfîrșitul sau chiar posterioare perioadei slave comune.

Instructiv pentru discuția de față ni se pare exemplul limbilor slave de vest (diferențiate prin particularitățile enumerate mai sus de celelalte limbi slave)²¹; *ele uneori formează grup cu limbile slave de est, altele cu cele de sud*. Astfel, ele se grupează cu limbile slave de est, fiind caracterizate de formele de tipul *koňě, dušě*, în opoziție cu limbile slave meridionale: *koňe duše*. Cu totul semnificativă ni se pare evoluția grupurilor *art, alt* și *tart, talt*, fenomene în curs la sfîrșitul secolului al VIII-lea e.n. Pe cînd cele dintîi (tip *art*), atunci cînd aveau intonație circumflexă (fr. „intonation douce”), au evoluat la fel în limbile slave de vest (cu unele excepții în slovacă) și de est (cf. sl. com. **arstŭ* „statură”: ceh. și pol. *rost*, rus. *rost*, ucr. *rist*, (< *rost*; v. sl. *rastŭ*, scr. și slvn. *rast*, slvc. *rast*), cele interconsonantice (tip *tart*) opun limbile slave de vest și de sud celor estice (sl. com. **varna* „cioară”: ceh. *vrána*, slvc. *vřana*, pol. *wrona*, v. sl., scr., slvn. *vrana*; rus., ucr. *vorona*).

Din asemenea situații poate fi trasă concluzia, cred, că pe teritoriul, întins, locuit de slavi existau, pînă la sfîrșitul perioadei limbii slave comune (circa începutul secolului al IX-lea), arii dialectale care grupau *diferit* graiurile slave între ele, fapt care dovedește strînse legături pînă la acea dată între toți slavii. Numai așa se poate înțelege cum imprumuturi tîrzii s-au răspîndit pe întreg teritoriul slav (cf. rus., ucr. *korol'*, bg. *kral*, scr., slvn. *kralj*, pol. *król*, ceh. *král*, slvc. *král'* — de origine germanică)²².

²¹ Fapt constatat încă de J. Dobrovský, *Institutiones linguae slavicae dialecti veteris*, Viena, 1832, p. III–IV : limbile slave de sud și est sînt clasate împreună (grupul A), față de cele de vest (grupul B), pe baza citorva particularități („characteres”), printre care sînt prezente cinci dintre cele enumerate mai sus (labială + j; *tl, dl; kl'; kv, gv*), evoluția grupului *art* (v. *infra*), precum și alte cinci, de valoare discutabilă.

²² Existența unor arii dialectale în slava comună este susținută sau acceptată și de alți lingviști, dintre care voi mai aminti pe N. van Wijk. Fără să indice vreo dată pentru fenomenele la care se referă — și pe care le voi menționa în continuare —, lingvistul olandez este de părere că unele particularități distinctive care caracterizează grupurile oriental, occidental și meridional pot fi considerate ca fenomene dialectale slave comune, pornind de la supoziția că „situația geografică a dialectelor, raportate unele la altele, era deja, în patria primitivă a slavilor, aproximativ aceeași ca cea din timpul și după migrația lor” (*Les langues slaves. De l'unité à la pluralité*, ed. a II-a, Haga, 1956, p. 32). Dacă autorul înțelege prin „după migrația lor” și o perioadă tîrzie, posterioară secolului al IX-lea, desigur că supoziția această este inacceptabilă. Menționez că N. van Wijk nu indică nici o dată pentru limita superioară a limbii slave comune (*op. cit.*, p. 44).

Printre fenomenele de origine slavă comună enumerate de N. van Wijk sînt : tratamentul diferit, în limbile orientale și occidentale, a grupurilor *or-, ol-* (v. *supra*), precum și formele de tipul *vol'ě* față de *vol'e* : dintre particularitățile care opun limbile occidentale celor orientale și meridionale, menționează situația grupurilor *kv, gv* (*op. cit.*, p. 32) ; de aceeași natură și, deci, vechime consideră și fenomenele comune grupului meridional și, parțial, celui occidental ca : *ort, oll* în slovacă centrală, precum și *ra, la, rě, lě* (< *tort, toll, tert, tell*) în limbile cehă și slovacă (ca în cele meridionale) (*op. cit.*, p. 32, 28–29).

RÉSUMÉ

L'auteur reprend sa thèse sur la durée de la langue slave commune jusqu'au début du IXe siècle. Il ajoute une proposition : la limite supérieure du slave commun *peut être* placée à la période de l'ouverture des syllabes, à savoir entre la monophthongaison des diphtongues formées avec les sonantes *i, u, m, n* (qui ont évolué identiquement chez tous les Slaves) et la modification des diphtongues à liquides *r, l* (qui ont donné des résultats différents dans les parlers et dans les langues slaves).

L'auteur n'accepte pas la thèse de A.A. Šachmatov et S.B. Bernštejn sur la division du slave commun, dans la 1ère moitié du premier millénaire de n. è., en deux groupes dialectaux ; les phénomènes phonétiques invoqués à l'appui de cette thèse sont, en réalité, plus tardifs. L'auteur croit que les parlers slaves se groupaient différemment entre eux jusqu'à la fin du slave commun.

Martie 1976

*Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21*

ADJECTIVUL FLOR (< LAT. *FLORUS*) ȘI DERIVATELE SALE

DE

NICOLAE MOCANU

1. În legătură cu un animal (ori, mai rar, cu un lucru) alb cu pete mari, galbene, roșii sau negre, în graiurile dacoromâne se folosesc mai multe adjective: *bălțat, bălțată; brez (breaz), breză (brează); pistriț, pistriță; șfaiț, șfaiță; șfaițăr, șfaițără; tărcat, tărcată; prian, priană; floran (florean), florană (floreană); floriu (fluriu), florie (flurie)* etc.

1.1. Aproape fiecare dintre aceste cuvinte are corespondent un nume propriu de animale (și unele nu numai de animale): *Bălțatu, Bălțata; Brezu (Breazu), Breza (Breaza); Pistrițu, Pistrița; Șfaițu; Tărcatu, Tărcata; Prian(u), Priana; Florea; Floran(u), Florean(u), Florana; Floria* etc.¹.

1.2. Ultimele apelative citate, *floran (florean), florană (floreană)* și *floriu (fluriu), florie (flurie)*, ca și ultimele nume proprii, *Florea, Floran(u), Florana, Floria*, sint, obișnuit, în dicționarele noastre, derivate de la *floare*². Faptul este explicabil, în primul rînd prin aceea că, în general, sensul apelativului sau al numelor proprii respective se motivează prin afirmații de genul „e cu flori”, „e înflorit (înflorat)”, „are pe el pete, flori, mari” etc.; în al doilea rînd, în dacoromână nu se cunoștea un alt cuvînt, de la care cuvintele respective să poată fi derivate cu mai multă ușurință.

2. În dialectul aromân este cunoscut de multă vreme un adjectiv **flor**, însemnînd ‘blond’, referitor la persoane, și ‘alb, fără nici un fir de păr negru’, referitor la animale (aproape exclusiv la capre).

2.1. Tache Papahagi îl explică prin ‘alb-auriu’, un sens în care sint contopite amîndouă cele mai sus amintite — apropiate, dealtfel —, și atestă și singurul compus, cunoscut în aromână, cu **flor**: **florueanăt** ‘sur cu capul alb’³.

¹ Vezi, de exemplu, la Șt. Pașca, *Nume de persoane și nume de animale în Țara Oltului*, București, 1936, p. 236 (*Florea*), 354 (*Bălțatu, Bălțata*), 355 (*Breazu, Breaza*), 369 (*Tărcatu, Tărcata*), 366 (*Prian*); DA, s. v. *florică* (*Florea, Floran*), s. v. *floriu (Floria)* etc.

² Vezi DA, s. v. *floriu*: „Derivat din *floare*, prin suf. adj. -iu”; DM, s. v. *florean*^a: „Din *floare* + suf. -ean”; cf. și Șt. Pașca, *op. cit.*, p. 32.

³ Vezi Tache Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân, general și etimologic*, ed. a II-a, București, 1975, s. v. *flor* și *florueanăt*.

Prima lucrare privitoare la aromâni în care apare atestat *flor* este, după cîte cunoaștem, *Studii istorice asupra românilor din Peninsula Balcanică*, de Ion Caragiani, apărută ca supliment al „Revistei pentru istorie, arheologie și filologie”, vol. IV, 1891. La p. 18 se spune: „În dialectul macedoromân cuvintele *roșiū, flor* și *griv* arată mai același lucru, adică *roșiū, roib, blond*, cu deose-

3. Pentru dialectul dacoromân, pină la apariția vol. II din ALR II, s.n., nu se înregistraseră decît adjectivele *floriu* și *florea*⁴, alături de numeroase nume proprii de animale de tipul *Florea*, *Florea*, *Floria* etc.

3.1. Emil Petrovici⁵, în anchetele pentru ALR, atestă pentru prima dată în dialectul dacoromân adjectivul *flor*, însemnînd 'bălțat': *fl^{or}* (punctul 27 Glimboca — Banat), *flor¹* (punctul 29 Secășeni — Banat), precum și *floran*, cu același sens: *florán* (punctul 2 Pecinișca — Banat), *fl^{or}orán* (punctul 848 Strehaia — Oltenia).

3.2. Din Banat înregistrase și Sever Pop⁶ adjectivul *florán*, „cu *colór¹*” (punctul 9 Cărbunari), cu femininul *floránă* (punctul 12 Borlovenii Vechi), referitor la șerpi: „*năpîrcă* îi spune la un șarpe *florán*, *cu colór¹*”, „*năpîrcă* îi *floránă*”.

3.3. Este evident că în explicarea lui *florán* 'bălțat, înflorat', ca și în a lui *fluriu* — pe care-l vom discuta mai jos —, nu mai trebuie să pornim de la *floare*, odată ce avem atestat adjectivul *flor*, cu același sens.

4. Anchetele efectuate pentru *Noul atlas lingvistic român, pe regiuni* — *Banat* confirmă existența în această zonă a adjectivului *flor(flori)*, fem. *floară* (floare), pl. *flori*, *floare*, cu sensul (în special despre vite cornute mari, dar și despre orice alt animal sau despre lucruri) 'bălțat, pestriț, prian; cu pete mari de altă culoare, de obicei roșii, negre sau galbene; înflorat'. Pe baza acestor anchete se poate stabili, acum, aria precisă în care se mai întîlnește în Banat acest cuvînt, ariile în care sînt răspîndite derivatele

birea că *flor* se uzitează pentru culoarea roșie a *ezilor*, *caprelor* și *șapilor*, pe cînd griv este pentru caii roșii. Și *flor* și *roșu* și *griv*, precum și *murg* sînt cuvinte pe cari numai ca porecle românești se află⁷, iar la p. 49 se citează porecla „*Flor* (= *roș*, de la culoarea *ezilor* sau *caprelor*)”. După cum s-ar părea, I. Caragiani acordă lui *flor* un sens întru totul diferit de cele atestate ulterior: 'roșu'. Glosarea lui Caragiani ni se pare, însă, îndoielnică, el punînd semn de egalitate, după cum se vede din citat, între *roșu*, *flor* și *griv* („arată mai același lucru”), explicîndu-le prin *roșu*, *roib* și *blond*. Din lămuririle pe care le dă în continuare, se pare că înțelege prin toate culoarea roșie, întrucît chiar și *griv* ('sur' în aromână — Papahagi, DDA, s.v.; 'păt cu alb și negru' în dacoromână — DA, s.v.) este identificat cu *roib* („*griv* este pentru caii *roib*”), iar *flor* este explicit identificat cu *roșu* („*flor* se uzitează pentru culoarea roșie...”). De asemenea, este neclar dacă I. Caragiani consideră aceste cuvinte apelative sau doar porecle. Credem că acordarea acestui sens, 'roșu', lui *flor* este forțată, adevăratul sens fiind cel de 'blond', amintit și el, dar fără a se mai reveni asupra lui.

Pericle Papahagi atestă în *Basmе aromâne și glosar*, București, 1905, un adjectiv *flor*, glosat „(*plăvi*) nume propriu” (s.n.). La paginile la care trimite *Glosarul*, *Flor* este folosit în contexte în care poate fi interpretat numai ca nume propriu. Pe baza parantezei, „(*plăvi*)”, sens cunoscut autorului, deși nelitlînit în textele din volum, *flor* a fost reluat în dicționarele referitoare la aromână și explicat prin 'blond', referitor la persoane (cf. de exemplu, Gorge Pascu, *Dictionnaire étymologique macédo-roumain*. I. *Les éléments latins et romans*, Cultura națională, [f. l.], [1925], p. 86, sensul 1; vezi și idem, *Rumänische Elemente in den Balkansprachen*, Genève, 1924, p. 49).

I. Dalametra, în *Dicționar macedo-român*, București, 1906, p. 93, înregistrează adjectivul *flor* cu sensul 'alb de tot, fără vreun păr negru', ilustrat prin sintagma „*capră floră* (capră albă)”, sens preluat identic de G. Pascu: „2. Tout à fait blanc, en parlant des chèvres” (cf. *Dictionnaire*, p. 86, sensul 2).

Cu același sens, 'alb de tot', îl înregistrează și Christian Geagea, în *Elementul grec în dialectul aromân*, Cernăuți, 1931 (extras din „Codrul Cosminului”, VII, 1931), p. 146.

Și Th. Capidan, în *Aromânii. Dialectul aromân. Studiu lingvistic*, București, 1932, p. 272, înregistrează *floră*, *floră*, cu sensul 'blond', precum și diminutivul „*fluritsă* (la nord) + grlu galben + [...]”.

⁴ Cf. DA, DM, s.v.

⁵ Vezi ALR II, s. n., vol. II, București, 1956, h. 277 (CAL) BĂLTAT.

⁶ ALR I, material nepublicat, chestiunea [1189 NĂPÎRCĂ].

floran (florean) și **fluriu**, și se pot aduce completări privind sensurile acestor cuvinte și viabilitatea lor în graiurile din localitățile unde au fost atestate ⁷.

4.1. Flor și derivatele sale, floran (florean) și fluriu, sint cunoscute în Banat (vezi harta 1) în două treimi din localitățile anchetate. Aria pe care o acoperă aceste cuvinte cuprinde întreg sudul și centrul Banatului, până spre nord. Nu sint cunoscute deloc aceste cuvinte, sau sint rar folosite, în întreaga zonă de cimpie, precum și în nord, în localitățile de pe Lunca Mureșului și dintre dealurile din nord-est ⁸. Aria în care **flor** și derivatele sale sint cunoscute și folosite în Banat acoperă o zonă în cea mai mare parte montană, în care creșterea vitelor este o ocupație principală a locuitorilor.

4.1.1. În ce-l privește pe **flor**, acesta se mai păstrează în Banat în două arii mici, una situată în est, iar cealaltă în sud-vest. Diferența dintre ele este numai de natură fonetică : în aria din est se rostește cu *r* « dur » : *flor*, *fl^oor* ; *florⁱ*, *fl^oorⁱ*, fem. *fl^oără*, *fl^oră* ; *florⁱ*, *fl^oărie*, în punctele 68 Delinești, 69 Turnu-Ruieni, 70 Măru (folosit mai rar ; curent este **fluriu**), 72 Rusca Montană (alături de **floran** și de *flurⁱ* ; ~), 79 Jdioara („numai cu pete roșii sau galbene”) și 82 Botești („numai cu roșu și galben” ; alături de **floran** și **fluriu**) ⁹, iar în aria de sud-vest (la care se adaugă 71 Băuțaru de Sus (alături de **fluriu**) din est) cu *r* « moale » : *florⁱ*, *fl^oorⁱ* ; ~, fem. *fl^oărie*, *fl^orte* ; ~, *florⁱ*, în punctele 8 Pojejena (alături de **florian**), 13 Lescovița, 14 Slatina-Nera (alături de **florean**), 18 Berliște, 24 Brădișoru de Jos (sint

⁷ Chestionarul NALR (vezi FD, V, 1963, p. 157—272) nu cuprinde o întrebare referitoare la ‘bălțat, pestril, prian, înflorat’. Adjectivul **flor** a fost, mai întâi, atestat aproape întâmplător, în punctul 73 Glimboca, jud. Caraș-Severin (punctul 27 din ancheta Emil Petrovici), într-o completare la răspunsul dat chestiunii [443 VARSAT] : „după ce trece boala, rămlă de *gindéšć cá řešć flor*”. Căutând să identificăm sensul, informatorii au precizat că se folosește în legătură cu animalele (boi, vaci, capre, oi, pisici, cai, porci) care au pe corpul lor pete mari albe și roșii. Cuvîntul a fost, apoi, inclus în chestionarul suplimentar al Atlasului, alături de alte elemente specifice Banatului, și urmărit în toate cele 100 de localități anchetate, împreună cu derivatele **floran** și **fluriu**.

⁸ În aceste zone, sint cunoscute, chiar și în sate în care nu se cresc vite, alte cuvinte cu sensul lui *flor*, *floran*, *fluriu*. Le transcriem, în continuare, împreună cu localitățile în care se folosesc și cu alte precizări pe care le-au făcut informatorii în cursul anchetei :

șfălțăr, fem. *șfălțără*, pl. *șfălțări*, *șfălțare*, în localitățile 39 Berecuța, 41 Banloc, 42 Toager, 43 Foeni, 44 Ghilad, 50 Checea, 51 Giroc (alături de **florean**), 53 Bucovăț-Timiș (alături de **florean**), 54 Herneacova (alături de **florean**), 55 Cerneteaz (alături de **florean** și *pistril*), 57 Satchinez, 58 Seceani, 60 Pesac, 64 Igriș, 65 Munar, 67 Firiteaz ;

șfalț, fem. *șfălță*, pl. *șfalți*, *șfălțe*, în localitățile 48 Petroman, 86 Șuștra, 87 Hisiaș, 93 Coșteiu de Sus („numai negru cu alb”) ;

pistril (*pistril*), fem. *pistrilă* (*pistrilă*), pl. *pistril* (*pistril*), *pistrilte* (*pistrilte*), în localitățile 47 Pădureni, 59 Mănaștur („*úgguri zic șfălțăr*”), 66 Felnac, 89 Traian Vuia („cu *pene* ‘pete’ mai multe și mai mărunte”), 93 Coșteiu de Sus („numai alb cu roșu și galben”), [R] 97 Cuveșdia 98 Șistarovăț („alb cu negru”), 100 Chelmac ;

brez, fem. *bréză* (*breáză*), pl. *breji*, *bréze*, în localitățile 87 Hisiaș (alături de *șfalț*), 88 Cliciova (alături de **fluriu**), 91 Curtea, 92 Răchita, 94 Căpâlnaș, 95 Țela („alb cu roșu”), 96 Rădmănești („alb cu roșu sau galben”) ;

tărcăt, fem. *tărcătă*, pl. *tărcăți*, *tărcăte*, în localitățile 49 Pustiniș, 56 Comloșu Mare, 60 Pesac, 62 Vălcani, 63 Beba Veche, 64 Igriș ;

bălțăt, fem. *bălțătă*, pl. *bălțăți*, *bălțăte*, în localitățile 61 Nerău, 99 Chesinț ;

cheș, fem. *cheășă*, pl. *cheși*, *cheșe*, în localitățile 62 Vălcani (*křęš* ; ~, *křășă* ; ~), 98 Șistarovăț (*keš* „alb cu roșu”) ;

șar, fem. *șără*, pl. *șari*, *șăre*, în 40 Denta.

⁹ În localitatea 16 Pecinișca, din sud-estul Banatului, am înregistrat la o femeie formele *flor* ; *florⁱ*, *fl^oără* ; *fl^oărie*, pe care soțul ei le-a negat ; ulterior și femeia s-a corectat, precizînd că în satul lor se folosesc numai *florán*, *floránd*.

cunoscute și **florea** și **fluriu**, dar nu se folosesc decît rar), 27 Girliște, 28 Secășeni (alături de **florea**), 35 Lățunaș, 37 Ferendia¹⁰.

4.1.2. Derivatele înregistrate de la **flor** (cu același sens) în Banat, și care au o răspîndire mai largă, sînt **floran** (**florea**) și **fluriu**.

4.1.2.1. Florán (**floreán**), fem. **floránă** (**floreánă**), pl. **floráni**, **floréni**, **floráne**, **floréne**, este răspîndit pe o arie largă, care cuprinde sudul și centrul (pînă spre nordul) Banatului, despărțind cele două arii în care se întîlnește cuvîntul de bază, **flor**. Acest derivat este pronunțat cu *r* « dur » sau cu *r* « moale » în funcție de forma cuvîntului de bază de la care a fost derivat (cu sufixul *-an*¹¹) : **flor** sau **flor**¹. Se observă din harta 1 că **florán**; *-rán*, *-răn*, **floránă**; *-ráne*, *-răne* sînt răspîndite cu preponderență în sud-est și în zona de centru-est (în vecinătatea ariei **flor**¹²), iar **floreán** (**florián**); *-rén*, **floreánă** (**floriánă**); *-rêne*, în vest (în vecinătatea ariei **flor**¹) și în zona de centru¹³.

4.1.2.2. Al doilea derivat de la **flor** (cu sufixul *-iu*), **fluriu**, fem. **flurie**, pl. **flurii**, a fost înregistrat (în general alături de **flor** sau de alți termeni) într-o arie mică din est-nord-estul Banatului, cuprinzînd punctele 70 Măru, 71 Băuțaru de Sus, 72 Rusca Montană, 82 Botești, 83 Gladna Română, 88 Cliciova, 89 Traian Vuia și 90 Bucovăț-Făget.

4.1.2.3. Cu același sens ca și **floran** și **fluriu** a fost înregistrat în punctul 93 Coșteiu de Sus încă un derivat (cu sufixul *-uș*¹⁴) de la **flor** : **florúș**, fem. **florúșă**, pl. **florúși**, **florúșe**, cu precizarea că este mai rar întrebuințat¹⁵.

4.2. Flor și derivatele sale se întrebuințează astăzi în Banat în special referitor la animale. În majoritatea localităților cercetate s-a notat această restricție. În cîteva localități s-a precizat că adjectivul respectiv se folosește numai în legătură cu vitele cornute mari (boi, vaci); în cele mai multe, însă, poate fi întrebuințat și cu referire la cai, oi, capre, porci, ciîni, pisici etc. (într-un punct, 83 Gladna Română, și la gîște). Doar în foarte puține sate poate fi folosit și privitor la oameni: un om care are pe obraz, din naștere, una sau mai multe pete mari, de obicei de culoare brună, este **flor** sau **floran**. Într-o singură localitate, 26 Cornereva, folosirea adjectivului nu cunoaște nici un fel de restricție: aici omul, orice animal sau orice lucru

¹⁰ Flor este cunoscut și în Grădinari (sat situat spre vest de 37 Ferendia), neinclus în rețeaua NALR — Banat (comunicat de D. Grecu); de asemenea, este cunoscut și în satul Sălbăgel, din apropierea punctului 75 Zgribești.

În punctele 22 Pîrvoa și 25 Luncavița, la chestiunea [151 PISTRUI] s-a răspuns cu **fluor** [pl.] (*pe-obraz*); **floare**, iar în punctul 30 Armeniș s-a dat același răspuns, **fluor** [pl.], la întrebarea [443 VARSAT], răspunsuri care par a fi plurale ale subst. **floare**, neavînd, probabil, nici o legătură cu adj. **flor**.

¹¹ Sufix cu care se pot forma „derivate care denumesc pe purtătorul unei calități”: cf. **colšan** „om sau animal cu colți mari”, **guran** „om cu gura mare” etc. (vezi Marieta Pietreanu, *Sufixul -an*, în SMFC, II, 1960, p. 95—96).

¹² **Floran** a fost notat și în localitățile Boglîtin, Mehadica și Verendin, situate în apropierea punctelor 25 Luncavița, 26 Cornereva.

¹³ În cîteva localități din cîmpie, **florea**, **florea** sînt cunoscuți, dar nu sînt termenii cel mai frecvent folosiți în sat: 51 Giroc, 53 Bucovăț-Timiș, 54 Herneacova, 55 Cerneteaz. În 97 Cuveșdia, răspunsul a fost notat cu indicația [B].

¹⁴ Sufix care poate arăta „că obiectul desemnat prin substantivul determinat este prevăzut cu o anumită însușire, trăsătură” (vezi Elena Carabulea, *Sufixul -uș(ă)*, în SMFC, II, 1960, p. 205).

¹⁵ Întîlnit și în răspunsul din Boșord-Hașeg, la întrebarea 76 din Chestionarul V (*Sîlna, păstoritul și prepararea laptelui*, Cluj, 1931) al Muzeului Limbii Române: „cîini floruși”.

(țesătură, lemn etc.) care are pe el pete mai mari, de diferite culori, este **floran**(ă).

4.3. În cea mai mare parte a localităților, petele de pe corpul unui animal *flor*, *florán* (*floreán*) sau *fluriu* pot avea orice culoare. Într-un număr destul de mare de localități, însă, pentru a fi *flor*, *florán* sau *fluriu*, animalul trebuie să aibă pe corpul lui pete numai galbene și roșii; într-un număr mai mic de localități acestea pot fi și brune sau negre.

4.3.1. În unele sate s-au notat specializări în folosirea adjectivelor în funcție de culorile pe care le au petele; astfel, de exemplu, în punctul 3 Ogradena, *florán* este animalul care are pe corp pete roșii, iar *prian* cel care are pete negre¹⁶; în punctul 82 Botești, *flor*, *florán* sau *fluriu* este dacă petele sînt galbene sau roșii, iar *pistrîț* dacă sînt negre; etc.¹⁷.

4.3.2. În două localități din aria derivatului *fluriu* s-a notat și o specializare în funcție de mărimea petelor: dacă animalul are pe corp pete *mari și rare*, este *fluriu*, iar dacă petele sînt *mici și dese* este *florát*, *îmflorát* (punctul 88 Ciciova) sau *pistrîț* (punctul 89 Traian Vuia).

Transcriem aici aceste diferențieri semantice, cu toate că ar putea fi explicații formulate ad-hoc de către informatori, pentru că ele indică anumite direcții în care pot evolua semantic cuvintele respective.

5. Evident, etimonul dr. **flor** este același cu al adjectivului aromânesc: lat. *florus*, -a, -um (etimon dat, pentru aromână, mai întîi de G. Pascu, în *Dicționarul său*, și acceptat și de T. Capidan, T. Papahagi și A. Cioranescu¹⁸).

În latină, *florus* se consideră că era un arhaism, un cuvînt rar, cu atestări puține, o formă „d'une mauvaise latinité”¹⁹, cum este dat în unele dicționare, și avea două sensuri: 'blond' și 'inflorat (fr. *fleuri*)’²⁰, adică sensurile care vedem că s-au păstrat în limba română: primul în dialectul aromân și al doilea în cel dacoromân²¹.

Intrucît, pînă în prezent, **flor** (< lat. *florus*) nu este cunoscut decît din aromână și din dacoromână, credem că-l putem considera una dintre cele mai sigure concordanțe lexicale dacoromâne—aromâne. De asemenea, pentru că în dacoromână este atestat numai din subdialectul bănățean, **flor** trebuie adăugat altor elemente vechi latinești păstrate doar în Banat.

6. **Flor** constituie o bază mai sigură pentru explicarea atît a derivatelor (cel puțin a celor adjectivale), de tipul *floriu*, *floran*, cit și a numeroaselor nume proprii (mai ales de animale)²², care sînt în mod obișnuit considerate ca derivate din *floare*.

¹⁶ O diferențiere similară reiese și din răspunsul la Întrebarea 76 din Chestionarul V al Muzeului Limbii Române, primit din Stănești-Gorj: „o vacă galbenă cu pete albe se cheamă *Floarea*, iar una albă cu pete negre, *Priana*”.

¹⁷ Cf. diferențieri similare, între alți termeni, *supra*, nota 8.

¹⁸ Cf. G. Pascu, *Dictionnaire*, s. v.; T. Capidan, *op. cit.*, p. 272; T. Papahagi, DDA, s. v.; A. Cioranescu, *Diccionario etimológico rumano*, La Laguna, 1958—1966, s. v.

¹⁹ Vezi L. Quicherat, A. Daveluy, *Dictionnaire latin-français*, Paris, 1895, s. v.

²⁰ Vezi idem, *ibidem*; cf. și A. Ernout, A. Meillet, *Dictionnaire étymologique de la langue latine*⁴, Paris, 1967, s. v.; *Dicționar latin-român*, București, 1962, s. v.

²¹ Etimonul propus de Chr. Geagea, în *op. cit.*, p. 146, anume gr. φλώρο, pentru ar. **flor**, nu poate fi acceptat. Dealtfel, însuși Geagea își exprimă îndoiala asupra lui (cf. idem, *ibidem*, p. 234). Cuvîntul grecesc este un împrumut din aromână, și nu invers (cf. Th. Capidan, *op. cit.*, p. 272—273; G. Pascu, *Rumänische Elemente*..., p. 49; T. Papahagi, DDA, s. v. **flor**).

²² Cf. și Cioranescu, *Diccionario*, s. v. **flor**.

6.1. Florán (floreán) mai este atestat, cu același sens, în Oltenia (Strehaia²³, Gologanu—Rimnicul Sărat, Ciorăști—Rimnicul Sărat²⁴), Muntenia (Drajna de Jos—Prahova²⁵) și în Moldova (Costișa—Piatra Neamț, Scurta—Putna, Mădei—Neamț, Vidra—Putna²⁶, Virful Cimpului—Siret, Oprișeni—Siret²⁷, Covurlui, Copou²⁸).

Floriu (fluriu) este și el atestat, cu același sens, în Hațeg (Boșord)²⁹, în Vilcea³⁰, în apropierea localității Roșiorii de Vede³¹, în Băduleasa—Teleorman³², precum și în Moldova (Balotești—Mărășești)³³.

Nici unul dintre aceste două derivate nu sînt cunoscute, după materialul de care am dispus, în Crișana, Maramureș și Transilvania.

6.2. Alte elemente lexicale care credem că trebuie puse în legătură cu **flor** sînt : **florișe**, apelativ și nume de capră în Crișior—Vașcău ; **florice** („capră florice”), în Brusturi—Bihor³⁴ ; **florilăt** ‘vărgat’, în Certege—Țara Moșilor³⁵ ; **lorinflór** ‘(despre țesături) strident colorat, încărcat de culori tipătoare’, în Călata—Huedin³⁶ ; **lorum-florum**, în expresia „a umbla de-a lorum-florum = a umbla de-a lelea”, în Vilcele—Cluj³⁷.

6.3. În *Dicționarul său etimologic* (nr. 3435), Al. Cioranescu consideră că **flor** „cuvînt rar în română, de-abia atestat în mr.”, „constituie o mai bună explicație pentru fiecare din numele de persoane și de animale care în general sînt puse în legătură cu *floare*, cum sînt *Florea*, *Florin*, *Floarea*, *Florica* pentru persoane, *Floraia* pentru vaci, *Flolean*, *Florilă* pentru cîini”.

6.3.1. Desigur că nu se poate afirma cu toată siguranța că *toate* numele de acest fel au ca bază adjectivul **flor**. Mai ales pentru numele de persoane este foarte greu de acceptat această derivare în dacoromână, unde, după cum s-a văzut, **flor** nu se păstrează cu sensul ‘blond’, ci doar cu

²³ Vezi ALR II, s.n., vol. II, h. 277, punctul 848.

²⁴ În răspunsurile la întrebarea 76 din Chestionarul V al Muzeului Limbii Române. Vezi și *florănă* ‘pestriță’, în NALR — Oltenia, vol. III, București, 1974, h. 568, punctul 945.

²⁵ În răspunsurile la întrebarea 161 din Chestionarul IV (*Nume de loc și nume de persoane*, Cluj, 1930) al Muzeului Limbii Române.

²⁶ Chestionarul V, întrebarea 76.

²⁷ Chestionarul IV, întrebarea 161.

²⁸ Cf. B. P. Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae. Dicționarul limbii istorice și poporane a românilor*, tomul III, București, 1893, p. 3081.

²⁹ Chestionarul V, întrebarea 76.

³⁰ V. Vircol, *Graiul din Vilcea*, București, 1910, p. 93.

³¹ *Lexic regional*, II, București, 1967, p. 69.

³² Chestionarul IV, întrebarea 161.

³³ Chestionarul V, întrebarea 76.

³⁴ *Ibidem*; Chestionarul IV, întrebarea 116.

³⁵ „cîtva alb, cîtva roșu, cum să rîmîre”; vezi ALR I, material nepublicat, chestiunea [1489 VĂRGAT], punctul 96. DA, s. v. II consideră derivat din numele propriu *Florilă*.

³⁶ Adjectiv de o structură încă neexplicată ; este, probabil, un compus al lui *flor*, poate o creație expresivă rimată.

³⁷ R. Todoran, *Graiul din Vilcele și cercetări dialectale*, vol. I, București, 1960, p. 101.

sensul 'înflorat, bălțat'. S-ar putea presupune, însă, că și în graiurile daco-române **flor** a avut și sensul 'blond'. Se poate aduce în sprijinul acestei ipoteze faptul că, în multe localități în care s-au atestat adjectivele **flor**, **floran** sau **floriu**, acestea sînt puse în legătură în primul rînd cu culoarea galbenă (sau roșiatică) a petelor de pe corpul unui animal. În același sens credem că pot fi aduse în discuție și numele (?) *Florea*, glosat „mierlă galbenă”, din ținutul Făgărașului³⁸ și „grangur” (*Oriolus galbula*) din Dragomirna – Vilcea³⁹, precum și *piștaṁflóre*; ~ *flóri*, *pișta-ṁflóri* 'grangur' înregistrate în Banat, punctul 50 Checea⁴⁰, *cinflóreș*, *púiu flóreș*, *pișcanflóreș*, *pișcanflóri*, etc. 'grangur' în Oltenia⁴¹.

În acest caz și unele nume de persoane, cum ar fi *Flor(u)*⁴², *Fluria* sau *Florea*⁴³ s-ar putea explica de la *flor*. Oricum, însă, nici nume de persoane de acest fel nu trebuie excluse din capul locului din discuție, fiind necesar pentru fiecare în parte să se cunoască circumstanțele cit mai precise ale acordării lui.

6.3.2. În ce privește numele similare de animale, credem că se poate afirma cu mai mare siguranță că cele mai numeroase trebuie explicate de la acest adjectiv, **flor**, sau de la derivatele sale, și nu de la *floare* sau altfel.

În Banat am înregistrat, în acest sens, următoarele nume de animale (se atribuie în special cornutelor mari, dar nu exclusiv): *Flór(u)* (*Flóriu*), *Flóriș*, *Florán(u)* (*Floréan(u)*), *Floáre(a)*, *Florica*, *Floriș*, *Fluria* și *Florána* (*Floréána*). În aproape toate satele în care sînt cunoscute și apelativele **flor**, **floran** sau **fluriu**, cu care trebuie puse în legătură aceste nume proprii, ele se dau numai animalelor la care se justifică prin culoarea părului⁴⁴. În localitățile în care apelativele nu sînt cunoscute, numele *Florea*, *Floran*, *Florica*, *Floriș* își păstrează, în general, motivarea („îl cheamă

³⁸ Vezi Al. Viciu, *Glosar de cuvinte dialectale din graiul viu al poporului român din Ardeal*, București, 1906, p. 43; cf. și DA, s. v. *floricică*.

³⁹ Vezi *Lexic regional*, I, București, 1960, p. 79.

⁴⁰ NALR – Banat, chestiunea [1391 GRANGUR].

⁴¹ Vezi NALR – Oltenia, vol. III, București, 1974, h. 561, punctele 909, 908, 907, 906 etc.

Dacă se acceptă această ipoteză, atunci între cuvintele care trebuie puse în legătură cu flor se înscrie și *florinte* 'pasăre de mărimea stigletului, cu pene măslinii, afară de bărbie și gușă, care îi sînt *gâlbii* [s. n.]' (numit și *florean* – vezi DA, s. v. *florinte*). În legătură cu posibilitatea acceptării unui sufix moștenit *-inte*, vezi Georgeta Ciompec, *Variantele sufixelor -ant/ -ent, -anjă/ -ență din limba română*, în SMFC, III, 1962, p. 129 – 141.

⁴² Cf. G. Pascu, *Dictionnaire*, s.v.

⁴³ Cf. DA, s. v. *floricică*. Șt. Pașca, în *op. cit.*, p. 32, consideră că *Florea* „ar putea să aibă la origine apelativul *floare*, sau așa cum crede Drăganu [...] un nume dat după sărbătoarea Floriilor în care s-a născut sau s-a botezat cel chemat așa”. Dar, continuă Șt. Pașca, „am putea presupune [...] menținerea în antroponomastică a unui radical FLOR – (< FLORINUS, FLORIUS, FLORIO)”.
⁴⁴ Cf., de exemplu, citeva motivații ale acordării unor astfel de nume: „Un bou care are pete albe, roșii, galbene sau negre peste tot corpul îi spunem florea și numele lui e Florea” (6 Sichevița); „Se dau numele Florea, Florea, Floarea, Florica, după petele înflorite de pe corpul lor” (24 Brădișoru de Jos); „Li se zice Florea, Florica, Floare, după păr” (75 Zgribești); „Floarea, Floriș le zice numai la care-s cu flori” (87 Hisiaș) etc.

Flórea numai pe un bou şfaiţăr” — 54 Herneacova), dar se pot acorda şi indiferent de culoarea animalelor ⁴⁵.

Numele *Florea*, *Florica*, *Florea(n)*, *Floreana*, *Floare(a)*, *Florice(l)*, *Floraia*, date în special vitelor, dar şi oilor, caprelor sau ciinilor, au fost comunicate din aproape toate părţile ţării, în răspunsurile la Chestionarele IV şi V ale Muzeului Limbii Române. Evident, nu considerăm că *peste tot* unde sînt frecvente astfel de nume de animale ele se explică de la **flor** sau de la derivatele sale. Credem, însă, că, cel puţin pentru Banat, unde am văzut că se păstrează atît **flor**, cit şi unele derivate ale sale, dar şi în alte zone ale ţării unde se păstrează apelativele **floran** (*florea(n)*) sau **floriu** (*flu-riu*), cele mai numeroase nume de acest tip se explică astfel. Acest lucru cu atît mai mult cu cit, şi în cele mai multe răspunsuri trimise la Chestionarele IV şi V, acordarea acestor nume este motivată prin culoarea părului animalelor : „Îi spunem Florian la un bou care-i roş pestriţ” — Nepos — Năsăud ; „Se dă numele de Florian, Florica la boi şi vaci care au culoarea roşie şi cu pete albe” — Vîrful Cîmpului—Siret ; „Îi spunem Florica, Floreana, dacă-i alb-roşie (cu pete)” — Oprişeni—Siret ; „Florian, dacă are pete albe şi negre” — Drajna de Jos—Prahova ; „Le spunem Florian, Florea, Florice(l) la boi, Floarea, Floricica, Florica la vaci şi la oi, Florea, Florian la ciini, dacă au părul cu pete în colori” — Ştefăneşti—Vilcea ⁴⁶ ; „Floarea şi Floria — nume de ciini : are mai multe colori” — Maidan — Banat ⁴⁷ etc. ⁴⁸.

6.4. Dacă nume de animale de acest tip există pe aproape întreg teritoriul ţării, acest lucru nu înseamnă că **flor** sau derivatele sale, **floran** (*florea(n)*) şi **floriu**, sînt sau au fost generale în graiurile dacoromâne, întrucît în multe locuri astfel de nume pot fi (şi sînt) acordate după alte criterii decît cel semantic ; ele indică, însă, date fiind motivările de felul celor mai sus citate, o posibilă răspîndire mai largă a acestor adjective, decît zona pe care am avut-o în primul rînd în vedere în aceste note, Banatul.

S-a întîmplat, şi în cazul apelativelor discutate, şi în cel al numelor proprii citate, o încrucişare semantică cu *floare* şi *înflori* (*în-florit*) (în ce priveşte numele proprii şi cu numele sărbătorii *Floriilor*), proces asimilabil etimologiei populare şi uşurat pe de o parte de asemănarea fonetică a acestor cuvinte, pe de altă parte de legătura semantică dintre ele (prezenţa unor culori diferite), precum şi de însăşi înrudirea dintre etimonurile lui *flor* (lat. *florus*) şi *floare* (lat. *flos, floris*).

⁴⁵ După sărbătoarea Floriilor sau după nume de persoane, aşa cum arată şi Şt. Paşca, în *op. cit.*, p. 359.

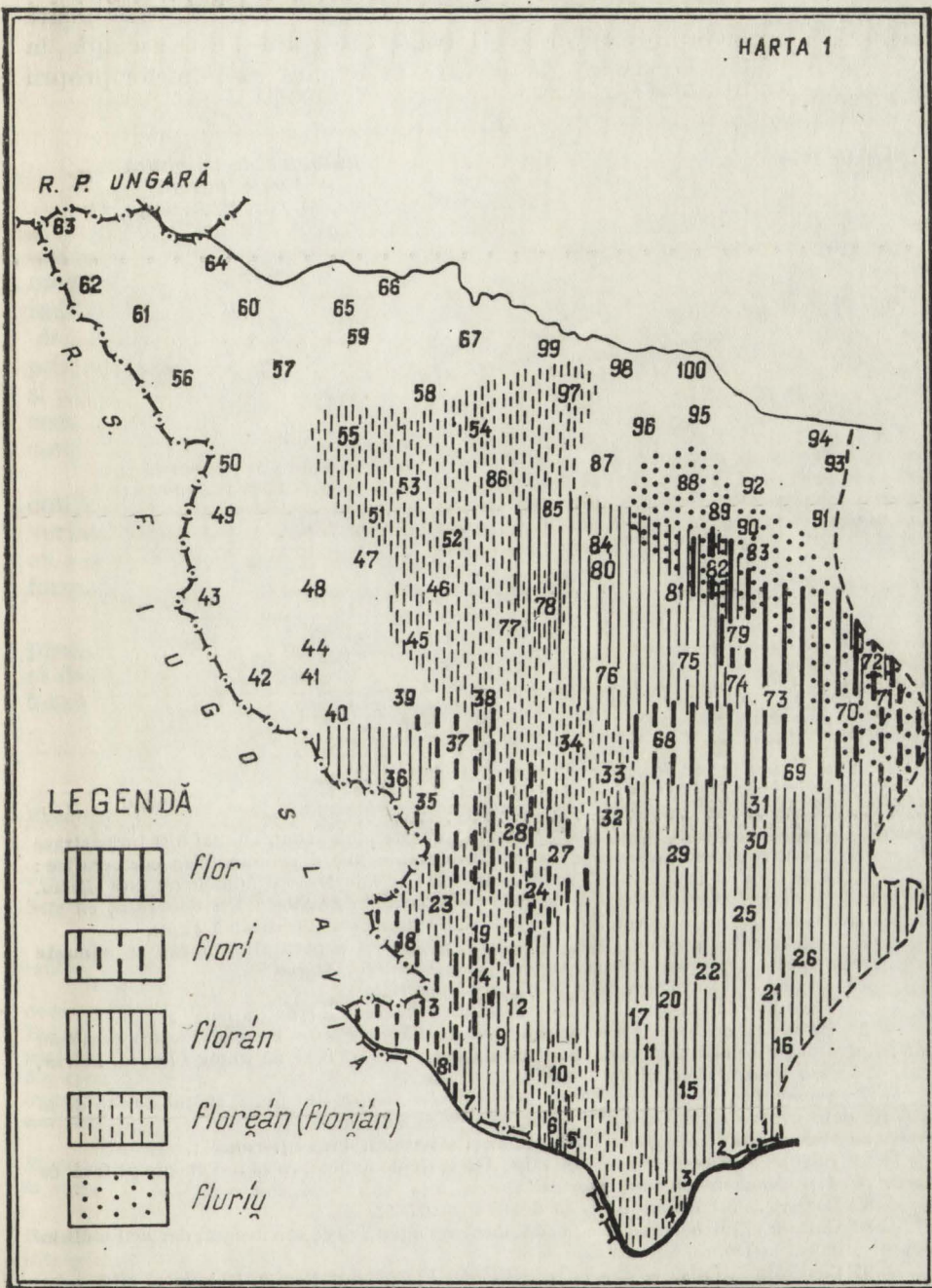
⁴⁶ Chestionarul IV, întrebarea 161.

⁴⁷ Sofronie Liuba şi Aurelie Iana, *Topografia satului şi holarului Măidan*, Caransebeş, 1895, p. 114.

⁴⁸ Vezi nume similare şi la G. Pascu, *Sufizele româneşti*, Bucureşti, 1916, p. 203, 257, 293, 304 ; DA, s.v. *floricică*.

NOUL ATLAS LINGVISTIC ROMÂN, PE REGIUNI-BANAT

HARTA 1

Astăzi, în graiurile dacoromâne în care se mai păstrează, atît **flor**, **floran** (**florean**) **fluriu**, dar mai ales numele proprii de tipul **Flor**, **Floria**, **Flolean**, **Florea** etc. se află într-un „cadru semantic fals”⁴⁹, care poate influența dezvoltarea ulterioară a apelativelor discutate și care ascunde, în multe cazuri, adevărata bază de plecare în explicarea numelor proprii respective⁵⁰.

Martie 1976

Institutul de lingvistică
și istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

⁴⁹ Șt. Pașca, *op. cit.*, p. 51.

⁵⁰ În timpul anchetelor, în legătură cu cele discutate pînă acum, au mai fost înregistrate și alte precizări, dintre care notăm aici pe cele mai interesante, în ordinea punctelor cartografice :

— 6 Sichevița : „Un bou care are alb în frunte este bou *breaz* și numele lui este *Bréza*. Dacă are o șargă albă peste mijloc, îi spunem *șărgăt* și se numește *Șărgu*. Un bou roșu, cu alb pe șira spinării și la cîte un ochi tot alb sau galben, îl spune *priu* și îl cheamă *Prjan*” ;

— 8 Pojejena : „Un bou sau o vacă de culoare roșie și cu o pată albă în cap se numește *Brézu*, *Bréza*. Dacă au mai mult negru pe ei, le spune *Mărgu*, *Murga*” ;

— 14 Slatina-Nera : „Dacă boul e alb îi spune *Bătu*” ;

— 23 Vărădia : „Dacă-s roșii, le spune *Rûja* (la vaci) și *Rujân* (la boi)” ;

— 24 Brădișoru de Jos : „La oameni îi se spune *Florea*, *Florin*, *Floarea*, *Florica* dacă s-au născut în preajma Floriilor. Mai rar, unor nou-născuți frumoși îi se dă nume *Floarea*, *Florea*, *Florica*, că-s ca o floare” (vezi și nota 43) ;

— 28 Secășeni : „La oameni *Florea*, *Floarea* sau *Florica* sînt nume fie moștenite de la părinți, fie date pentru că sînt frumoși ca o floare, ca o florică” ;

— 80 Herendești : „*Peșița* se poate numi și o scroafă, dacă-i *florănă*” ;

— 81 Lugojei : „*Florița* îi nume de fată. Așa îi zic doamnele, ca să n-o cheme pe fată ca pe vacă, dacă pe vacă o cheamă *Florica*” ;

— 82 Botești „Porcul care-i alb cu negru îi *pistri*” ;

— 84 Coșteiu : „La om i se zice *florân*, dacă are o pată roșie sau neagră, dar mai mult în batjocură. Știu că la Dobra este un bou, *Flor*” ;

— 97 Cuveșdia : „Ca să le dea numele *Florea*, *Florița* sau *Peșița*, trebuie să aibă ceva pete, alb cu negru, alb cu roșu, flori”.

CU PRIVIRE LA FLEXIUNEA VERBALĂ ÎN GRAIURILE DACOROMÂNE. INDICATIVUL PREZENT

DE

RODICA ORZA

Flexiunea verbală a limbii române reflectă cu fidelitate flexiunea latinei dunărene, stadiu la care a ajuns limba latină literară ca urmare a modificărilor fonetice și analogice la care a fost supusă. Astfel, desinențele indicativului prezent la verbele de conj. I din latina literară: *-ō*; *-ās*; *-āt*; *-āmus*; *-ātis*; *-ānt* devin: *-u*; *-i(s)*; *-a(t)*; *-āmu(s)*; *-āti(s)*; *-an(t)*¹, prin închiderea lui *ō* de la pers. 1, fenomen caracteristic latinei orientale², și prin tendința de dispariție a consoanelor finale, la celelalte persoane. În ceea ce privește desinența pers. a 2-a, se observă extinderea lui *-is* de la conj. a IV-a la toate celelalte conjugări, inclusiv la conj. I³.

Paralel cu flexiunea de bază: temă + desinență, și în simetrie cu conjugarea a IV-a⁴, latina tirzie atestă o flexiune mixtă la un grup de verbe denominative care la pers. 1, a 2-a, a 3-a singular și plural se conjugă cu sufixul *-izo* (< gr. *-ίζω*), în timp ce pers. 1 și a 2-a plural păstrează formele originare fără sufix⁵.

Româna comună atestă continuarea structurii morfematice latine a prezentului indicativ: temă⁶ terminată în consoană: *cânt-* *lucr-*, *tal'-* etc. și desinențele personale *-u*; *-i*; *-ă*; *-āmu*; *-āfi*⁷; *-ă*. Unele verbe intercalează între cele două morfeme sufixul *-ed-*.

¹ Cf. *Istoria limbii române*, vol. II, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1969, p. 81.

² Cf. E. Bourciez, *Éléments de linguistique romane*, ed. a IV-a, Paris, 1964, § 164 b.

³ Pentru generalizarea desinenței *-is* la toate conjugările, v. S. Pușcariu, *Limba română*, vol. I, București, 1940, p. 239; Al. Graur, *Tendențele actuale ale limbii române*, București, 1968, p. 212–213; *Istoria limbii române*, vol. II, București, 1969, p. 80.

⁴ Cf. verbele conjugate cu sufixul *-sco* (*-isco*, *-esco*).

⁵ Al. Graur, *op. cit.*, p. 223, presupune că *-ez* provine din *-izo*, iar acesta din grecește, unde este un sufix de denominativ creat la temele în *-id-*, la care s-a adăugat sufixul *-yo-*.

⁶ Preferăm termenul „temă” față de „rădăcină”, „radical” sau alți asemenea termeni, deoarece considerăm precizările făcute de Iorgu Iordan (*Limba română contemporană*, ed. a II-a, București, 1956, p. 258–259) concludente. Pentru a nu comite greșeli, * vom spune, deci, „temă” părții neschimbătoare a cuvântului, indiferent dacă la origine (în limba latină, adică, sau în limba din care am făcut împrumutul lexical respectiv) această parte a fost „rădăcină” (= elementul ireductibil, în sens strict al cuvântului) sau „temă” (= rădăcină, plus un adaos, ca în cazul lat. *cant* din *cantare*, care se descompune în *can-*, de la *canere*, + *-t*.) *.

Privitor la temele verbelor, terminate în consoană la indicativ prezent, cf. I. Pătruț, *Studii de limba română și slavistică*, Cluj, 1974, p. 5, 11 și, de altfel, întreaga parte referitoare la verb.

⁷ *Gramatica limbii române*, vol. I, ed. a II-a, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1966, p. 253, precum și *Istoria limbii române*, vol. II, București, 1969, p. 256, interpretează pe *ă*, respectiv *a* din *-ām(u)*, *-ați* (persoanele 1 și a 2-a plural) drept sufixe, desi-

Spre deosebire însă de limba latină, în care tema este constantă în întreaga paradigmă, româna comună dezvoltă mijloace suplimentare care marchează distincția între persoane. Astfel, modificările fonetice ale unor vocale, modificări determinate de accent și de poziția de metafonie, dau naștere alternanțelor vocalice⁹ din temă, iar acțiunea palatalizantă a lui *i* flexionar la pers. a 2-a determină modificarea consoanelor tematice și, ca urmare, apariția alternanțelor consonantice cu valoare distinctivă.

Dacoromâna continuă tendințele românei comune îmbogățind gama alternanțelor vocalice ale temei, prin inovații analogice, și a alternanțelor consonantice, prin palatalizarea consoanelor, mai cu seamă a labialelor.

Desinențele pers. 1 și a 2-a: *-u* și *-i*⁹ cunosc o evoluție paralelă spre scurtare și afonizare, astfel încât *-u* ajunge la stadiul *-ʉ*, stadiu conservat până azi în unele graiuri arhaice, sau dispare, în alte graiuri. *-i* fie că se menține în stadiul *-i*, fie că, în urma palatalizării, asibilării sau africatizării consoanei precedente, dispare prin încorporarea sa în aceasta¹⁰.

Cele două desinențe își mențin caracterul original de vocale silabice numai după grupurile consonantice „muta cum liquida”: *umblu, intru; umbli, intri*.

Desinențele pers. a 3-a singular și plural, *-ă*, se mențin, dar în unele graiuri dobîndesc un timbru mai închis: *-â*.

Cea mai importantă modificare atribuită dacoromânei¹¹ este trecerea lui *a* la *ă* la pers. 1 plural a indicativului prezent: *-am** > *-ă**.

Deoarece modificarea nu poate fi motivată fonetic, intrucît *a* se află sub accent, lingviștii au propus numeroase explicații bazate pe cele mai felurite analogii. Trecînd în revistă aceste explicații, M. Sala¹² subliniază rolul pe care l-a avut morfologia în această schimbare, ținînd seama de faptul că prezentul, imperfectul și perfectul, omomorfe la un moment dat, trebuiau deosebite între ele.

Afonizarea și reducerea sau dispariția lui *-u* din *-ămu* la pers. 1 plural s-au produs paralel cu *-u* de la pers. 1 singular. Aproximativ același lucru se poate spune despre *-i* din *-ați* la pers. a 2-a plural: afonizarea și scurta-re a lui *s*-au produs paralel cu cea a lui *-i* de la pers. a 2-a singular, cu deosebirea că, în aria lui *ț* dur, el a dispărut.

nențele fiind doar *-m* (*-mu*) ; *-î*. În timp ce *Gramatica Academiei* precizează că la pers. a 3-a singular și plural sufixul se confundă cu desinența, ILR, II, interpretează pe *ă* de la pers. a 3-a singular și plural drept desinență și precizează că „sufixul este marcat negativ”. Asemenea interpretare ni se pare lipsită de consecvență deoarece, pe de o parte, în latină *-ām* ; *-āmus* ; *-ātis* ; *-ānt* erau desinențe și au fost transmise limbii române ca atare, iar, pe de altă parte, dacă *a* din *-āmus*, *-ātis* este considerat sufix, același regim trebuie acordat și lui *a* din *-āt* ; *-ānt*. Al. Graur, *op. cit.*, p. 215, vorbește de desinența *-ām* (*-am*), iar I. Pătruț, *op. cit.*, p. 59, precizează că prezentul indicativ, conjunctiv și imperativ nu au sufix. Ca atare, *-am*, *-ați* trebuie considerate desinențe.

⁹ Cf. S. Pușcariu, *Limba română*, vol. II, București, 1959, p. 266.

¹⁰ Pentru originea și evoluția lui *-u* și *-i*, cf. Al. Graur, *op. cit.*, p. 206 și urm. ; E. Vasiliu, *Fonologia istorică a limbii române*, București, 1968, p. 80 și urm.

¹¹ Cf. I. Pătruț, *op. cit.*, p. 26.

¹² Plasarea fenomenului în dacoromână se întemeiază pe faptul că istroromâna și unele graiuri dacoromâne păstrează formele primare cu *a*, în timp ce aromâna, meglenoromâna și cele mai multe graiuri dacoromâne prezintă *a* > *ă*. Pentru exemple de păstrare a formelor primare cu *a*, cf. Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, București, 1968, p. 151, 545 ; S. Pușcariu, *Études de linguistique roumaine*, Cluj, 1937, p. 78, nota ; E. Vasiliu, *op. cit.*, p. 56—57.

¹³ Pentru bibliografia problemei, v. M. Sala, *Contribuții la fonetica istorică a limbii române*, București, 1970, p. 117—118.

În ceea ce privește pe *-ez* se impune o distincție, pe de o parte, între verbele care-l păstrează pe *-z-* în întreaga paradigmă : *așeza* (<lat. *asse-diare*), *amieza*, *huhureza*, *mereza*, *reteza*, *bureza* etc., verbe cărora le lipsește sufixul *-izo*, iar *-ez-* din temă se datorește, în primul exemplu, evoluției fonetice normale, iar în celelalte exemple, formelor din care derivă, sau verbele de origine greacă cu sufixul *-izo-* : *boteza*, *cuteza*, *rînceza*¹³, în care sufixul s-a sudat perfect cu radicalul încă pe teren latin, astfel încît în română ele nu se pretează la o analiză într-un radical *bot-* sau *cut-* și sufixul *-ez-*, și, pe de altă parte, între verbele de tipul *lucra*, *grăpa* etc., care la indicativ prezent au latitudinea să-și mențină tema originară *lucr-*, *grăp-* sau să o amplifice cu sufixul *-cz-* la persoanele 1 și a 2-a singular și a 3-a singular și plural, realizînd o flexiune mixtă.

În cele ce urmează vom lua în discuție cîteva verbe cu *a* și *e* primitivi în temă, adică verbe de tipul *agăța* și *crăpa*¹⁴, care au avut o evoluție asemănătoare, ajungînd, în cea mai mare parte, la aceleași tipuri flexionare pe plan dialectal. Intenția noastră este de a pune în lumină, pe de o parte, măsura în care dialectele dacoromâne păstrează flexiunea transmisă din latină, iar pe de altă parte, măsura în care au inovat.

Variante tematice dialectale :

Pentru verbul *acăța* se admite unanim etimonul latin *accaptiare*¹⁵ ; *a* accentuat din **accaptio*, la pers. 1 indicativ prezent, s-a păstrat în forma românească *acaț* (*agaț*)¹⁶, care este foarte puțin reprezentată de graiurile dacoromâne¹⁷. *Acaț* apare în Banat (punctele cartografice 18, 24, 26, 35) și în nordul Moldovei (363, 385, 414), iar *agaț* în Muntenia (803, 886)¹⁸.

Mult mai bine este reprezentată forma *acăț* (*agăț*) cu *a* > *ă* ca rezultat al analogiei fie cu persoanele 1 și a 2-a plural (*acățăm* ; *acățafi*), fie cu alte verbe care prezintă la pers. 1 tema cu *ă* (*adăp*, *lăs* etc.)¹⁹. Astfel, *acăț* este înregistrat pe o arie foarte întinsă în Banat, Crișana, Transilvania, Maramureș și partea centrală a Moldovei, iar *agăț*, în Muntenia, Dobrogea și în Moldova (584, 588, 592, 594, 614, 514, 520).

¹³ Pentru detalii suplimentare, v. Al. Graur, *op. cit.*, p. 223.

¹⁴ Am utilizat materialul necartografiat al ALR I și hărțile publicate în ALR II, s.n., vol. VII. Dăm în continuare lista verbelor cu numărul chestiunii din ALR I (în paranteze drepte) și cu numărul hărții din ALR II, s.n., vol. VII : *agăța* [2040], 1968, 1969 ; *adăpa* [417], 1854 ; *grăpa* [899] ; *lăsa* [2023], 1871, 1872 ; *scălda* [2025], 1905 ; *scăpa* 1857, 1858 ; *crăpa*, [2042], 1855, 1856 ; *arăta* [2033], 1859, 1860 ; *răbda* [2032], 1865.

¹⁵ Cf. O. Densușianu, *Istoria limbii române*, vol. I, București, 1961, p. 115 ; DA s.v. *acăța*, p. 12 ; *Istoria limbii române*, vol. II București, 1969, p. 158.

¹⁶ DA menționează că trecerea lui *c* la *g* este „datorită vreunei analogii” (s.v. *acăța*, p. 12).

¹⁷ Forma cu *a* în temă este conservată la aromâni și meglenoromâni, cf. ar. *acățu*, mr. *caț*.

¹⁸ Verbul *acăța* nu este înregistrat în toate regiunile țării deoarece, întrebarea fiind indirectă, s-a răspuns și cu verbele *altrna*, *anina*, *spinzura* etc. Regiunile în care lipsește verbul *acăța* sînt : sud-vestul Munteniei, Oltenia în cea mai mare parte, Banatul, parțial, o arie în sudul și alta în nordul Moldovei.

¹⁹ Cf. S. Pușcariu, *Limba română*, vol. II, București, 1959, p. 375.

O a treia formă, *aciț* (*agîț*), cu $\check{a} > i$, este înregistrată în două extremități ale teritoriului dacoromân: în Țara Oașului (343, 345, 346): *aciț*, în sud-vestul Munteniei (695, 980) și în nordul Dobrogei (684): *agîț*.

Lat. *adaquare* a dat *adăpa* cu trecerea lui *qu* la *p* ²⁰.

Adap (< *adaquo*), deși formă etimologică, apare pe o arie restrinsă în cuprinsul teritoriului dacoromân, și anume, în Muntenia (725, 760, 762, 784), în sudul Crișanei (59) și în Țara Oașului (345).

Textele secolului al XVI-lea înregistrează forma cu *a* numai la pers. a 2-a: *adapi* ²¹.

Adăp este o formă analogică. Al. Rosetti ²² explică pe $\check{a}$ din temă prin analogie cu formele în care $\check{a}$ este etimologic: *adăpăm*, *adăpat*. S. Pușcariu ²³ consideră că, „printr-o normalizare morfologică internă, $\check{a}$ din formele accentuate pe terminație (*lăsăm*, *lăsați*, *lăsai*, *lăsasem*, *lăsat*, *lăsînd*, *lăsare*...) a fost introdus și la persoana întâi (uneori și la a doua) din indicativul prezent, după modele ca *învăț*, *învățăm*, *învățat* etc.”. Între exemple sînt incluse și formele *scăld*, *adăp*, precum și altele care se datoresc analogiei.

A. Lombard ²⁴ afirmă că analogia cu *apăs* — *apêși* — *apêse* a determinat apariția, alături de *adăp* — *adapi* — *adăpe*, a unei flexiuni *adăp* — *odêpi* — *adêpe*.

Flexiunea *adăp* — *adepi* este consemnată numai de ALR II. ALR I înregistrează pentru pers. 1 forma *adep* (cf. chestiunea 417: *Eu adăp vitele*) în vestul Transilvaniei și sudul Crișanei (punctele cartografice 61, 63, 65, 103). Aceasta este o inovație analogică după pers. a 2-a.

Varianta *adip*, înregistrată în nordul Banatului, vestul Transilvaniei și centrul Crișanei, prezintă un fonetism neobișnuit. T. Teaha ²⁵ consideră prezența lui *i* în locul lui *a* ($\check{a}$) accentuat în *io adip*^u, *să adipe* sau în derivatele *adipăt*^u, *adipătuăre* un fonetism curios și-l explică din *să adăipe* care ar fi dat *să adîpe*, la fel cum *mare*, *tare* au dat *maire*, *taire* și apoi *mire*, *tire*.

În explicarea lui *adip* am putea porni însă de la *adep*, întrucît ariile celor două variante se învecinează și se întretaie. Prin închiderea ²⁶ lui *e* aton în forme ca *adepăm*, *adepați*, s-a ajuns la *adipăm*, *adipați*, iar apoi, sub presiunea sistemului, formele cu *i* s-au generalizat și la celelalte persoane ale indicativului prezent. Un fenomen similar de închidere a vocalei tematice atone s-a produs și în aromână, cf. formele *adipari*, *adipai* [perfs. 1] din I. Dalametra, *Dicționar macedoromân*, București, 1906, s.v. *adipări* și *s-adupăm* [conj. 4], *adupăi* [perfs. 1], forme înregistrate de ALR I, chestiunea 417 în punctele 05, respectiv 09.

Lăsa provine din lat. *lazo*, -are ²⁷, căci grupul *cs* este reprezentat în română, în regulă generală, prin *s*, cf. *măsea* < *maxilla*, *iese* < *exit*, *lăsa* < *laxare* ²⁸.

²⁰ Cf. DA, s.v., p. 34. Pentru trecerea lui *qu* la *p*, vezi discuția la M. Sala, *op. cit.*, p. 148.

²¹ Cf. O. Densusianu, *op. cit.*, vol. II, p. 132; Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 545.

²² *Op. cit.*, p. 545.

²³ *Limba română*, vol. II, p. 375.

²⁴ *Le verbe roumaine*, vol. I, Lund, 1954, p. 119.

²⁵ *Graiul din Valea Crișului Negru* [București, 1961], p. 32.

²⁶ Fenomenul închiderii lui *e* aton este frecvent în graiul studiat de T. Teaha: *prêtin*, *scălic* etc., cf. *op. cit.*, p. 40.

²⁷ Cf. DA, s.v. *lăsa*.

²⁸ Cf. Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 128.

Forma etimologică, *las*, este aproape generală în teritoriul dacoromân, spre deosebire de *adap*, *acaș*, *arat*. Forma analogică, *lăs*²⁹, este înregistrată în Crișana, Maramureș, nordul Transilvaniei și în nord-estul Moldovei.

(*A se*) *scălda* < *excaldo*, -are³⁰ este inclus de O. Densusianu³¹ printre verbele derivate în latină din adjective, și anume din *caldus*.

Forma etimologică (*mă*) *scald* cuprinde cea mai mare parte a teritoriului dacoromân și apare și în variantele *mă-nscaid* (357) și *te ascalzi* [2] (825). În punctele cartografice 831, 835, verbul are la pers. 1 forma aberantă *mă sculd*, în timp ce persoanele a 2-a, a 3-a singular și 1, a 2-a, a 3-a plural au flexiunea normală : *scalzi*, *scaldă* etc.

(*Mă*) *scăld*, formă analogică³², este întâlnită într-o arie compactă în nord-vestul Transilvaniei, Crișana și Țara Oașului, precum și într-o arie mai mică în estul Transilvaniei. Și în aria lui *scăld* întâlnim variantele *mă-nscaid* (64, 80, 249, 272) și *mă ascăld* (315, 316, 334).

Scap < *excapo*³³ este înregistrat pe o arie ce cuprinde toată partea de sud a țării : Oltenia, Muntenia, Dobrogea, apoi Transilvania, fără partea nord-vestică, Maramureșul și Bucovina, iar în Moldova, punctul 520.

Scăp, formă analogică³⁴, apare în două mari arii laterale : spre vest, aria cuprinde Banatul, Crișana, sudul Transilvaniei, nord-vestul Transilvaniei și Țara Oașului; spre est cuprinde Moldova și punctul 228 din vestul Transilvaniei.

Grăpa, derivat de la substantivul *grapă*³⁵, face parte din verbele care se pretează la conjugarea cu sufixul -*ez*- sau fără acest sufix. Astfel, partea sudică a țării : Dobrogea și Muntenia în întregime, cea mai mare parte din Oltenia, regiunea limitrofă din sudul Transilvaniei (831, 835), o arie din Banat (5, 12, 18), Crișana (302, 315), Transilvania (159, 194, 230) și Moldova (518) înregistrează conjugarea cu sufix, context în care apare inevitabil tema *grăp*-, căci accentul deplasindu-se pe sufix creează condiții de trecere a lui *a* la *ă*.

În restul teritoriului dacoromân se înregistrează fie forma etimologică *grap* (în Maramureș, parte din Transilvania, izolat în Banat și Moldova), fie formele analogice *grăp* (în două arii mari : în vestul țării cuprinzând estul Olteniei, Banatul, Crișana, Țara Oașului și vestul Transilvaniei, iar în est, partea estică a Transilvaniei și Moldova) sau *grep* (în punctele 129, 150 din Transilvania).

²⁹ Cf. S. Pușcariu, *op. cit.*, p. 375.

³⁰ Cf. S. Pușcariu, *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache*, Heidelberg, 1905, s. v. *scald*; DEX, s.v. *scălda*.

³¹ *Op. cit.*, vol. I, p. 115.

³² S. Pușcariu, *Limba română*, vol. II, p. 375.

³³ Cf. S. Pușcariu, *Etymologisches...*, s.v. *scap*; O. Densusianu, *op. cit.*, vol. I, p. 114; A. Lombard, *op. cit.*, p. 113.

³⁴ Cf. Al. Rosetti, *Mélanges de linguistique et de philologie*, Compenhaga — București, 1947, p. 149.

³⁵ Cf. DM, s.v.; DEX, s.v.

Crăpa provine din lat. *crēpo*, -are³⁶ cu trecerea lui *e* la *ă* după consoană + *r* forte³⁷. Acesta constituie unul din cazurile în care *e* latin nu se diftonghează în *ie*, ci trece la *ă*³⁸.

Deoarece trecerea lui *e* la *ă* după anumite consoane s-a petrecut la o epocă recentă³⁹, ea nu s-a generalizat în toate cazurile. Astfel, pe o arie întinsă din dacoromână, înglobând Maramureșul, Transilvania, jumătatea de nord a Banatului și sudul Crișanei⁴⁰, verbul își păstrează fonetismul originar *crep*.

Crăp este răspindit în tot restul țării, iar *crap* reprezintă o inovație analogică⁴¹ foarte recentă, fapt probat de apariția sa în zone răzlețe din cuprinsul ariei lui *crăp* (Oltenia, Muntenia, Transilvania).

Etimologia verbului *arăta* este o problemă controversată⁴². O. Densusianu⁴³ afirmă că „etimologia acestui cuvânt e necunoscută, dar ea presupune un etimon latin cu doi *r*”. Presupunerea sa se întemeiază pe cele două forme atestate în *Psaltirea Hurmuzaki*: *arreta* și *arrăta*. Implicit, O. Densusianu acceptă existența unui *e* în etimon, care, în urma acțiunii velarizatoare exercitate de *r* precedent, a devenit *ă*.

Pornind de la asemenea premise, vom considera ca cea mai veche formă *aret*⁴⁴, înregistrată de ALR I în Lăpugiu de Sus, jud. Hunedoara (punctul cartografic 85). Caracteristic pentru graiul acestei localități este faptul că după consoanele inițiale sau intervocalice *e* și *i* nu trec la *ă* și *î*, iar *ea* nu se reduce la *a*⁴⁵.

Arăt, cu *e* > *ă* după *r* forte, are circulația cea mai mare în cuprinsul dacoromânei.

Arît, cu *ă* > *î*, apare într-o arie compactă în vestul Transilvaniei și Crișana, iar răzleț apare în estul Transilvaniei (574), în Moldova (530, 582, 605), Muntenia (744, 746, 790) și Dobrogea (679, 684).

Arat, cu *a* analogic, este prezent într-o singură localitate din sudul Moldovei (596).

Etimioanele propuse pentru verbul *răbda*: *răgîdare*⁴⁶ și **rabidare*⁴⁷ nu sînt acceptabile⁴⁸ dacă avem în vedere flexiunea verbului cu toate va-

³⁶ Cf. S. Pușcariu, *Etymologisches...*, s. v. *crăp*; DA, s. v. *crăpa*, p. 879.

³⁷ Cf. O. Densusianu, *op. cit.*, vol. II, p. 20.

³⁸ Cf. O. Nandriș, *Phonétique historique du roumain*, Paris, 1963, p. 60.

³⁹ Cf. Al. Rosetti, *Mélanges...*, p. 149; E. Vasiliu, *op. cit.*, p. 130, 136; *Istoria limbii române*, vol. II, București, 1969, p. 192.

⁴⁰ Pentru păstrarea lui *a* precedat de grupul consonantic *cr* în *crep*, v. T. Teaha, *op. cit.*, p. 33–34.

⁴¹ A. Lombard (*Le verbe romain*, p. 86) consideră că formele „neregulate” *crap* – *crapi* se datoresc în mod sigur analogiei cu verbul *căra*: *car*, *cari*, *cară*, *care*.

⁴² Cf. S. Pușcariu, *Etymologisches...*, s. v. *arăt*; DA, s. v. *arăta* acceptă drept etimon **arrectare*.

⁴³ *Op. cit.*, vol. II, p. 57.

⁴⁴ S. Pușcariu, *Limba română*, vol. II, p. 316 și *Istoria limbii române*, vol. II, București, 1969, p. 192, consideră asemenea forme drept arhaisme; Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, p. 395, 522, și O. Nandriș, *op. cit.*, p. 21, le consideră forme refăcute; E. Petrovici, în SCL, 1950, I, fasc. II, p. 202, le interpretează drept rezultatul unei tendințe de palatalizare.

⁴⁵ Cf. D. Șandru, în BL, III, 1935, p. 122–128; G. Weigand, Jb, IV, 1897, p. 268–277, 289–290. Asemenea fonetisme au fost considerate fie arhaisme, fie inovații ulterioare, cf. nota 44.

⁴⁶ Cf. E. Herzog, în DR, I, p. 222 ș.u.; DR, V, p. 495 ș.u.

⁴⁷ Cf. S. Pușcariu, în DR, VIII, p. 127–131.

⁴⁸ Cf. Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, p. 196.

riantele sale. Dealtfel, DLR, s.v. *răbda*, declară etimologia necunoscută, la fel ca O. Densusianu, care citează forma *rebda*, atestată în textele secolului al XVI-lea, și apreciază că „silaba inițială lasă să se vadă că avem a face cu un *e* primitiv”⁴⁹. El consideră că *rebda* „oglindește influența analogică a lui *rebdū*”, atestat și el în textele secolului al XVI-lea⁵⁰.

A. Lombard⁵¹ constată că *răbda* (ca și alte câteva verbe) atestă în flexiunea sa toate variantele vocalice reprezentate de flexiunea *crepa/crăpa*, fapt care presupune un *e* primitiv, ca și în cazul lui *crepa*.

Pornind de la constatarea că verbul *răbda* a urmat calea de evoluție a verbului *crăpa*, favorizat fiind de asemănarea complexului lor sonor, în sensul că vocala din temă este precedată de *r*, și sprijinindu-ne pe faptul că *rebdū* este atestat în textele vechi mai de timpuriu decât *răbd* și *rabd*⁵², vom considera că, din punct de vedere cronologic, primul tip flexionar trebuie să fie: *rebd* — *rebzi* — *reabddă*. El apare într-o regiune în care se înregistrează și *aret* — *areată*, *crep* — *creapă*, cu diferența că aria sa de răspîndire (nord-estul Banatului: 45, 69, 75, 76 și Lăpugiu de Sus — Hunedoara: 85) este mai restrînsă decât a lui *crepa* și mai largă decât a lui *areta*.

Răbd se înregistrează pe o suprafață foarte întinsă: Banatul (cu excepția ariei lui *rebd*), vestul Olteniei, Crișana (punctul 305 prezintă o formă protetică: *arebzi*, *arabddă*, *arăbđđm* etc.), Marmureșul, vestul și nord-estul Transilvaniei, Moldova și nordul Munteniei.

Răvd, înregistrat în regiunea Tecuciului (punctul cratografic 600), prezintă *b > v*, la fel ca și dialectele aromân (*aravdu*) și meglenoromân (*ravdu*). Dacă în dialectele sud-dunărene ar putea fi o formă analogică după (*a*) *lavd*, în dacoromână ni se pare o formă incidentală.

Rabđ este înregistrat în Muntenia, Dobrogea, jumătatea de sud-est a Transilvaniei, precum și în punctele 402 din nord-estul Moldovei, 270 din nordul Transilvaniei și 279 din nordul Crișanei.

Analiza repartiției teritoriale a formelor discutate mai sus demonstrează că situația se prezintă diferit de la verb la verb. Astfel, formele etimologice: *acaț* (*agaț*), *adap* se păstrează în insule periferice, izolate, în timp ce *las*, *scald*, *scap*, *grap* se păstrează pe arii întinse în partea centrală a teritoriului dacoromân. Formele inovate: *acăț* (*agăț*), *adăp* sînt aproape generale, în timp ce *lăs*, *scăld*, *scăp* apar în arii laterale: pe de o parte, vestul Transilvaniei, Crișana, Maramureșul, uneori și Banatul, pe de altă parte, estul Transilvaniei și Moldova.

În cazul verbului *crăpa*, formele etimologice sînt cele care cunosc cea mai mare răspîndire. Astfel, forma *crep*, considerată primară, cuprinde Transilvania, Maramureșul, jumătatea sudică a Crișanei și o mare parte din Banat, iar forma ulterioară, *crăp*, cuprinde restul teritoriului dacoromân. În cuprinsul acestor două arii apar atît infiltrații reciproce, cît și insule cu forma inovată *crap*.

În ceea ce privește pe *arăta* și *răbda*, deoarece etimologia lor este obiectul unor controverse, ne vom mărgini la constatarea că formele cu

⁴⁹ *Op. cit.*, vol. II, p. 56–57.

⁵⁰ O. Densusianu, *op. cit.*, vol. II, p. 132.

⁵¹ *Op. cit.*, p. 123.

⁵² Cf. O. Densusianu, *op. cit.*, vol. II, p. 132.

fonetisme arhaice : *aret*, *rebd* apar în sud-vestul Transilvaniei și în Banat și că *arăt* este o formă aproape generală, în timp ce *rabd* și *răbd* se întind pe două arii aproximativ egale.

Formele inovate *adip* și *arăt* se înregistrează masiv în Crișana și vestul Transilvaniei. *Arăt* apare, în insule, în estul Munteniei și sudul Moldovei. *Acîț*, respectiv *agiț*, formează două arii laterale : Țara Oașului (cu forma *acîț*) și sud-estul Munteniei și nord-vestul Dobrogei (cu forma *agiț*).

Situația acestor verbe confirmă atât principiul că ariile periferice, marginale și izolate păstrează forme arhaice, cit și principiul în virtutea căruia inovațiile se pot produce „simultan și în mod independent” în ariile laterale ⁵³.

Mijloace de realizare a flexiunii verbale

I. Alternanțele vocalice

Flexiunea verbelor cu *a* și *e* primar în temă se realizează pe plan dialectal prin următoarele serii de alternanțe vocalice : 1. *a/ă*, 2. *a/e/ă*, 3. *e/ea*.

În cadrul alternanțelor de sub punctele 1. și 2., persoanele a 3-a singular, 1, a 2-a și a 3-a plural se comportă în toate cazurile identic, adică persoanele a 3-a singular și plural au *a*, iar persoanele 1 și a 2-a plural au *ă* în temă : *agață* — *agățăm* — *agățați* — *agață*.

În ceea ce privește persoanele 1 și a 2-a singular, în cadrul fiecărei alternanțe se disting mai multe variante, de care ne vom ocupa în continuare.

1. Alternanța *a/ă*

a) *ă/ă* (*acăț* — *acăți*) cunoaște cea mai mare răspindire teritorială la verbele *acăț*, *adăp*, *arăt*, *crăp*, *grăp* : în cazul lui *adăp* și *arăt* este, cu foarte mici excepții, generală, iar în cazul lui *acăț*, *crăp* și *grăp* se întinde pe o arie ce cuprinde parte din Banat, Oltenia, Muntenia și Moldova. În privința lui *grăpa* remarcăm faptul că în sudul țării conjugarea se face cu sufixul *-ez-*, ceea ce determină trecerea accentului de pe temă pe sufix, fapt care motivează trecerea lui *a* la *ă* chiar și la pers. a 3-a singular și plural.

La verbele *lăs*, *scăld*, *scăp*, *grăp*, *răbd*, aria acestei alternanțe este mult mai redusă, dar diferită de la verb la verb. Astfel, *lăs* — *lăși* se înregistrează în punctele cartografice 87, 229, 418, 420 ; *scăld* — *scălzi*, în punctele 87, 90, 93, 95, 96, 98, 105, 131, 229 ; *scăp* — *scăpi* cuprinde două arii întinse : pe de o parte vestul Olteniei, vestul Transilvaniei, Banatul, Crișana și Țara Oașului, pe de altă parte estul Transilvaniei și Moldova ; *răbd* — *răbzi* cuprinde Banatul (cu excepția ariei lui *rebd* — *rebzi* — *reabdd* etc.), vestul Olteniei, vestul Transilvaniei, Maramureșul, Moldova și punctele 675, 677 din Dobrogea.

b) *ă/a* nu apare la toate verbele și este o alternanță care se înregistrează, în general, mai rar : *arăt* — *arați* 595 ; *crăp* — *crapi* 345, 370, 394, 728, 760, 780, 837, 839, 842, 926 ; *lăs* — *lași* 214, 243, 351, 357, 514,

⁵³ S. Pușcariu, *Limba română*, vol. II, p. 324, 327.

516; *scăld* — *scalzi* 100, 333; *scăp* — *scapi* 272, 316, 537; *grăp* — *grapi* 200; *răbd* — *rabzi* 412, 595, 596.

c) *a/a* (*las* — *lași*) este aproape generală la verbele *las* și *scald*; *scap* — *scapi* cuprinde estul Olteniei, Muntenia, Dobrogea, centrul Transilvaniei, Maramureșul și nord-vestul Moldovei; *grap* — *grapi* cuprinde partea centrală a Transilvaniei, Maramureșul și, izolat, apare în Banat (9, 75) și Moldova (381); *rabd* — *rabzi* apare în Oltenia, Muntenia, Dobrogea, jumătatea de sud a Transilvaniei și, izolat, în Moldova (402); *acaț* — *acați* se înregistrează în punctele 18, 24, 35 din Banat, în 363, 385, 414 din nordul Moldovei și *agaț* — *agați* în 812, 886 din Oltenia; *adap* — *adapi* apare în 762, 784; *arat* — *arați* este înregistrat într-un singur punct cartografic din sudul Moldovei: 596; *crap* — *crapi* apare în mai multe puncte cartografice, fără a face însă arii: 846, 886, 750, 934, 748, 192.

d) *a/ă* cunoaște următoarea repartitie teritorială: *acaț* — *acăți* 26, *agaț* — *agăți* 803; *crap* — *crăpi* 744, 770, 784, 800, 808, 820, 856; *scap* — *scăpi* 520. În punctele cartografice 365 și 574, pers. 1 are două forme: *scap* și *scăp*, iar pers. a 2-a: *scăpi*. *Grap* — *grăpi* se înregistrează în 112, 131, 217, 584. În 94, pentru pers. a 2-a se înregistrează atât *grăpi*, cât și *grapi*. *Rabd* — *răbzi* apare în 109, 229, 798, 839, 420.

2. Alternanța *a/e/ă*

a) *a/e* are următoarea repartitie teritorială: *las* — *leși* 260, 269, 359, 518, 520; *scald* — *schelzi* 243, 257, 290, 298; *rabd* — *rebzi* 270.

b) *ă/e* cunoaște o mare răspindire în Crișana, Transilvania, Maramureș și ceva mai mică în Moldova. Ariile diferă de la verb la verb. Astfel, *acăț* — *acheți* cuprinde nord-vestul Banatului, Crișana în întregime, parte din Maramureș și Transilvania, cu excepția unor regiuni sudice din jurul Abrudului, Hunedoarei, Albei, Sibiului și Sighișoarei. Aria atât de întinsă a acestui fenomen se datorește faptului că ea coincide în bună măsură cu aria lui *ț* dur, care nu tolerează desinența *-i* la pers. a 2-a. Ca atare, alternanța *ă/e* este unica marcă distinctivă între pers. 1 și a 2-a la verbul *acăț* în acele graiuri în care *ț* este dur și care nu cunosc desinența *-u* la pers. 1.

Arăt — *areți* apare în aceleași regiuni ca și *acăț* — *acheți*, cu deosebirea că ariile sînt mai restrinse; astfel se înregistrează în Banat (45, 76), Transilvania (96, 109, 250, 249, 131, 138, 170, 172, 235, 245, 157, 194, 578, 576, 573, 571, 227, 228, 223, 259, 255, 272, 357, 355), Crișana (334, 335, 337, 339) și Țara Oașului (346).

Crăp — *crepi* apare numai în Crișana (302, 334, 335, 339), la fel și *scăp* — *schepi* (53, 64, 310, 325, 334, 349).

Adăp — *adepi* formează o arie mai întinsă în Crișana (53, 64, 325, 334), dar se semnalează și în două localități din Transilvania (punctele cartografice 272 și 157). *Scăld* — *schelzi* formează o arie compactă în Crișana, Țara Oașului și vestul Transilvaniei și o arie mai restrinsă în estul Transilvaniei (punctele cartografice 228, 573, 574, 576, 578). Aproximativ în aceeași arie se înregistrează și *răbd* — *rebzi*.

Grăp — *gropi* se semnalează doar în câteva localități din Crișana (273) și Transilvania (289, 573).

Lăs — *leși* apare pe o arie ce pornește din sudul Crișanei înaintind pînă spre Oradea (51, 53, 56, 59, 61, 64, 80, 305, 320), o altă arie se circumscrie în nordul Crișanei și nord-vestul Transilvaniei. Aceasta se con-

tinuă în nordul și nord-estul Transilvaniei, trecînd în Moldova pînă în apropierea Iașului.

3. Alternanța *e/ea* este reprezentată cel mai bine de verbul *crepa* cu *e* păstrat la persoanele 1 și a 2-a și diftongat în *ea* la pers. a 3-a, fiind urmat în silaba proximală de *a* (*crépat* > *creapă*). *Crep* — *crepi* — *creapă* — *crepăm* — *crepați* — *creapă* ocupă o arie foarte întinsă, ce înglobează jumătatea de nord a Banatului, jumătatea sudică a Crișanei, Maramureșul și Transilvania.

Celelalte trei verbe care prezintă această alternanță apar pe arii mult mai restrinse: *rebđ* — *rebzi* — *reabđă* etc. formează o arie în nord-estul Banatului (45, 69, 75, 76) și în sud-vestul Transilvaniei (punctul cartografic 85 — Lăpușul de Sus — Hunedoara); *grep* — *gropi* — *greapă* este înregistrat în două puncte din Transilvania (129, 150), iar *aret* — *areți* — *areată* etc. este înregistrat numai în punctul 85.

Acîț, *arîț* și *adip* nu comportă alternanțe vocalice, căci vocala tematică se menține invariabilă în întreaga paradigmă.

Tendința de a distinge persoana 1 de a 2-a singular prin alternanța vocalică a temei: *ă/a*, *a/ă* și, cea mai obișnuită, *a(ă)/e* este foarte frecventă în graiurile populare și are valoare de morfem, la fel ca și alternanța *a/e* care distinge singularul de plural la substantive: *masă* — *mesă*⁵⁴, *rață* — *reță*⁵⁵ etc.

Dacă alternanța *a(ă)/e*, respectiv apariția lui *e* la pers. a 2-a, are o motivare fonetică — poziția moale sau, în alți termeni, corelația de timbru⁵⁶, în virtutea căreia consoana muiată antrenează muierea consoanei anterioare și, prin aceasta, palatalizarea vocalelor nepalatalizate: *adepi*, *leși*, *rebzi* etc. —, alternanțele *a/ă* și *ă/a* (*las* — *lăși*; *lăs* — *lași*) se explică doar prin nevoia de a găsi un mijloc suplimentar de a distinge cele două persoane. Așa se explică și faptul că în punctul cartografic 798 se înregistrează o alternanță cu totul neobișnuită: *e/ă*: *crep* — *crăpi*⁵⁷.

II. Alternanțele consonantice

Cu excepția lui *acăța*, toate celelalte verbe cunosc alternanțele consonantice ca mijloc de distincție a pers. a 2-a singular de celelalte persoane: *t/ț* (*arăta*) ; *d/z* (*ă*)⁵⁸ (*răbda*, *scălda*) ; *s/ș* (*lăsa*) ; *p/ph* (*pt*, *pk*, *pă*, *k*, *č*) în aria palatalizării labialelor⁵⁹ (*adăpa*, *crăpa*, *grăpa*, *scăpa*).

III. Desinențele

Persoana 1 singular. În cele mai multe graiuri dacoromâne pers. 1 are desinența zero, deoarece *ō* latin devenit *-u* s-a afonizat și apoi a dispărut. Totuși, pe două arii din cuprinsul teritoriului dacoromân, *-u* s-a păstrat și se înregistrează cu consecvență. Una din aceste arii ocupă Țara Oașului, o mare parte din Transilvania, ale cărei puncte orientative sînt Baia Mare, Oradea, Cluj, Hunedoara, Brașov, iar cealaltă arie este plasată

⁵⁴ S. Pușcariu, *Limba română*, vol. II, p. 257.

⁵⁵ Cf. Gr. Rusu, în CL, VIII, 1963, nr. 1, p. 63.

⁵⁶ Cf. E. Petrovici, în SCL, VIII, 1957, nr. 1, p. 63 și urm.; Al. Graur, în SCL, IX, 1958, nr. 3, p. 310.

⁵⁷ S. Pușcariu sesizează preferința graiurilor pentru formele cu mai multe morfeme și o numește „tendință de hipercaracterizare” (*Limba română*, vol. II, p. 271).

⁵⁸ Aria în care se păstrează *č* cuprinde Banatul, Moldova, nordul Transilvaniei.

⁵⁹ Pentru aria palatalizării labiale *p*, vezi ALRM I, vol. I, h. 21, vol. II, h. 106 și ALRM II, vol. I, h. 106, 130.

în vestul Munteniei, sudul Moldovei (înaintind uneori în nord pînă în regiunea Bacăului) și sudul (incidental și nordul) Dobrogei ⁶⁰.

Dacă pentru prima arie, în care frecvența lui -^u este covârșitoare, putem afirma fără ezitare că -^u este etimologic ⁶¹, pentru cea de-a doua arie, poate fi acceptată ipoteza emisă de Al. Rosetti că în Dobrogea, unde au venit mocani din „sudul Ardealului : Brașov, Făgăraș, Sibiu, fenomenul a putut să fie importat în secolul al XIX-lea” ⁶².

Spre deosebire de Al. Rosetti ⁶³, care afirmă că -^u „nu joacă nici un rol în fonologia limbii române și nu are nici un rol distinctiv”, A. Avram ⁶⁴ arată că atît *u*, cit și *i* scurți finali au valoarea fonologică a semivocalelor *ɤ* și *ɛ*. Ideea a fost acceptată de I. Pătruț ⁶⁵, care recunoaște atît existența unei desinențe *i* scurt pentru pers. a 2-a, cit și a unei desinențe *u* scurt la pers. 1, pe plan dialectal.

Constatările noastre bazate pe materialul ALR ne îndreptătesc să vedem în -^u o desinență și, ca atare, să-i recunoaștem valoarea distinctivă. În sprijinul acestei afirmații ne vin numeroase exemple din ALR ; dintre acestea vom cita doar unul : ALR II, s.n., vol. VII, h. 1868 înregistrează *acîț** ; *acîț* în punctul 346 și *agăț** ; *agăț* în punctul 605, unde distincția între pers. 1 și a 2-a singular se face numai prin desinența -^u a persoanei 1.

În punctul 310 din Crișana, desinența este uneori *u* plenison : *răbdu* (cf. ALR II, s.n., vol. VII, h. 1865).

Persoana a 2-a singular. Ocurența desinenței -*î* este determinată de consoana care-i precedă. Astfel la verbele *acăța* și *arăta* ea se înregistrează numai în aria lui *ț* palatal, adică în sud-estul Transilvaniei, în Muntenia, în cîteva puncte din sudul Moldovei (596, 584) și în Dobrogea (cu excepția punctelor 675, 677, 988). În afara acestei arii compacte, desinența -*î* se mai înregistrează în vestul Transilvaniei : punctele 94, 103, 109, 289 și în Crișana : punctul 325.

În punctele 130, 172 și 310, caracterul dur al lui *ț* l-a transformat pe -*î* flexionar în -*î*.

La verbele *răbda* și *scălda* aria în care apare desinența -*î* este, cu foarte mici excepții, aceeași ca și în cazul primelor două verbe, deoarece aria lui *ț* palatal coincide în foarte mare măsură cu cea a lui *z* palatal.

Aria lui *ș* palatal coincide în partea sud-vestică cu cea a lui *ț* și *z* palatal, dar, în ansamblu, ea este mai întinsă, cuprinzînd și nord-vestul Olteniei, sudul și nord-vestul Transilvaniei, parte din Crișana și Maramureș, precum și o arie mai mică din vestul Transilvaniei, în jurul localității Gheorgheni. Aceasta este aria în care se înregistrează desinența -*î* la pers. a 2-a a verbului *lăsa*.

La verbele cu tema în bilabială -*p* : *adăpa*, *crăpa*, *scăpa*, aria desinenței -*î* este mult mai largă, cuprinzînd Crișana, Banatul, Oltenia, Muntenia, Dobrogea, sudul Transilvaniei și parte din Moldova, deci acele regiuni în care labiala nu este palatalizată. În ariile cu *p* palatalizat, -*î* este încorporat în consoana palatalizată.

⁶⁰ Uneori -*u* se realizează în varianta -*î*, timbru determinat de rostirea vocalei cu o explozie mai puternică, cf. E. Petrovici, în SCL, III, 1952, p. 133, 136.

⁶¹ Cf. E. Petrovici, în SCL, III, 1952, p. 153, 157 ; E. Vasiliu, *op. cit.*, p. 80.

⁶² Al. Rosetti, în SCL, V, 1954, nr. 3-4, p. 439.

⁶³ În SCL, X 1959, nr. 3, p. 445 și urm.

⁶⁴ În SCL, VII, 1956, nr. 3-4, p. 193 și urm. ; SCL, IX, 1958, nr. 1, p. 7 și urm.

⁶⁵ *Op. cit.*, p. 24-25.

Din punctul de vedere al desinenței persoanei a doua, *grăpa* se comportă, în ariile în care se conjugă fără sufixul *-ez-*, la fel ca și *adăpa*, *crăpa*, *scăpa*, iar în partea sudică, unde se conjugă cu sufixul *-ez-*, se comportă ca și *răbda* și *scălda*, avînd desinență numai în aria lui *z* palatal.

Persoanele a 3-a singular și plural. Toate verbele au desinența *-ă*, cu deosebirea că, pe o arie ce cuprinde Moldova, Dobrogea, Muntenia și, izolat, sudul și vestul Transilvaniei, desinența are un timbru închis: *-ă*.

Persoana 1 plural are desinența *-ăm*, iar în aria lui *-u*, *-ăm^u*. Frecvența lui *-u* din *-ăm^u* este însă mult mai scăzută decît a lui *-u* de la pers. 1.

Persoana a 2-a plural are desinența *-ați* în aria lui *ț* palatal și *-ați* în aria lui *ț* dur (cf. pers. a 2-a singular a verbelor cu tema în *-ț* la pers. a 2-a).

Morfemele care operează distincția între cele 6 persoane ale indicativului prezent sînt, așadar, desinențele personale, alternanțele consonantice și alternanțele vocalice. Dacă persoanele a 3-a singular, 1, a 2-a și a 3-a plural nu ridică probleme deosebite, nici din punctul de vedere al alternanțelor vocalice și nici din cel al desinențelor, persoanele 1 și a 2-a singular au o situație specială, determinată de cele două desinențe: *-u*, respectiv *-ă*.

În ceea ce privește pers. 1 singular, am delimitat cele două arii dialectale: a) cu desinența *-u* și b) fără această desinență.

Persoana a 2-a singular are o poziție aparte atît față de pers. 1 singular, cît și față de toate celelalte persoane din cauza desinenței *-i*, care, acționînd asupra consoanei tematice, a alterat-o determinînd, în prima fază, cea a trecerii de la forma latină la forma română comună, transformările: *t > ț*, *d > d̃ (z)*, *c > c̃*, *g > g̃*, *s > ș*. Pe plan dialectal dacoromân acțiunea aceleiași desinențe determină palatalizarea labialelor, a lui *m* și *n*, sporind considerabil numărul opozițiilor consonantice. Așadar, cînd vorbim de alternanțe consonantice, ne referim de fapt la opoziția dintre consoana tematică a pers. a 2-a singular și consoana tematică (nealterată) a tuturor celorlalte 5 persoane.

Urmărind în continuare procesul complex al implicației fonetice al lui *i* flexionar, constatăm că *-i* apare ca desinență după *ț*, *z*, *ș* palatali sau neutri, dar nu apare în ariile în care aceste consoane au un caracter dur. Pe de altă parte, prezența sa după labiale palatalizate, *m* și *n* palatalizați, *ê* și *ġ* este imposibilă, deoarece el este încorporat în timbrul acestora.

Tot *i* flexionar de la pers. a 2-a este cauza transformării vocalei tematice din centrală (*a*, *ă*) în palatală (*e*) (vezi explicația alternanțelor vocalice).

Acestor modificări determinate de cauze fonetice li se adaugă în graiuri unele inovații analogice, pe care le-am discutat mai sus. Drept consecință, în unele graiuri se ajunge la sporirea mijloacelor distinctive ale pers. 1 de a 2-a singular (căci la acestea ne vom referi în continuare), în altele, dimpotrivă, ele se reduc pînă la identificarea celor două persoane.

Dăm spre exemplificare harta *Agăț*; *agățî*, din care se desprind următoarele aspecte:

Pers. 1 este egală cu pers. a 2-a în aria lui *ț* dur: *acăț* / *acăț*, *agăț* / *agăț*; *acaț* / *acaț*; *agaț* / *agaț*; *aciț* / *aciț*.

Agăț; agățî [pers. 1; pers. 2]

pers. 1 = pers. 2-acățî/acățî (agățî/agățî)

acățî/acățî (agățî/agățî)

acățî/acățî

ăle: acățî /aketch

ălă: acățî/acățî (agățî/agățî)

ăle|||le: acățî /aketch

ăle|||le: acățî /aketch

|||le: acățî /acățî

|||le: acățî /agățî

|||le: acățî /agățî

|||le: acățî /acățî (agățî/agățî)

|||le: acățî /agățî

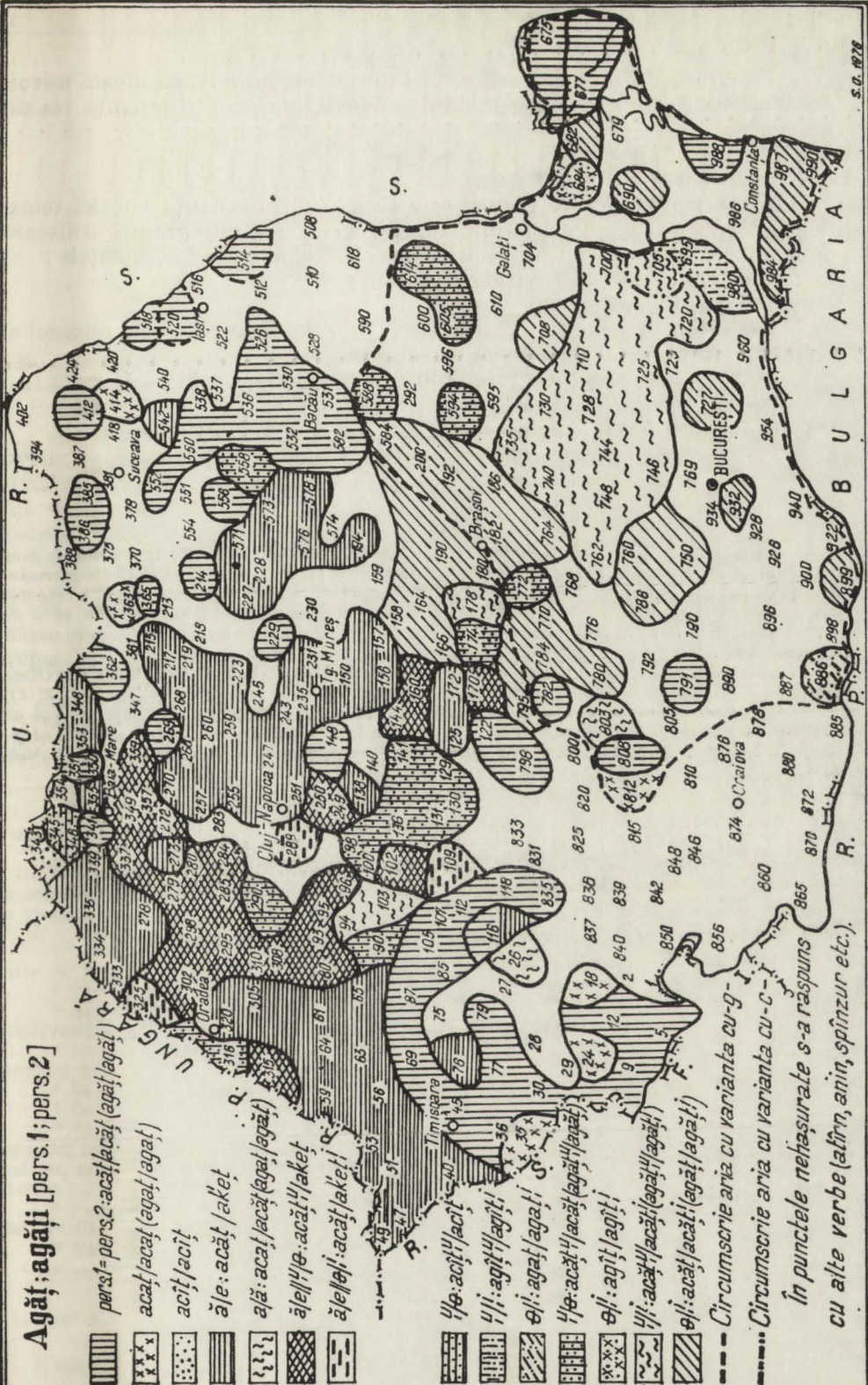
|||le: acățî /acățî (agățî/agățî)

|||le: acățî /acățî (agățî/agățî)

--- Circumscrie aria cu varianta cu-g-

--- Circumscrie aria cu varianta cu-c-

În punctele nehașurate s-a răspuns
cu alte verbe (alîrn, aîrn, spînzur etc.).

În cuprinsul aceleiași arii a lui *ț* dur, unele graiuri manifestă nevoia de a marca deosebirea dintre cele două persoane prin alternanța vocalei tematice :

ă/e : *acăț* / *akeț*.

a/ă : *acaț* / *acăț*, *agaț* / *agăț*.

Dacă pentru aceste graiuri este suficientă alternanța vocalei tematice pentru a marca opoziția dintre pers. 1 și a 2-a, alte graiuri utilizează două mărci distinctive : alternanța vocalei tematice și desinențele :

ă/e / -^u/∅ : *acăț^u* / *akeț* (și *akeț^u* în 310) ;

ă/e // ∅ / -^t : *acăț* / *akeț^t*.

Un ultim procedeu de distincție între cele două persoane este cel al desinențelor atașate la o temă constantă :

-^u/∅ : *acăț^u* / *acăț* (/ *acăț^t* în 130), *agăț^u* / *agăț* ; *aciț^u* / *aciț* ;

-^u/ -^t : *acăț^u* / *acăț^t*, *agăț^u* / *agăț^t* ; *agiț^u* / *agiț^t* ;

∅ / -^t : *acăț* / *acăț^t*, *agăț* / *agăț^t* ; *agaț* / *agaț^t* ; *agiț* / *agiț^t*.

RÉSUMÉ

En présentant la flexion verbale d'un nombre de verbes avec un *a* ou un *e* primitif dans leur thème, c'est-à-dire, verbes de type *acăța* (< *accaptiare) et *crăpa* (< *crēpare*), l'auteur remarque qu'ils ont une évolution similaire en ce qui concerne leur flexion dialectale. Ainsi, à côté des désinences de l'indicatif présent héritées du latin avec les modifications connues (*o* > *u* ; *as*, remplacé par *i(s)* ; *āt* > *ă* ; *āmus* > *ām* ; *ātis* > *ați* ; *ānt* > *ă*), les parlers daco-roumains ajoutent à la flexion les alternances consonantiques et les alternances vocaliques.

Les alternances consonantiques sont déterminées par l'action de *i* flexionnaire de deuxième personne sur la consonne thématique de chaque verbe : *t/l*, *d/z* (*ȝ*), *s/ș*, *p/ph'* (*pt'*, *pȕ*, *pē*, *k*, *ē*).

En ce qui concerne les alternances vocaliques, les plus fréquentes au point de vue de l'expansion géographique sont *a/e* : *las* / *leși*, *scaldă* / *schelzi*, *rabd* / *rebzi* et *ă/e* : *arăl* / *areți*, *adăp* / *adepti*, *crăp* / *crepi*, etc., surtout dans les parlers de la Transylvanie, du Maramureș et de la Moldavie.

Aprilie 1976

Institutul de lingvistică
și istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

PREPOZIȚIE + ADVERB

DE

D. BEJAN

A. Lucrarea noastră își propune să cerceteze nu valoarea semantică a prepozițiilor din fața adverbelor¹, ci numai comportarea gramaticală (mai ales morfologică) a celor din urmă² în raport cu prepoziția și a grupului întreg (prepoziție + adverb)³.

B. Se poate admite că, după substantive și cuvinte cu rol de substantiv (pronume și numerale), prepoziția se distribuie cel mai bine cu adverbul. Prepozițiile⁴ care pot sta înaintea⁵ acestei părți de vorbire⁶ sînt următoarele⁷: *asupra*, *ca*⁸, *cu*, *de*, *decît*, *de la*, *de pe*, *despre*, *din*, *dinspre*, *dintru*, *după*, *față de*, *în*, *în loc de*, *înspre*, *între*, *la*, *pe din*, *pe lângă*, *pentru*, *peste*, *pînă*, *relativ la*⁹, *spre*¹⁰.

a) Adverbele de loc au în fața lor următoarele prepoziții: *ca*, *de*, *decît*, *de pe*, *din*, *dintru*, *dinspre*, *față de*, *în*, *în loc de*, *înspre*, *între*, *pe*, *pentru*, *pe din*, *pînă*¹¹, *relativ la*, *spre*. Cele mai frecvente sînt prepozițiile: *ca*, *de*, *decît*, *de pe*, *pe*, *pînă*. Celelalte prepoziții (*din*, *dinspre*, *dintru*, *față de*, *în*, *în loc de*, *înspre*, *între*, *pentru*, *pe din*, *relativ la*, *spre*) au o distribuție redusă cu adverbele de loc.

b) În fața adverbilor de timp¹² pot sta următoarele prepoziții: *ca*, *cu*, *de*, *decît*, *de pe*, *din*, *față de*, *în loc de*, *pe*, *pentru*,

¹ În legătură cu această problemă, vezi studiul foarte documentat al Fulviei Ciobanu, *Valorile prepozițiilor în construcție cu adverbele*, în SG, III, 1961, p. 43–67.

² Pentru problema discutată avem în vedere toate categoriile de adverbe.

³ Precizăm că nu intră în discuția noastră situațiile în care prepozițiile s-au sudat cu adverbele, în perioadele mai vechi sau mai noi ale limbii române, formînd o singură parte de vorbire, în exemple ca: *dinainte* (< *de* + *înainte*), *dinapoi* (< *de* + *înapoi*), *dealtmînteri* (< *de* + *altmînteri*) etc.

⁴ Locuțiunile prepoziționale, după cum se va vedea, se distribuie mai puțin cu această parte de vorbire.

⁵ Postpoziția adverbială o încadrăm tot aici.

⁶ Am urmărit adverbele după DLRM, București, 1958, iar prepozițiile după *Gramatica limbii române*, ediția a II-a, 1963, vol. I, p. 334–382 (în continuare: GA, I).

⁷ Nu ne interesează, deocamdată, valoarea adverbului de după prepoziție și nici a grupului în ansamblu.

⁸ În construcții comparative de egalitate.

⁹ Cu sinonimele *cu privire la*, *referitor la*, *cît despre*.

¹⁰ În lista Fulviei Ciobanu, *op. cit.*, figurează 11 prepoziții: *a*, *cu*, *de*, *din*, *dintru*, *în*, *între*, *la*, *pe*, *pentru*, *pînă*. Multe din prepozițiile din lista noastră apar, după cum se va vedea mai jos, numai ocazional în fața adverbilor, situații ce nu caracterizează întotdeauna limba literară.

¹¹ Pentru *pînă* considerat adverb, vezi Ștefan Házay, *În legătură cu încadrarea cuvîntului pînă*, în CL, XVI, 1971, nr. 2, p. 345–348.

¹² Vezi pentru punctele a) și b) și *Limba română contemporană*, sub coordonarea acad. I. Coteanu, București, 1974, vol. I, p. 285–286 și 300.

pînd, relativ la, spre. Mai frecvente în fața acestor adverbe de timp sînt: *ca, de, decît, pe, pentru, pînd*. Restul prepozițiilor (*cu, de pe, din, față de, în loc de, relativ la, spre*) apar mai rar și, uneori, ocazional în fața adverbelor de timp.

c) Cu adverbele de mod se distribuie următoarele prepoziții: *asupra, ca (= decît), cu, de, decît, de la, despre, din, dintru, după, față de, în, în loc de, întru, pe, pe lîngă, pentru, peste, relativ la*. Dintre toate, numai *de* se combină cu cele mai multe adverbe de mod, ca prepoziție (cu *abia, asemenea, așijderea, bine, ce, cum, gratis, parcă, rău*) și ca postpoziție¹³ (cu *altfel, astfel, așa, atît, ce, cît, destul, mai mult, mai puțin, mai bine, oricît*, precum și toate adverbele care intră în alcătuirea superlativului absolut¹⁴). Celelalte prepoziții, cu excepția lui *pe*, apar rar și ocazional în fața adverbelor de mod.

C. Din combinația „prepoziție + adverb” rezultă: locuțiuni și non-locuțiuni.

I. Locuțiuni

1. Prepoziționale

a) cu regim de genitiv: adverbul, care primește articol hotărît, se poate combina:

— cu o prepoziție: *de (de deasupra, de dedesubtul, de dindărătul, de-a curmezișul, de-a dreptul ...); din (din afara, din dreptul, din susul, din josul ...); în (în afara, în dreptul, în susul, în josul, în curmezișul ...); pe (pe deasupra, pe dedesubtul, pe dinăuntrul ...)*;

— cu două prepoziții: *de prin (de prin susul, de prin josul ...); de pe (de pe dinaintea, de pe deasupra ...); de din (de din susul, de din josul ...); pe din (pe din josul, pe din susul)*.

b) cu regim de acuzativ, cînd adverbul se găsește între două prepoziții, ca în exemplele: *din sus de, din jos de, în afară de* etc.

2. Conjunționale, rezultate din combinarea prepoziției cu un adverb relativ. Vom considera combinația „prepoziție + adverb relativ” locuțiune conjuncțională numai în cazul în care adverbul de după prepoziție nu poate fi înlocuit cu alt adverb sau în cazul posibilității înlocuirii întregului grup cu o conjuncție.

Pornind de la aceste criterii, vom putea constata că, deși în fața tuturor adverbelor relative, cu excepția lui *încotro*, pot apărea multe prepoziții¹⁵ (*de, decît, de pe, pe, pentru, pînd* — în fața lui *cînd* și *unde*; *cu, de, decît, după, întru, pe* — în fața lui *cum* și *cît*¹⁶), puține sînt cazurile în care din combinația respectivă să rezulte locuțiuni conjuncționale. Ar fi posibile asemenea locuțiuni, cum le și zice GA, numai în cazul lui *de unde* (condițional, concesiv și opozițional)¹⁷ și în cazul lui *pe cînd* (con-

¹³ Vezi D. D. Drașoveanu, *Legături sintactice de la stînga la dreapta*, în CL, XIV, 1969, nr. 2, p. 241—247.

¹⁴ Vezi lista lor în GA, I, p. 131.

¹⁵ Prepozițiile rămîn, în general, aceleași și cînd adverbele sînt interogative.

¹⁶ Ocazional, pot să apară și altele, după cum va rezulta și din cele de mai jos.

¹⁷ Vezi GA, I, p. 415 și 416, și *Gramatica limbii române*, ediția a II-a, 1963, vol. II, p. 322, 327 și 333 (în continuare, GA, II).

cesiv)¹⁸. Astfel, *unde* din exemplul citat de GA¹⁹, „*Dar să știi că la întoarcere trebuie să găsească și copil în casă; de unde nu, pâine și sare cu mine nu mănânci*”, nu se poate înlocui cu alte adverbe de loc și este sinonim cu *dacă*, ceea ce dovedește sudarea celor două cuvinte (*de + unde*).

Din celelalte combinații ale prepozițiilor cu adverbele relative nu rezultă, pe baza materialului cercetat, locuțiuni conjuncționale. Avem, mai degrabă, subordonate introduse prin adverbe relative precedate de prepoziții cerute de regenți din subordonate (*Spune-mi de unde vii, L-a întrebat de când n-a fost la școală, Vreau să știu până unde mergi*) sau de regenți din supraordonate (*A venit de unde a fost trimis, Îl cunosc de pe când eram mic etc.*)²⁰. În toate exemplele de mai sus, adverbele de după prepoziții se pot înlocui foarte ușor cu alte adverbe, ceea ce nu pledează pentru caracterul de locuțiune conjuncțională al grupului (prepoziție + adverb).

3. **Adverbiale.** Se impune de la început și aici observația că nu orice grup format din prepoziție + adverb ar trebui considerat locuțiune adverbială, ci numai acelea (grupurile) care se pot înlocui cu un cuvânt sinonim. Astfel: *pe furiș* (= *tiptil*), *pe îndelete* (= *încet*), *de asemenea* (= *și*), *din când în când* (= *uneori*), *din ce în ce* (= *tot*), *într-adeins* (= *anume*), *pe puțin* (= *minim*) etc. Peste tot, în asemenea exemple, adverbul nu se poate folosi singur, ci numai împreună cu prepoziția, fapt care pledează, iarăși, pentru caracterul de locuțiune al grupului. Aplicând aceste criterii, numărul locuțiunilor adverbiale formate din prepoziție + adverb este destul de redus.

II. Nonlocuțiuni. Pentru caracterul de nonlocuțiune al grupului (prepoziție + adverb) pledează posibilitatea înlocuirii adverbului din grup cu alte adverbe și imposibilitatea înlocuirii întregului grup cu un cuvânt sinonim, atât în cazul adverbilor relative, cât și nerelative.

1. În general, prepozițiile *ca* (+ *acolo, aici, atunci, azi, unde etc.*), *cu* (+ *atât, cât, mult, puțin*), *de* (+ *acolo, aici, atunci, cum, cât, așa etc.*), *decît* (+ *aici, acolo, atunci, unde, cum etc.*), *de pe* (+ *acolo, aproape, atunci etc.*), *din* (+ *sus, jos, dintru* (+ *acolo*), *în* (+ *sus, jos*), *întru* (+ *acolo, cât, atât*), *pe* (+ *aici, acolo, atunci, gratis etc.*), *pentru* (+ *azi, mâine, când etc.*), *pe din* (+ *jos, sus*), *până* (+ *aici, acolo, când etc.*) nu schimbă calitatea morfologică²¹ a adverbilor de după ele, în sensul apropierii de contexte specifice altor părți de vorbire, avînd deci, în majoritatea cazurilor, prepoziție + adverb²².

2. Ocazional, prepozițiile și locuțiunile prepoziționale din lista noastră pot apropia adverbele de după ele (relative sau nerelative) de contexte proprii substantivelor.

Drept criterii în favoarea acestei apropieri ar putea fi invocate următoarele: a) înseși prepozițiile, b) posibilitatea înlocuirii adverbilor cu sub-

¹⁸ Vezi GA, I, p. 419, și GA, II, p. 333.

¹⁹ Vol. II, p. 322.

²⁰ Vezi și exemplele citate de GA, I, p. 415, 417, 418, 419, 420, și GA, II, p. 297, 306, 310, 311, 314.

²¹ Calitatea aceasta și-o păstrează adverbele și în locuțiuni.

²² Am văzut mai sus cazurile în care grupul devine locuțiune.

stantive și c) posibilitatea descompunerii, în structura de adîncime, a adverbului în două părți de vorbire (substantiv + adverb).

Iată cîteva situații pentru adverbe nerelative: *cu* (+ *azi*, *mîine* etc.: **Cu mîine vor fi zece zile** = **Cu joi vor fi zece zile** sau **Cu ziua de joi vor fi zece zile**); *de* (+ *mîine*: **Va veni înainte de mîine**); *din* („*Se-aude, se-aude, se-aude* / **Din adînc, din vecii, din mereu** / *Murmurul, singele, / Poporul meu*” — Ana Blandiana, *Doina*); *dinspre* (+ *acolo, oriunde*); *înspre* (+ *acolo, oriunde, îndăuntru, mai bine, mai rău*); *la* (*V-ați gîndit la prea puțin*); *pentru* (+ *aici, acolo*); *spre* (+ *îndăuntru, înafară, mai bine*).

Cînd adverbele sînt relative, acestea au, simultan, două valori morfologice și două funcții sintactice: față de regenții din supraordonate, adverbele, prin prepozițiile din fața lor, se apropie, la nivelul structurii de suprafață, de contexte substantivale, avînd funcții sintactice specifice acestora, iar față de regenții din subordonate se comportă ca adverbe, avînd funcții sintactice ca acestea. Astfel, *cum* din exemplul „*Generalul îi puse fel de fel de întrebări despre cum a fost rănit* / ... / — Rebreanu, *Opere*, III, București, 1959, p. 99 — intră, față de cuvîntul *întrebări*, în context substantival, avînd funcție de atribut, iar față de *a fost rănit* rămîne adverb, cu funcție sintactică de complement de mod²³. Dăm alte exemple cu alte prepoziții: *asupra* („/ ... / *s-a documentat asupra ce este și / ... asupra / cum se lucrează în acest domeniu / ...*” — „*Contemporanul*”, 1972, nr. 5, p. 2); *cu* (*S-a lăudat cu cît a citit*); *de* (*Ne jucăm de-a unde-i lupul; Rezultatul concursului depinde — este în funcție — de cînd, unde și cum se pornește; S-a încovoiat de cît a lucrat*); *de la* (*Toate pleacă de la cum vei rezolva problema aceasta*); *despre* (*Discutăm despre cît ai luat azi; Au vorbit despre unde ai fost și cînd ai venit*); *din* (*Din cum și din cît ai spus rezultă că ...*); *după* (*Vei fi apreciat după cum și după cît ai muncit*); *față de* („*Și ăștia dacă ar veni din nou la putere, ar fi și mai neîndurători față de cum au fost! ...*” — Lăncrănjan, *Drumul cîinelui*, Cluj, 1974; p. 39; *A fost mai bine față de cînd / față de unde ai fost tu*); *în* („*Și ne-au vizitat tovarășii cu munci de răspundere intereseași în cum merge treaba la standul României*” — „*Contemporanul*”, 1972, nr. 24, p. 2); *în loc de* (*În loc de cum ai zis tu, se putea zice altfel: În loc de unde ai fost, spune-mi cînd ai fost; În loc de cînd vei pleca, spune-mi unde vei pleca*); *la* („/ ... / *eu am scos cărți din bibliotecă de tot felul, mai cu seamă referitoare la cum a trăit / ...*” — „*Contemporanul*”, 1972, nr. 6, p. 2.); *pe lingă* (*Pe lingă cît i-am dat noi, a mai luat și altceva; A fost mai bine pe lingă unde și pe lingă cînd ai fost tu*); *pentru* (*Îți mulțumesc pentru cum ai vorbit despre mine; Aceste haine nu sînt potrivite pentru unde și pentru cînd vei pleca tu*); *relativ la* (*N-avem nimic de spus relativ la unde, cînd și cum ai plecat*)²⁴.

Dăm mai jos tabelul aproximativ al prepozițiilor și al adverbelor cu care se combină.

²³ La nivelul structurii de adîncime avem: *ii puse fel de fel de întrebări despre felul cum a fost rănit*.

²⁴ Atît în cazul adverbelor nerelative, cît și relative de la acest capitol (în exemple din autori sau construite de noi) e vorba de situații ce sînt caracteristice mai mult limbajului familiar și nu celui literar.

Adverbul	de loc	de timp	de mod
Prepoziția			
asupra	—	—	cum, cît
ca (și)	acasă, acolo, afară, aici, aiurea, alături, altundeva, aproape, deasupra, dedesubt, departe, dincoace, dincolo, jos, înainte, înapoi, înăuntru, oriunde, pretutindeni, sus, unde	acum, adineauri, alaltăieri, altădată, aseară, astăzi, atunci, azi, cînd, cîndva, deseară, deunăzi, ieri, întotdeauna, mline, poimline, răspoimline, totdeauna	—
cu	—	alaltăieri, azi, ieri, mline, poimline	atît, cît, mult, puțin
de	acasă, acolo, afară, aici, aiurea, alături, aproape, deasupra, dedesubt, departe, dinafară, dinainte, dinapoi, dinăuntru, dincoace, dincolo, dindărăt, jos, niciunde, orîncotro, oriunde, pretutindeni, sus, unde, undeva	acum, adineauri, alaltăieri, altădată, apoi, aseară, astăzi, atunci, azi, cînd, cîndva, cîrînd, deunăzi, ieri, mline, niciodată, oricînd, poimline, răspoimline, totdeauna	abia, asemenea, așij-derea, bine, ce, cum, curmeziș, gratis, parcă, rău, așa, altfel, astfel, atît, ce, cît, ori-cît, mai bine, mai mult, grozav etc.
deci	acasă, acolo, afară, aici, aiurea, alături, aproape, altundeva, deasupra, dedesubt, departe, dinafară, dincoace, dincolo, dinăuntru, jos, înăuntru, înafară, înainte, înapoi, niciunde, oriunde, pretutindeni, sus, unde, undeva	acum, adineauri, alaltăieri, altădată, aseară, azi, astăzi, atunci, cînd, cîndva, ieri, mline, niciodată, odinioară, poimline	așa, cum, gratis
de la	—	—	cum
de pe	acasă, acolo, afară, aici, aiurea, aproape, altundeva, deasupra, dedesubt, dinăuntru, dinafară, dincolo, jos, sus, unde, undeva	acum, atunci, cînd	—
despre	unde	cînd	cum, cît
din	sus, jos	cînd	ce, cum, cît
dinspre	acolo, afară înăuntru, oriunde	—	—
dintru	acolo, aiurea	—	—
după	—	—	cum, cît
față de	unde	cînd	cum, cît
în	afară, sus, jos	cînd, cîrînd	ce, cum, cruciș, curmeziș
în loc de	unde	cînd	cum

Adverbul	de loc	de timp	de mod
Prepoziția			
înspre	acolo, afară, înăuntru, înafară, înainte, înapoi	—	—
întru	acolo, aiurea	—	atît, cît, adins
la	—	—	cum, cît
pe	acasă, acolo, afară, aici, aiurea, alături, alocuri, altundeva, aproape, deasupra, dedesubt, dinafară, dinainte, dinapoi, dinăuntru, dincoace, dincolo, dindărăt, jos, niciunde, oriunde, sus, jos, unde, undeva	acum, astăzi, apoi, azi, atunci, alaltăieri, altădată, cînd, cîrînd, cîndva, deseară, deunăzi, dintotdeauna, ieri, mline, nicicînd, niciodată, oricînd, totdeauna, poimline	atît, cît, gratis, furiș, puțin, ce, îndelete
pe din	jos, sus	—	—
pe lîngă	unde	cînd	cum, cît
pentru	acasă, acolo, afară, altundeva	acum, aseară, astăzi, atunci, azi, alaltăieri, altădată, cînd, cîndva, deseară, deunăzi, ieri, mline, niciodată, oricînd, poimline, totdeauna	cum, cît
peste	—	—	cum, cît
pînă	acasă, acolo, afară, aici, alături, aproape, deasupra, dedesubt, departe, dincoace, dincolo, jos, sus, unde, undeva	acum, adineauri, alaltăieri, altădată, aseară, astăzi, atunci, azi, cînd, cîndva, cîrînd, deseară, demult (cu nu), ieri, mline, oarecînd, poimline	—
relativ la	unde	cînd	cum, cît
spre	acolo, înăuntru, înafară	mline, poimline	—

D. 1. După cum s-a putut vedea, adverbele pot avea în fața lor un număr destul de mare de prepoziții. Ele sînt aceleași care stau în fața substantivelor și cuvintelor cu rol de substantiv (pronume și numerale). Cele mai frecvente prepoziții sînt : *ca, de, decît, de pe, pe, pînă* (pentru adverbele de loc), *ca, de, decît, pe, pentru, pînă* (pentru adverbele de timp) și *de, pe* (pentru adverbele de mod). Celelalte prepoziții au o frecvență mai redusă. Multe dintre ele apar în fața adverbelor, așa cum s-a văzut, numai ocazional.

2. Din combinațiile prepozițiilor cu adverbele nu rezultă prea multe locuțiuni, nici prepoziționale, nici conjuncționale și nici adverbiale.

3. Nu există prepoziții care să se combine numai cu adverbele. Ele sînt, după cum s-a văzut, aceleași ca și pentru substantive și cuvinte cu rol de substantiv. Sînt numai situații contextuale specifice : astfel, *pînă* este mai mult proprie adverbelor decît substantivelor (se combină numai cu substantive care denumesc timpul).

4. De foarte multe ori contextele „prepoziție + adverb” sînt echivalente cu contextele „prepoziție + substantiv”: *ca azi — ca joi, cu mîine — cu joi, de azi — de joi, decît mîine — decît vineri, de pe atunci — de pe vremea, de pe acolo — de pe deal, despre cum — despre felul (cum), din sus — din deal, dinspre acolo — dinspre munte, în sus — în deal, pe mîine — pe vineri, pentru azi — pentru luni, pînă atunci — pînă sîmbătă* etc. Credem că aceste echivalențe pledează pentru apropierea, fie ea și condiționată, a celor două părți de vorbire și pentru lărgirea listei adverbelor pronominale ²⁵.

RÉSUMÉ

Le syntagme « préposition + adverbe » est assez fréquent en roumain. Après les noms et les mots à rôle nominal (pronoms et numéraux), la préposition a la meilleure distribution avec l'adverbe. Les prépositions les plus fréquentes sont : *ca, de, de pe, pe, pînă* (pour les adverbess de lieu), *ca, de, decît, pe, pentru, pînă* (pour les adverbess de temps) et *de, pe* (devant les adverbess de manière). Les autres prépositions (*cu, de la, despre, din, dinspre, dintru, după, față de, în, în loc de, înspre, întru, la, pe din, pe lingă, peste, relativ la et spre*) apparaissent assez rarement devant l'adverbe, étant parfois conditionnées par le contexte. Il n'y a pas de prépositions spécifiques seulement pour les adverbess. De certaines combinaisons des prépositions avec les adverbess résultent des locutions prépositionnelles, adverbiales et conjonctionnelles, en nombre assez réduit. Certaines prépositions, dans des situations occasionnelles surtout, peuvent rapprocher les contextes adverbiaux de ceux nominaux.

Septembrie 1975

Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

²⁵ Faptul că nu sînt echivalente contextele formate din *ca, de, decît, întru, dintru, pînă + adverbe de loc* și cele alcătuite din *de, decît, pe, întru + adverbe de mod* cu contexte substantive (aceleași prepoziții + substantive) nu este împotriva acestor afirmații.

NOTE ETIMOLOGICE ȘI LEXICALE

DE

IOANA ANGHEL

rancoăre, rîncoăre

Dicționarul limbii române (DLR), tomul IX, litera R, înregistrează cuvîntul *rancoare*, cu varianta *rîncoare* și cu sensul „dușmănie, ură; invidie”. S. Pușcariu, în rubrica *Pe marginea cărților* (DR, VII, p. 479), făcînd observații în legătură cu REW, se oprește la lat. *rancor*, -*ore* și la limbile romanice care au păstrat acest cuvînt, amintindu-și că „la Pop-Reteganul se găsește *rîncoare*, care pare a fi însă o formație latinistă”¹. Într-adevăr, *rîncoare*, care reprezintă o adaptare a lat. *rancor*, -*oris*, se găsește la Pop-Reteganul, în volumul *Povești ardelenesti*, Brașov, 1888, vol. V, p. 19: *Crăiasa cea mută a născut un copil, dar poate că n-a trăi, ori, și de va trăi, va rămîne mut ca mumă-sa. Așa cobesc muierile în răutatea inimei lor, din rîncoare*. Cuvîntul a fost înregistrat și în unele dicționare din secolul trecut, cum ar fi POLIZU² și CIHAC, I, 227, care îl plasează între elementele moștenite din latină. Dar acest latinism a circulat în secolul al XIX-lea mai ales în forma *rancoare*, formă mai apropiată de etimonul latin *rancor*, -*oris*. Ea apare la Barițiu, în *Părți alese din istoria Transilvaniei*, Sibiu, 1891, III, p. 233: *Spera că în scurt va și veni la rezolvare și aceasta cu atît mai vîrtos că el nu vede aici altu, decît o rancoare*. De asemenea, el se găsește în scrisoarea emigranților români de la Brussa adresată locotenentei de la Paris, scrisoare redactată de G. Adrian și reproducă de I. Ghica în volumul *Amintiri din pribegia după 1848*, București, 1889, p. 763: *Am auzit cu destulă întristare rancoarea deplorabilă dintre... I. Eliad și I. Ghica*.

În legătură cu *rancoare* trebuie pus și cuvîntul *ranc* „minie, pizmă”, comunicat de învățătorul V. Cutcan din comuna Bont, jud. Cluj, înregistrat de Șt. Pașca în *Glosar dialectal*, București, 1928, și pe care DLR îl consideră ca avînd etimologia necunoscută.

răpță

Răpță și *rapsă* sînt cunoscute din glosarul de cuvinte din jurul Nășăudului, adunate de I. Bugnariu și publicate în mai multe numere din „Gazeta de Transilvania” (1887, nr. 251—265 și 1888, nr. 48—54). *Răpță*

¹ T. Papahagi nu e de acord cu Pușcariu și, comentînd cuvîntul în *Contribuții lexicale*, București, 1939, scrie: „la Pop-Reteganul apar atari tendințe, dar nu credem că ar fi același caz și aci”. El derivă pe *rîncoare* din lat. *runco*, -*onem* „sapă”.

² Am utilizat unele din siglele *Dicționarului limbii române* (DLR).

a fost comunicat și din Singeorz-Băi și consemnat de Șt. Pașca în *Glosar dialectal*, București, 1928. Ele au sensul de „lovitură dată cu palma; palmă” și figurează în DLR, cu etimologia necunoscută. Atît *rapță*, cit și *rapsă* pot fi explicate ca formații onomatopeice de la interj. *rap* „cuvînt care imită zgomote scurte, dese și ritmice, produse prin lovirea unei suprafețe tari” (vezi DLR), dar și cu sensul neatestat, dar posibil, de „zgomot produs de lovitura unei palme” (cf. *leap*, *leop*, *lipa*), după modelul unor cuvinte cu același sens și cunoscute aproximativ în aceeași arie: *cleapșă* „palmă, lovitură cu palma”, cunoscut prin Bucovina și Transilvania, pus în legătură în DA cu onomatopeea *clepș*; *ceapță* „palmă”, comunicat din Frata, jud. Cluj, modelat după *cleapșă*; *leapșă* „lovitură cu palma”, substantiv format din onomatopeea (*h*)*leapș* (cf. DA).

răcămăți, rechemeți

Răcămăți (comunicat din Albac, Cîmpeni și Scărișoara, jud. Alba) și *rechemeți* (atestat la T. Frincu și G. Candrea, *Românii din Munții Apuseni (Moșii)*, București, 1888, p. 105), înregistrate în DLR, cu sensul „a se răsti, a amenința”, s-au format de la substantivul *răcămeș* „broatec” (comunicat din Sohodol, jud. Alba) sau *răcămete*, variante lexicale ale lui *racamete*, după modelul altor verbe cu acest sens, care au la bază nume de animale: *a se răfoi*, *a se cocoră*³, precum și *a se răscocoră* „a se răsti la cineva; a-i sări țandăra”, cunoscut în Vilcele, jud. Cluj (cf. *Materiale și cercetări dialectale*, I, p. 90), și *răscocorî*, cu același sens, comunicat din Brașov.

răpi³

DA înregistrase verbul *hrăpi*, cunoscut în Bucovina și Transilvania de nord, cu mai multe sensuri: „a sufla din greu”, „a zbiera în fața cuiva”, (despre ciine) „a lătra fără veste” etc.

Iorgu Iordan⁴ adaugă atestări și din sudul Moldovei, unde forma *hrăchi* e folosită cu sensul de „a tuși”, mai ales cînd oamenii încearcă să elimine flegma din gît. Chiar dacă nu respinge etimonul propus în DA, și anume rus. *chrapěť* „a sforăi”, propune în locul lui verbele de origine onomatopeică: v. bg. *chrakati* „a tuși (ușor), a-și drege glasul” sau rus. *chrakats* „a scuipa”.

Varianta *răpi*, necunoscută în DA, care e înregistrată în DLR doar ca trimitere (*răpi*³ vezi *hrăpi*), se bazează pe un material din Muntenia și Oltenia, unde se cunoaște cu sensul „a respira greu (de bătrînețe, de boală etc.)”, „a tuși tare”: *Fiul și-l găsește, Că doarme și greu răpește*. BĂRAC, A. 11. *De cele mai multe ori căii bătrîni și slabi tușesc; cînd tușesc sau cînd respiră cu greutate li se zice că răpesc*, răspuns la Chestionarul I *Calul*, din Rudari, jud. Dolj, după S. Pop, DR, V, 223. *Cailor bătrîni, cari tușesc, li*

³ Cf. V. Breban, *Note lexicale*, în CL, XI, 1966, nr. 2, p. 334.

⁴ *Note lexicale*, în BIFR, IX, 1942, p. 123.

se spune că răpesc. ARH. OLT., VI, p. 108. *Răpi (hrăpi)* „a sufla din greu; a trage să moară”, la CIAUȘANU, V. 194. La UDRESCU, GL., verbul apare cu sensul „a aiura prin somn sau în delir; a striga, a fi agitat”: *Toată noaptea a avut fierbințeli mari și a răpit bietul copil.* La fel: *Răpește în somn, avînd vedenii grozave.* ARH. OLT., XXI, p. 274.

Acest nou material, care lărgeste mult aria de răspindire a cuvîntului, poate ajuta și la precizarea etimologiei. Originea verbului *hrăpi (răpi)* trebuie căutată în bg. *xpānam* „a răsufila, a respira cu greutate; a fi răgușit; a hircii, a horeăi, a sforăi”⁵. Cuvîntul, cunoscut în numeroase limbi slave⁶, este la origine o formație onomatopeică imitativă.

Din aceeași familie notăm și derivatele: *răpedă* s. f., *răpît* s.n. „tuse a cailor bătrîni”: *Hi, răpitule, mai lasă răpeala!* (DR, V, p. 233); *răpît*, -ă adj. i se zice „calului bătrîn care răpește” (DR, V, p. 223); „cînd vita nu trage la căruță sau la car după gustul stăpînului, se zice... că este răpîtă” (ARH. OLT., VI, p. 108; DR, V, p. 223).

răpi¹

Legat de cuvîntul anterior poate fi explicat substantivul *răpi*, înregistrat în DLR cu etimologia necunoscută. El e un derivat postverbal de la *răpi*³ și circulă în aceeași arie geografică, fiind folosit, după informațiile pe care le avem, numai în expresii sau locuțiuni: *a merge-n răpi* = a merge cu pași mari și iuți. TOMESCU, GL.; *a veni, a fugi în răpile dli mari* = în fuga mare, la goană. COMAN, GL. *În răpi* = repede. *Harnică femeie; numai în răpi o vezi alergînd și lucrînd toată ziua.* UDRESCU, GL.

Deși izvoarele nu precizează sensul cuvîntului, el trebuie să fie acela de „suflare, răsufare, respirație, suflu”, corespunzător aceluia de „a respira greu, precipitat”, al lui *răpi*³. În ceea ce privește folosirea cuvîntului mai ales în expresii și locuțiuni, se poate stabili o analogie cu expresiile și locuțiunile similare: *într-un răsuflet (a veni într-un răsuflet)* sau *într-un suflet*, cu sensul „a veni foarte repede”.

răspundénție, răspundéție, răspundénță

Primele două forme se găsesc la Ion Neculce, care cunoștea însă și pe *corăspundéție*. *Să n-aibă răspundéție cu neprietinii împărăției.* NECULCE, L. p. 371. *Avé răspundéții ghenărarul... cu pașa.* idem, *ibidem*, p. 343. *Costantin Duca vodă purure avé răspundenție și prieteșug cu hatmanul.* idem, *ibidem*, p. 128.

⁵ Cf. N. Gerov, *Rečnik na bălgarski ezik, s tálkuvanie rečite na bălgarski i na ruski*, Plovdiv, 1904.

⁶ M. Vasmer, *Russisches etymologisches Wörterbuch*, Sta — Ÿ, Heidelberg, 1958: rus. *xpanem* „a sforăi”, ucr. *chrap* „sforăitul cailor”, v. rus. *chrapati* „a gifli, a răsufila greu”, bulg. *chrapam* „a horeăi” etc.

În *Istoria limbii române literare*⁷, formele *corăspundeție* sau *răspundeție* sint considerate neologisme în vocabularul lui I. Neculce, intrate în română prin intermediul limbii ruse. La SCRIBAN, D., s.v. *corespondență* sint înregistrate și formele vechi *coreșpondenție*, *răspundenție* și *respundenție*, puse în legătură cu pol. *korespondencja*. Acest punct de vedere a fost adoptat și în DLR, unde sint înregistrate doar ca trimiteri la *corespondență*. În Bucovina era cunoscută varianta *răspundență* cu sensul „carte poștală”. *Să faci bine... să-mi scrii o răspundență la fecioru-meu la cătane*. Comunicat din Bilca, jud. Suceava, formă consemnată și de Ion Borcia, *Deutsche Sprachelemente im Rumänischen*, în Jb., X, 1904, p. 205, și de S. C. Mindrescu, *Influența culturei germane asupra noastră. Influența germană asupra limbei române*, Iași, 1904, p. 77. Ea reproduce germ. *Korrespondenzkarte*, apropiată prin etimologie populară de *a răspunde*. Cf. *corespondență*, care prin Transilvania era cunoscut și cu sensul „carte poștală” (DA).

reimblá, reimbláre, reimblător

Trei cuvinte atestate numai la Șincai în *Hronicul* său. Sint termeni formați de el din *îmbla*, varianta populară a verbului *umbla*, după modelul lat. med. *reambulare*⁸ și al magh. *határtjár*. Aceste verbe, ca și *corespondentul* lor românesc, denumeau o acțiune efectuată de reprezentanții autorităților, care împreună cu proprietarii învecinați înconjurau ogoarele pentru a pune sau pentru a controla semnele de hotar sau pentru a stabili hotarul unei proprietăți sau al unui teritoriu. Citez numai un exemplu: *Daniil Kornides aduce un hrisov al conventului din Cluj-Mănăstur, din carele se vede că... s-au reimblat hotarul Nogifalăului și al Decei*. ȘINCAI, HR. I, 321/15, cf. 331/2. Tot Șincai creează și pe *reimblător* „persoană oficială care se ocupa cu delimitarea și cu restabilirea hotarului unui teritoriu sau al unei proprietăți”. *Pre doi reimblători i-au săgetat de moarte, precum arată hrisovul*. ȘINCAI, HR. I, 331/5.

remontór

Cuvînt azi ieșit din uz și probabil folosit sporadic și în secolul trecut, pentru a denumi militarul care se ocupa de remontă, de procurarea cailor pentru nevoile armatei. *Maiorul Popovici... se rînduiește remontor al*

⁷ Al. Rosetti — B. Cazacu, *Istoria limbii române literare, I. De la origini pînă la începutul secolului al XIX-lea*, București, 1961, p. 259.

⁸ Cf. A. Bartal, *Glossarium mediae et infimae latinitatis regni Hungariae*, Budapesta, 1901.

cailor trebuincioși armatei în viitor. „Monitorul oastei”. Ziar oficial al Țării Românești, 1861, p. 20. Cuvîntul a fost împrumutat din rus. (azi învechit) *ремонтёр* „militar însărcinat cu achiziția cailor (de remontă)”.

reștafel

Apare în DLR cu etimologia necunoscută. E reproduș după ALR I, ca răspuns la chestiunea [1596 PORTMONEU], din Mureșenii Birgăului, jud. Bistrița-Năsăud (punctul 218). Într-o localitate apropiată, Poiana Ilvei (punctul 217), anchetatorul ALR I a înregistrat *șlăitáfán*. În DLR, litera Ș (ms.), există un cuvînt *șlăitáf* „portmoneu”, cu numeroase variante, avînd ca etimon germ. *Schreibtafel* „notes”. O formă coruptă a acestui cuvînt german este și *reștafel*, care ar fi trebuit să figureze printre variantele lui *șlăitáf*. Cf. și forma *șartofél* „portofel” din *Lexic regional*, 1, București, 1960, p. 118.

ristóv, ristób, răstóv, rostóv

DLR înregistrează în mod întemeiat aceste cuvinte ca variante ale lui *hrisov*, deși ele nu figurează în DA. În DA sînt menționate însă *cristov* și *hristov*, ca variante ale lui *hrisov* : *Hristoave căuta Frați buni că se găsea*. MAT. FOLK. 68. Formele pe care le discutăm apar în contexte asemănătoare : *Domnu Tipocrai de auzea, La răstoave căuta, Și frați buni că se găsea* (Balada Ciobanul), în MAT. FOLK. p. 1236. *Domnul Minea ce făcea ? Rostoavele le căuta, Frați buni că se găsea*. *ibidem*, p. 105. *Mîna-n glugă că-mi băga și ristobul că scotea și pe masă-l deschidea* (Balada Mircea ciobănașul). MATEESCU, B. 12. La aceste atestări se mai poate adăuga *ristov* „act vechi, hrisov ; p. ext. hirtoagă, terfeloagă”, și expresia *a sta cu nasu-n ristoave* = a lucra la birou, a serie, a citi, după UDRESCU, GL.

Variantele din DA au reținut atenția lui Iorgu Iordan⁹, care le-a explicat prin etimologie populară, pornind de la *cristov*, variantă lexicală muntenească a lui *cîrstov* „ziua crucii”, dar și a lui *hrisov*. *Cristov*, *hristov* și variantele ulterioare provenite din acestea : *ristov*, *ristob*, *răstov*, *rostov* au primit sensul de „hrisov”, tot prin etimologie, populară, în regiunile unde cele două noțiuni, nemaifiind bine cunoscute, au putut să se confunde una cu alta.

rimác

Cuvîntul, inclus în DLR, se bazează exclusiv pe Antipa, care îl dă numai în glosarul lucrării sale *Pescăria și pescuitul în România*, București, 1916 : *rimac* (Hațeg) „un fel de undiță specială pentru apă tulbură”,

⁹ Note lexicale, în BIFR, IX, 1942, p. 124.

fără a-l aminti și în cuprinsul lucrării spre a-i da o descriere mai amănunțită¹⁰.

DLR îl consideră format din *rîmă* + suf. -*ac*. Această etimologie e puțin probabilă, căci astfel de derivate pentru a denumi o unealtă de pescuit sînt neobișnuite în română.

Datorită modului în care se folosește, a întrebuintării sale, vedem în *rîmac* o variantă a lui *carmac*, *cîrmac* (SCRIBAN, D.) „unealtă pentru pescuit fără nadă, constînd din mai multe șiruri de cîrlige”. În lucrarea lui F. R. Atila, *Peștii și pescuitul*, București, 1916, p. 96, găsim următoarele în sprijinul afirmației noastre : „Undițele acestea la riurile mari mai ales, unde avem loc chiar pentru 50 de undiți pe o sfoară, încetează de a mai fi undiți, se pot numi mai nimerit — ceea ce și sînt — *sfori* sau *cărmăcuțc*. Din cauza grosimii strunei sau sforii, undițele de fund se aruncă mai mult seara, spre a le cerceta dimineata. Cînd apa e prea limpede, a le arunca ziua însemnează pierdere de timp zadarnic. Cel mai potrivit timp de pescuit cu undițele de fund și de mal, chiar ziua, e pe *tulbureli*, în urma ploilor, a furtunilor și a creșterii pripite de apă”.

roăfă

E atestat în DLR cu sensurile : „varză care nu a făcut căpățînă”, din Cotești, jud. Mehedinți (cf. ALR I 847/840), și „femeie decăzută” din Zagra, jud. Bistrița-Năsăud (cf. LR, XI, 1962, 407), și cu etimologia necunoscută. Măcar sensul al doilea putea fi legat etimologic de *rufă* (dacă nu chiar variantă la *rufă*) cu sensul de „zdreanță” (v. DLR), de la care s-a putut dezvolta acela de „femeie decăzută”¹¹. Cf. și *rufană* „haină zdrențuroasă” (SCRIBAN, D.), *rufeană*¹² „femeie depravată”.

Dar și între „varză care nu a făcut căpățînă” și *rufă* „zdreanță” există o legătură, după cum se poate vedea din cîmiliturile despre „varză” : *Rufă rufoasă, Șade cu boieri la masă*. GOROVEI, C. 128. *Am o babă rufoasă, Șade cu vodă la masă*. idem, *ibidem*. *Omușor într-un picior, Ghici, rufoaso, ce-i ?* SADOVEANU, P.C.4.

roboațe

Înregistrat în DLR după PAMFILE, J. II, p. 411. Definiția „lucruri grele”, dată între ghilimele, a fost luată ca atare din izvorul respectiv și reprodușă întocmai. Cuvîntul a fost înregistrat cu accentul și etimologia necunoscută.

¹⁰ „Spre a face mai ușor accesibilă filologilor această parte a lucrării mele, am alcătuit la urmă un glosar, în care, pe lîngă cuvintele din text, am mai adăugat încă o serie de alte cuvinte privitoare la ape și pescării, a căror explicare scurtă o dau acolo”. *Precuvîntare*, XIX.

¹¹ Pentru legătura între aceste noțiuni, cf. Iorgu Iordan, în BIFR, II, 1935, p. 167—194.

¹² Cf. George-Mihail Dragoș, *Note de argot românesc*, în BIFR, IX, 1942, p. 114, care, pornind de la *rufean* „proxenet”, presupune că *rufeană* are sau a avut sensul „femeie depravată”, ca și *boarfă*.

Trebuie să fie vorba de cuvântul *roboate* (tipărit greșit *roboate*), pluralul lui *robotă*, cu sensul de „munci grele, obositoare, istovitoare; trudă”.

robotă²

După DLR, cuvânt cunoscut prin Moldova, cu sensul „ferment”, înregistrat cu accentul necunoscut și etimologia necunoscută. E atestat într-o lucrare din 1834, tipărită la Iași de Manuil Drăghici, *Iconomia rurală și dumesnică sau învățătură pentru lucrarea pământului și îmbunătățirea gospodăriei de câmp și de casă*, p. 87 : [*Plămădeala*] să nu stea prinsă numai cu pufină *robotă* (citatul e reprodus după TDRG).

În TDRG și SCRIBAN, D. cuvântul acesta e lucrat ca un sens al lui *róbotă* (în DLR *robótă*¹) „clacă, corvoadă, muncă”, menționându-se că e vorba de un sens luat din polonă.

Apropierea de polonă este justificată, pol. *robota* poate fi acceptat ca etimon : cf. *piwo jest w robocie* „das Bier gärt”; *piwo, wino robi* „das Bier, der Wein gärt”. O evoluție semantică paralelă există în franceză, unde *travailler* are și sensul de „a fermenta”. *Le vin travaille. La pâte travaille* (cf. P. Robert, *Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française*, Paris, 1966).

robótca, răbótea

În DLR figurează *răbotcă*, ca trimitere la *horbotă*, și un alt cuvânt *robotcă* cu etimologia necunoscută. Prima formă există la SCRIBAN, D., care o localizează în nord și o lucrează împreună cu *horbotă*, ca o variantă lexicală a acestuia din urmă : *Față de masă albă cu poale lungi cusute în răbotce*. Adela Xenopol, *Uragan*, București, 1922, p. 474.

Cuvântul *robotcă* „broderie pe pinză, în formă de roțiță festonată pe margini” e reprodus după TDRG, care îl lucraser pe baza unei comunicări din Moldova și care la etimologie îl compară cu nslov. *robíti*, rus. *obrubatj*, pol. *obrabić* „a tivi”.

În DLR, *răbotcă* trebuia înregistrat ca variantă a lui *robotcă*. Cît privește etimonul ambelor forme, acesta e pol. *robótka* „lucru de mină”.

rodí²

Un omonim al verbului *rodi*¹ „a produce rod ; a naște, a zămisi”, *rodí*² „a purta de grijă, a avea în grijă, în atenție pe cineva, a ocroti, a proteja pe cineva” se găsește în ALEXANDRIA, p. 31/22 : *Într-acea vreme, rodind Dumnezeu pre Alexandru împăratul, purceasă întâiu cu oștile la Solon-cetate*. El reproduce slavonul *родити*, variantă a lui *радити* „curam gererere, commoveri¹³”.

¹³ Fr. Miklosich, *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*, Viena, 1862—1865 ; M. Vasmer. *Russisches etymologisches Wörterbuch*, L.-Ssuda, Heidelberg, 1955.

(balanță) **romană**

În *Dicționarul limbii române literare contemporane* (DL), în cadrul articolului *roman*², -ă adj. „propriu Romei antice sau imperiului întemeiat de Roma”, s-a dat între sintagme alături de *cifre romane*, *biserică romană* și *balanță romană*.

Dar, în sintagma *balanță romană* „balanță formată dintr-o pirghie cu brațe neegale, mobilă în jurul unui ax orizontal”, *romană* e un omonim al adj. *roman*², -ă (< lat. *romanus*, fr. *roman*, *romain*, it. *romano*) amintit mai sus, avînd altă etimologie, deci se impunea tratarea lui într-un articol separat.

Balanța romană provine din fr. *balance romaine*, care în fr. e un împrumut din arabul *rommana* „balanță, cumpănă” și „cîntar”, prin intermediul v. prov. sau al sp. *romana*¹⁴.

rosăcică

Definit în DLR, după BORZA, D. 158, care la rîndul său se bazează pe PANȚU, PL., prin „rujă (*Sedum rosea*)”.

Ar fi fost indicat să se facă o legătură etimologică cu *rujă* și cu *roșăfică* (v. DLR), care denumesc aceeași plantă.

Aprilie 1976

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

¹⁴ Cf. O. Bloch — W. von Wartburg, *Dictionnaire étymologique de la langue française*, Paris, 1960 (s.v. *romaine*); P. Robert, *Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française*, Paris, 1966.

TOPONIME ȘI APELATIVE ROMÂNEȘTI PENTRU NOȚIUNEA 'TERASĂ, PLATOU'. II

DE

DUMITRU LOȘONȚI

Contribuția de față reprezintă un fragment amplificat din comunicarea cu același titlu prezentată la cea de-a II-a Consfătuire de onomastică care a avut loc la Cluj între 10 și 12 octombrie 1969.

Vom continua discutarea unor toponime și apelative necunoscute sau puțin cunoscute, precum și a citorva care au fost explicate greșit ori insuficient până acum¹.

MASĂ. Masa Mărgăii, „platou în virful stincii” (Lupșa, AB : comunicat S. Vlad); Masa Beci, „loc șes ca o masă cu colțuri ; o ridicătură mare, sus e un platou ca masa” (Mihalt², AB) ; Masa Mare, Masa Mică și Între Mese (Sincel³, AB) ; Masa Popii, „e sus, e on loc șes ; o avut popa o suprafață” (Domnești, BN) ; Pe Mese I sau Mesele II, „loc așezat de finațe” I, „is ca un pat, loc mai așezat” II (Ilva Mică, BN) ; (Pe) Mese, „cînd ai ieșit de pe Chei, de pe Valea Luștii, te-ai dat pe Mese” (Năsăud, BN) ; Pe Mese, „o culme ; e un teren frumos, așezat bine, drept așa ; da e puțin” I, „fiecare moină parcă e o masă ; is mai multe moine arătoare” II (Sîngeorz-Băi, BN) ; Fața Meselor, munte (Borșa⁴, MM) etc.

Toponimele menționate provin din apelativul *masă* (pl. *mesa*) înregistrat de DLR cu sensurile ‘podiș’ (dintr-un manual de geografie fizică al lui S. Mehedinți) și ‘loc șes, scufundat’ (din *Glosarul...* lui A. Viciu, care îl cunoaște din Lupșa, AB?).

E foarte probabil că S. Mehedinți a întîlnit apelativul în graiurile populare, unde a luat naștere prin compararea locurilor relativ plane cu suprafața netedă a unei mese. Această comparație apare frecvent în descrierile făcute de informatori diferitelor terase sau platouri.

¹ Am folosit următoarele abrevieri : Codin, *Muscelul* = C. Rădulescu-Codin, *Muscelul nostru*, Clmpulung, 1922 ; MDGR = *Marele dicționar geografic al României*, I—V, București, 1898—1902 ; Matasă, *Cîmpul* = C. Matasă, *Cîmpul lui Dragoș*. *Toponimie veche și actuală din județul Neamț*, București, 1943 ; Porucic, L. = T. Porucic, *Lexiconul termenilor entopici din limba română*, Chișinău, 1931. I, II etc. arată numărul informatorului principal din localitatea respectivă. Simbolurile pentru județe sînt : AB = Alba, AG = Argeș, BC = Bacău, BN = Bistrița-Năsăud, BV = Brașov, CS = Caraș-Severin, CJ = Cluj, GJ = Gorj, HD = Hunedoara, IS = Iași, MM = Maramureș, MH = Mehedinți, MS = Mureș, NT = Neamț, SJ = Sălaj, SB = Sibiu, SV = Suceava, VL = Vâlcea.

Relatările informatorilor au fost reproduse, literarizat, între ghilimele.

² V. Frățilă, *Toponimia Văii Secășului — Tîrnavei*, în AUT, Seria științe filologice, X, 1972, p. 160.

³ *Ibidem*.

⁴ Tache Papahagi, *Graiul și folclorul Maramureșului*, București, 1925, p. 204.

PODINĂ. La Podini, în Deal, „finaț” (Cetea, AB); **Podine**, „teren arabil” (Meteș, AB); **Podină**, „podîș” (Poiana Aiudului: comunicat E. Șoșa); **Piscu Podinii** (Priboeni, AG: Codin, *Muscelul*, p. 116); **Podină**, deal (Comănești, BC: MDGR, IV, p. 788); **Podinile**, „îs două...; e o țî’ de p o d i n ă, o așezătură” (Alunișul, BN); **La Podine**, „e oblu, șes și și cite o hrapă”, terase (Ilva Mică, BN); **La Podine**, „loc fain” I, „e cam drept, pămînturi tare frumoase” II (Maieru, BN); **Podină**, „e un pic mai așezat, mai drept” I, „e rit așa fain, e un p o d i n o c” II (Strimbu, CJ); **Podină**, „e în vatra de sat...” (Negreni, CJ); **Podină**, „este o țî’ de p o d i n ă, o țî’ de v a t r ă acolo..., așezătură” I, „platformă” II (Sinmărtinu de Cimpie, MS) etc.

Aceste toponime au la bază apelativul *podină* (pl. *podine* și *podini*), care se întâlnește în Maramureș, în unele părți ale Munteniei, Moldovei și Transilvaniei, cu sensurile: „on loc fain, cam drept; unde e drept, da mai sus” (Năsăud, BN), „poderei” (Runcu Salvei, Sîngeorz-Băi, BN), „așezătură” (Riciu, MS), ‘locul plan de pe virful unui munte’ (Filioara, Săvinești, NT: CHEST. IV), ‘platou’ (Chiril⁵, SV), ‘loc șes’ (Rîmniceu Vîlcea⁶, VL). Porucic, *L.*, îl definește ‘loc slab înclinat și larg’ (p. 23), ‘loc înalt, larg și deschis. Platou’ (p. 26), ‘loc întins, larg și relativ plan. Podîș mic’ (p. 36).

PODINOC este un toponim răspîndit, după cite știm pînă acum, în jumătatea de nord a Transilvaniei, în BN, CJ, MM și SJ: (în) **Podinoc**, „îs locuri cam drepte, frumoase” (Lușca, localitate componentă a orașului Năsăud, BN); **Podinoc**, „teren arabil” Elciu, CJ); **Podinoace**, „îs niște p o d i n o a c e” I, „îs mai multe p o d a n e” II (Huta, CJ); **Podinoc**, „o bucată de loc drept, on podîș” (Lăpuș, MM); **Podinoace** (Vișeu de Jos, MM: comunicat G. Vasiliu); **Pă Podinoc**, „on p o d i n o c, on petec de pămînt mai drept”, și **Podinoace**, „p o d i n o a c e”, terase (ambele în Frîncenii de Piatră, SJ); **Podinoc**, terasă (Gîlgău, SJ); **Podinoc**, „o dărăbă de pămînt mai drept” (Glod, SJ); **Pă Podinog**, la Valea Rea, „loc drept” (Rugășești, CJ); **Podinog**, „finaț și semănături” (Buteasa, MM: comunicat Gr. Tira).

Apelativul *podinóc* (pl. *podinoáce*) ‘terasă, platou’, necunoscut de DLR (ms.), viu în aria în care se află toponimele menționate, este un derivat de la *podină* ‘terasă, platou’ (vezi *supra*) cu sufixul *-oc*. În formulările informatorilor, *podinoc* înseamnă „poderei” (Coșbuc, BN; Măgoaja, CJ), „loc mai așezat” (Tirlișua, BN), „poieniță, loc drept, fain” (Strimbu, CJ), „un fel de loc drept” (Drăghia, MM), „loc cam drept” (Poiana Blenchii, SJ), „bucată de teren drept” (Solomon, SJ) etc. Varianta *podinóg* (pl. *podinoége*), întâlnită în Guga (CJ: *Poderei*, „e o pantă mai lină, e un p o d i n o g”), Măgoaja (CJ), Rugășești (CJ: *Măgură*, „...; deasupra e un p o d i n o g”), *podinog* fiind „loc plan, drept, fain; așezătură”) și Luminișu (SJ: *Poderei*, „e un p o d i n o g”), s-a născut din *podinoc*, prin sonorizarea oclusivei *velare*.

SCAMN, SCAUN. În Scaune (Scărișoara⁷, AB); Scaunu lu Pătru (Laz, com. Săsciori, AB); Scaune, pisc (Aninoasa, AG: Codin, *Muscelul*, p. 122); Scaune, loc izolat (Jugur, AG: *ibidem*), Dealul Scaunelor (Dir-

⁵ V. Arvinte, D. Ursu, M. Bordeianu, *Glosar regional*, [București, 1961], p. 56.

⁶ *Lexic regional*, 1, [București], 1960, p. 84.

⁷ Tache Papahagi, *Cercetări în Munții Apuseni*, în GS, II, 1925, fasc. 1, p. 65.

mănești, AG : *ibidem*); **Scaune**, „loc arabil, loc drept, platou lingă Vale” (Negriștești, BN); **Scaunu Jendarilor**, „loc mai așezat pe plaiul ce duce în Pleașa” (Lisa, BV); **Scaune(le)**, „e loc mai șesesc, ca scaunele, ca treptele” I. (Pojorta, BV); **În Scaune**, „urci sus și se face o așezătură; după o urcare de pantă se face o așezătură” (Simbăta de Sus, BV); **În Scaune**, „e și mai jos și mai sus, ca scaunele, în formă de trepte” I, „e un urcuș pe o pantă abruptă și după el urmează un loc mai plan, lin” II, „loc oblu, șesesc; platău” III (Viștea de Jos, Viștea de Sus, Viștișoara, BV); **În Scaune**, locul „urcă treptat” I, „iș niște locuri mai așezate, par ca scaunele” II, „niște așezături frumoase” III (Voivodeni, BV); **La Scaunu Popii**, „mic pantă pe o coastă abruptă, unde se află un trunchi de copac pe care se așează călătorii osteniți de greul urcușului” (Muntele Săcelului⁸, CJ); **Scaune**, „pășune” (Nucșoara, HD); **Scaune** (Cloșani, GJ : CHEST. IV); **Dealul Scaunelor** (Pănoasa, sat desființat, înglobat la satul Alexeni, IS : MDGR, I, p. 101); **Scaunele**, „finaț” (Mara, MM : comunicat G. Vasiliu); **Scamnu Bărzuicii**, „loc șest, teren frumos, poiană mare în virf de crac” II, „este un fel de platou pe virf de deal” III (Ieșelnița, MH); **Scamnu Irimiii**, „deal înalt” (Ogradena, MH); **Scaunu**, „cel mai înalt deal de pe aici; deasupra lui e o poiană, loc așezat” I, „bitcă... , dacă te sui în el într-o parte e șesesc până, în alta țurană” II, „munte; în virful lui spre răsărit e loc oblu” III (Dumbrava, MS); **Dialu Scaunele**, „în hotarul satului spre Tazlău” (Borlești, NT : Matasă, *Cîmpul*, p. 52), care se pare că e același loc cu cel numit la fel în Tazlău (*ibidem*, p. 62) sau **Scaunele** (MDGR, IV, p. 462, col. I); **Scaunul Sbircei** (Valea lui Ion, BC : Matasă, *Cîmpul*, p. 58); **Scaune(le)**, „on fel de potecă ripoasă care urcă la Birsăuța; is tot iupturi ca scaunele; sui de pe o treaptă pe alta; e ca un fel de trepte, de scări” I (Frincenii de Piatră, SJ); **Scaun**, pășune (Iaz, SJ); **În Scaune**, „loc oblu” (Poiana Sibiului⁹, SB); **La Scaune**, „terenuri întinse; poieni, dealuri mici” (Bărbătești, VL : comunicat Ion Băluțoiu) etc.

Apelativul *scaun*, *scamn* (pl. *scaune*, *scamne*) ‘loc mai drept într-o pantă, terasă, platou’, neînregistrat de dicționare, este folosit destul de frecvent în Țara Hațegului. L-am întâlnit în Băiești (un anumit loc e descris „un fel de scamn așezat...”), Hobița-Grădiște, Nucșoara, Poieni (com. Densuș), Șerel, Zeicani etc.

Fără îndoială că și la baza toponimelor aromâne : **Tu Scamnu** [= În Scamn], nume de loc în Aminciu; **Tu Scamne** [= În Scamne], nume de loc în Perivoli; **La Scamni** [= La Scamne], nume de munte la Băiasa; **Scamni** [= Scamne], loc atestat la 1820; **Scamnai**, nume la nord de Ndeșl'i, explicate de Th. Capidan de la *scamnu* ‘chaise’¹⁰, stă tot *scamnu* ‘terasă, platou’, sens dezvoltat prin metaforă de la numele mobilei.

Iorgu Iordan înregistrează câteva nume *Scaun* (mai ales din MDGR) fără să le dea o explicație precisă : „Despre unele dintre aceste numiri se

⁸ G. Giuglea, V. Țira, *Toponimice românești din Munții Apuseni (Băișoara, Săcel, Muntele Săcelului)*, în AUT, *Seria științe filologice*, IV, 1966, p. 213.

⁹ Eugen Tănase, *Toponimia comunei Poiana-Sibiului*, în AUT, *Seria științe filologice*, V, 1967, p. 14. În această localitate V. Bidian a notat *Scaun*, „platou”.

¹⁰ *Toponymie macédo-roumaine*, în „Langue et littérature”, vol. III, 1946, nr. 1–2, p. 33, 103.

spune în DG [= MDGR] cum au luat naștere : *Scaunul Doamnei* « colț de piatră, unde, zice legenda, s-ar fi odihnit doamna Elena a lui Matei-vodă Basarab, cînd a mers să viziteze mănăstirea Arnota, zidită de soțul ei » etc. Același sens, aș zice material, are și numele *Scaune* (deal, Mr. [= j. Mureș]), notat de Kisch I, p. 250”¹¹.

SCĂMNAȘ, SCAUNAȘ. *Scămnaș* I sau *Scăunaș* II, „pantă, coastă” I, „sus is s c a u n e ; . . . e pantă” (Boița, HD), și *Scăunașul*, deal acoperit cu pădure (Șomănești, GJ : MDGR, V, p. 349), au la bază apelativul **scămnâș*, **scăunăș* (pl. **scămnâșe*, **scăunășe*), diminutiv de la *scamn*, *scaun* ‘loc mai drept într-o pantă, terasă, platou’ (vezi *supra*) cu suf. -aș.

SCĂUNEAȘA, „munte ; e ca un scaun” I, „așezătură pe creastă, platou pe creastă” II, „e ca un scăuneci pe creastă, un vîrfuleț așezat” III, „platou” IV (Breaza, BV). Pentru formație, cf. *Fedeleașa*, munte în Sebeșu de Jos (SB).

SCĂMNEL, SCAUIEL, SCAUNEL. Și acesta este un toponim cu o largă arie de răspîndire. Din numele cunoscute de noi rezultă că se întîlnește în sud-vestul Transilvaniei, nord-estul Banatului, nordului Olteniei și nord-vestul Bucovinei. Pentru Ionel Stan „*Scămnelu*, qui donne le nom a des vallées avec de rivières, à des prés ou à des collines (Armeniș, Satu Bătrîn, Cornea, Sadova Nouă [(CS)], représente le dérivé diminutif de *scamn* (< lat. *scamnum*)”¹². Autorul nu precizează (probabil pentru că n-a sesizat) sensul cuvîntului *scamn*, menționînd în continuare compusele : *Ápa Scămnélului*, *Dósu Scămnélului*, *Fáța Scămnélului* (Satu Bătrîn), *Tílva Scămnélului*, *Văldú Scămnélului* (Sadova Nouă), *Fúrca Scămnélului* (Cornea).

Recent, M. Homorodean raportează just toponimele *Scăunel* a) „șes pe o creastă” (Ludești, HD), b) terasă (Orăștioara de Sus, HD), *Scăunelu Mare* și *Scăunelu Mic*, „două așezături pe o coastă” (Costești, HD), *Scăunel*, „picior de munte care coboară în trepte, asemenea unui scaun” (Cugir, AB), la „scăunel, ‘p ă d i n ă (= loc mai așezat) în coasta muntelui’ (H XVIII 137)”¹³.

Mai menționăm următoarele nume : *Scămnel*, „pădină” (Maidan¹⁴, azi Brădișoru de Jos, CS), *pădină* însemnînd „șesul de pre coasta unui deal”¹⁵ ; *Scămnel*, *Scăunel*, *Scomnel* [*scaunăel* I, *scomnél* II, III ; *scamnél* III], „loc drept și dincoace și dincolo de Rîu” I, „e locul bun, drept” III (Păucinești, HD) ; *Scăuiele*, „un fel de p o d i ș c ă , așa, de pămînt, o poiană pe deal” (Frumosu, SV : comunicat Dragoș Moldovan) ; *Scăuiele*, „poiană pe munte ; treceam pe Scăuiele la România” (Boița, SB. În MDGR, vol. V, p. 349, numele acestei vechi trecători care lega Transilvania de Vilcea apare sub forma *Scăunelele*).

După cum am arătat în 1969, toponimele *Scămnel*, *Scăuiel* *Scăunel* provin de la apelativele corespunzătoare *scămnél* **scăuiél*, *scăunél*, (pl. *scămnéle*, **scăuiéle*, *scăunéle*) ‘terasă, loc șes într-o coastă’, diminutive de la *scamn*, *scaun* ‘idem’ (vezi *supra*) cu suf. -el. Porucic, L., p. 78, înregistrează

¹¹ *Toponimia românească*, [București], 1963, p. 44.

¹² *Quelques problèmes de toponymie roumaine*, în *Acelele celui de-al XII Congres internațional de lingvistică și filologie romanică*, I, București, 1970, p. 1124.

¹³ *Toponime de pe Rlu Grădiștii (jud. Hunedoara)*, în CL, XX, 1975, nr. , p. 135.

¹⁴ Sofronie Liuba și Aurelie Iana, *Topografia satului și holarului Măidan*, Caransebeș, 1895, p. 86.

¹⁵ *Ibidem*, p. 81.

doar pe *scăunel* 'terasă'; *scămnél* circulă prin Țara Hațegului: „... este on șes, o țirică șes; să face o țiră s c ă m n u ț , s c ă m n e l ...”; este sus, în capetul Măzărîștii de Sus; de acolo începe *Părău Scămnului* ce curge în Valea Zeicaniului” (Zeicani, HD).

Tot atunci am menționat că aceeași proveniență o au și toponimele aromâne: *Scamnel* „nom d'un village roumain à Zagori (Pind) à peu près grécisé”, *Scămnel*, *Scamnelu* și *Scamnelli* [= *Scămnele*], explicate de Th. Capidan¹⁶ de la *scamnu* 'chaise' și suf. -el.

SCĂMNEȘ, „e între două păraie” (Ciula Mare, HD); *Scămneș*, „un loc o dată drept, apoi iar coastă” I, „un loc drept; din el cobori pe o pantă” II, „o bucată de pământ dreaptă ca un scaun” III (Densuș, HD); *Scămneșu*, „se face un loc ca un scaun” I, „e la deal, sus mult; e și drept și coastă” II, „un platou, o poieniță...” III, „... ieși o dată în sus, apoi meri drept, apoi iară urci în sus; e ca un scaun” IV (Poieni, com. Densuș, HD); *Scămneș*, „on loc micuț...” e ca un fel de șes mic, *ș e ș t i o r*” III (Răchitova, HD); *Su Scămneș*, „acolo e grajdul C.A.P.-ului” (Riu Alb, HD). Nu sîntem siguri dacă *Scămneș* („pădure, fină; e coastă; e puțin șes, o țiră șes; are o țiră s c ă m n e ș”) înregistrat la un informator din Ștei (HD) nu e același cu cel din Poieni. Important este că în explicație apare apelativul *scămneș*, neînregistrat de dicționare, un derivat de la *scamn* 'loc mai drept într-o pantă, terasă, platou' (vezi *supra*) cu suf. dim.-eș.

SCĂMNIȘ, SCAUNIȘ. După cum se va vedea din exemplele ce urmează, acest toponim este răspîndit în Țara Hațegului (unde apare frecvent) și în regiunile învecinate: *Scămnîș* (Băuțar, Buchin¹⁷, CS); *Scămniș*, „o mică poiană în pădure; loc drept” (Turnu Ruieni, CS); *Scăuniș*, terasă naturală (Telești¹⁸, GJ); *Scăuniș*, „poieniță frumoasă sub o coastă” (Baru, HD); *Scăunișu*, terasă ușor adîncită (Bucium¹⁹, HD); *Scămnișu* [*scămnîșu*], „e o țiră s c a m n ” I, „e un loc mai drept o țiră pe o pantă” II (Hobița-Grădiște, HD); *Scămnișe* II sau *Scăunișe* I, „is niște s c a u n e ” I (Nucșoara, HD); *Scăuniș*, „e într-o coastă ca un s c ă u n i ș ” (Ohaba-Sibișel, HD); *Scămnișe* II sau *Scăunișe* I, III, „așezămintele” II, „e un loc care urcă, are pantă” III (Paroș, HD); *Scămniș* II sau *Scăuniș* I, III, „șes pe lingă apă” I, „luncă” II, și *Scăunișu Floarii* III, „o bucată de loc mai șes într-o coastă, ca de un car de fin” (ambele în Petros, HD); *Scămniș(u)* [*scamnișu* V, *scămnîș* II, III], „e on pic de loc drept pe coastă” II, „i făcut locul ca un scaun” III, „o porțiune de teren dreaptă ca un scaun” (Sarmizegetusa²⁰, HD); *Scămnișe*, „poiană dreaptă” (Sălașu

¹⁶ *Op. cit.*, p. 102.

¹⁷ Ionel Stan, *op. cit.*, p. 1124.

¹⁸ N. Bildea, *Observații asupra toponimiei satului Telești (jud. Gorj)*, în CL, XVIII, 1973, nr. 2, p. 233.

¹⁹ M. Homorodean, *op. cit.*, p. 135.

²⁰ Ovid Densusianu, *Grațul din Țara Hațegului*, București, 1915, p. 65, menționează din această localitate toponimul *Scămnișu*, deal.

de Sus, HD), Scămnișu lu Făget I, II sau Scămnișu Făgetului I, „e coastă așa și are o țiră s c a m n așa ; t e r a s ă ”, I, „e ca un s c a m n ” II (Șerel, HD) etc.

Apelativul *scămnîș*, *scăuniș* (pl. *scămnîșe*, *scăunișe*) ‘loc mai drept într-o pantă, terasă, platou’, neînregistrat de dicționare, este derivat de la *scamn*, *scaun* ‘idem’ cu suf. *-iș*. L-am întâlnit în Țara Hațegului, în localitățile Galați („*scămnîș* înseamnă dacă urci și apoi e o bucată de loc mai drept de poți să hodini”), Valea Lupului („*scăuniș* îi dacă ieși în sus și găsi o țiră padină frumoasă”) etc.

SCĂMNIȘELE. Ionel Stan ²¹ menționează toponimul Scămnîșăle (Obreja, Sadova Nouă, CS), care se pronunță de fapt [scămnîșăle] (deci trebuie literarizat *Scămnîșele*) și provine de la pl. lui **scămnîșél* (scămnîșăl), diminutiv de la *scămnîș* (vezi *supra*).

Aprilie 1976

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

²¹ *Op. cit.*, p. 1 124.

DIATEZA ÎN LIMBA ROMÂNĂ CA FORMĂ, RELAȚIE ȘI RAPORT¹

DE

N. GOGA

Termeni și concepte. Unul din meritele deosebite ce le are *Gramatica limbii române*, București, 1954, este și acela de a fi introdus „oficial”² termenul *diateză*, necesar denumirii unei categorii gramaticale, specifică verbului. Că era necesar și potrivit ales o demonstrează și faptul că, de la introducerea lui, a rămas neschimbat, acceptat fiind și utilizat în toate materialele de specialitate. Discuțiile încep însă cînd e vorba de a preciza conținutul său. În acest caz, în locul unui concept unitar, apar o serie întreagă de opinii și idei, destul de diferite, contradictorii chiar³.

Credem că la aceasta a contribuit, pe de o parte, înseși accepțiunile semantice acordate etimonului grecesc *diathesis* „dispoziție”⁴ și, pe de altă parte, caracterul inegal și neunitar de raportare la elementele de structurare ale diatezei.

Categoriile gramaticale și diateza. Deși, pe alocuri, unii mai pun la îndoială existența diatezei și încadrarea ei printre categoriile gramaticale⁵, consensul general actual este acela de a o admite printre ele.

Ca orice categorie gramaticală și diateza generalizează anumite fapte din realitate, anumite relații, caracteristici, valori pe care le ex-

¹ Prezentul articol cuprinde, rezumativ, conținutul a două comunicări, vizînd aceeași temă, prezentate în cadrul Societății române de lingvistică romanică, filiala Cluj-Napoca, în anul universitar 1974/1975.

Pentru a evita de la început o eventuală nedumerire, menționăm că, dacă *forma* vizează nivelul expresiei, *relația* și *raportul*, ce nu sînt cuvinte sinonime, ci corelative (accepțiunea lor va fi dată pe parcurs), vizează conținutul.

² Termenul a mai fost folosit sporadic și înainte de această dată de Al. Graur (1938), S. Pușcariu (1940), Sever Pop (1948), cf. Gh. D. Trandafir, *Categoriile gramaticale ale verbului în limba română contemporană*, Casa corpului didactic a jud. Dolj, 1973, p. 19.

³ Un istoric al diatezei, cu indicații bibliografice, se află la Gabriela Pană-Dindelegan, *Considerații pe marginea unor discuții despre diateză*, în LR, XVII, 1968, nr. 4, p. 319–322; Al. Graur, *Diatezele*, în SCL, XX, 1969, nr. 1, p. 13–22; Gh. D. Trandafir, *op. cit.*, nota 2.

⁴ Astfel, Gh. Constantinescu-Dobridor, în *Morfologia limbii române*, București, 1974, p. 182, pe lângă sensul menționat, „dispoziție”, mai dă și alte valori: „așezare”, „situare”, „orientare”. Se pot explica așadar interpretările diferențiate ale diatezei și prin posibila accentuare a uneia sau alteia dintre aceste semnificații.

⁵ Cf. Al. Graur, *op. cit.*, p. 13–14.

primă, le concretizează lingvistic, în anumite forme ⁶, și ca atare și diateza preia anumite „sarcini” și funcții ca celelalte categorii ⁷.

Ce anume exprimă această categorie și ce elemente sînt definitorii pentru a vorbi despre diateză, încercăm să enumerăm și să analizăm în cele ce urmează.

Diateza — categorie gramaticală specifică verbului. Pentru a desprinde ideea enunțată, pornim de la următoarea definiție a verbului: parte de vorbire flexibilă ce denumește un proces, un fenomen, o acțiune, o stare, o existență în desfășurare ⁸. Complînirea „în desfășurare” e necesară din două motive: 1) pentru a deosebi un substantiv, care la rîndul lui denumește acțiuni, fenomene, procese etc., de un verb și 2) fiindcă numai prin această complînire se explică existența și apariția altor categorii, specifice verbului: timp, mod, persoană ⁹.

De îndată ce considerăm verbul ca un act, fenomen etc. în desfășurare, însemnează că sîntem în prezența unui subiect, „autor” al acestui proces, subiectul logic (*Sl*) și acțiunea propriu-zisă (*V*).

În cazul *verbelor de acțiune* prezența acestui subiect e mai concretă; se estompează, din ce în ce mai mult, în cazul *verbelor de devenire, de stare, pînă la „anularea”* totală în cazul *verbelor existențiale, poziționale, de relație* ¹⁰.

Revenind la definiția verbului, credem că *niciodată un verb nu poate fi conceput înafara unui subiect*. Acest subiect însă nu trebuie văzut întotdeauna ca un autor, agent, subiect logic, cauză a fenomenului verbal, ci și ca un subiect de referință (*Sr*), despre care *se afirmă sau se neagă ceva ori la care se raportează, cu care este pus în legătură fenomenul verbal* ¹¹.

Se ridică, în general, problema *verbelor impersonale* (unipersonale), în cazul cărora se afirmă că nu avem subiect. Considerăm că și în cazul

⁶ Orice categorie exprimă o realitate, o proprietate, o notă și toate acestea sau o parte din ele, uneori fiind suficientă numai una, sînt realizate, comunicate lingvistic printr-o anumită formă.

⁷ Pentru diferite accepțiuni acordate categoriei gramaticale, vezi: Mircea Zdrenghea, *Limba română contemporană. Morfologia*, curs litografiat, Cluj, 1970, p. 7.

⁸ Aceeași idee se desprinde și din definiția dată de acad. Iorgu Iordan, în *Limba română contemporană*, București, 1956, p. 405, unde se menționează că verbul „este partea de vorbire care exprimă, printr-o proces, acțiunea, starea sau existența obiectelor” (s.n.).

În Ivan Evseev, *Semantica verbului*, Timișoara, 1974, p. 34, este menționat mai pregnant acest fapt: „Trăsătura semantică de proces este atît de tipică pentru verb, încît orice fenomen denotat prin intermediul acestei părți de vorbire este asimilat cu un act, este stilizat • sub forma unui eveniment, avînd o anumită durată și un mod specific de desfășurare”.

⁹ Categoriile gramaticale, specifice verbului, sînt atît de evidente, încît el a putut fi definit numai prin raportare la ele (adevărat că nu la toate: lipsește diateza): „Numim verb partea de vorbire care [...] se caracterizează prin faptul că exprimă în paradigma sa categoriile gramaticale ale timpului și modului asociate, în cele mai multe cazuri, cu cele ale numărului și persoanei” (Iorgu Iordan, Valeria Guțu Romalo, Alexandru Niculescu, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, București, 1967, p. 180).

¹⁰ Denumirea acestor clase și subclase verbale este dată după Ivan Evseev, *op. cit.*, nota 8.

¹¹ S. Pușcariu observă diferențele dintre diferite subiecte, dar nu-și duce comentariile prea departe: „Logica însă nu trebuie amestecată atunci cînd voim să înțelegem mentalitatea lingvistică. Asupra acestui lucru nu se poate îndeajuns insista. Dacă la întrebarea « cine? » răspundem cu « agentul », nu trebuie să ne mirăm că eu e • agent • nu numai în eu fac, eu cînt, etc., ci și în eu mor sau eu sufăr, deși moartea nu depinde de voința mea, iar logica ne-ar sili să considerăm pe cel ce suferă mai degrabă « patiens » decît « agens ». Dar nu concepția lingvistică e ilogică și absurdă, ci termenul de « agens »” (Sextil Pușcariu, *Limba română*, vol. 1, București, 1940, p. 142).

acestor verbe avem un subiect concretizat, fie prin subiectul intern¹², fie prin persoana a III-a gramaticală.

În concluzie : a) de cele mai multe ori subiectul logic poate fi identic/același/și/ subiect referențial, la nivelul sintaxei, subiect gramatical¹³ și b) orice verb, indiferent de categoria sa, are un subiect de referință, de raportare, prezent sau absent în planul sintagmatic.

Elementele esențiale de definire a diatezei. Acestea constituie izvorul disensiunilor, dat fie de metodele de interpretare diferită, fie de elementele asupra cărora se operează. Uneori criteriile sint menționate de la început, fără ca apoi să fie luate toate în considerare; mai mult, pe parcurs se discută și se ține seama de alte criterii, ce nu au fost menționate. Altădată se accentuează asupra unor elemente, crezute mai importante decât altele, pe care unii cercetători nu le mai consideră fundamentale¹⁴. Toate sint cauze ce determină lipsa de unitate în abordarea problemei, cu repercusiuni de aceeași factură în interpretarea și rezolvarea ei.

Fără să enumerăm toate elementele de definire a diatezei, menționăm că în precizarea ei s-au luat în considerare : 1) factorii ce contribuie la definirea verbului : *S* (subiect logic, identificat frecvent cu subiectul gramatical, deci când la un nivel, când la altul), *V* (verbul, acțiunea verbală) și, lărgind aria, legată de tranzitivitate, *O* (obiectul direct, indirect)¹⁵, 2) realizarea formală a acestor relații, văzută ca aparținând când morfologiei, când sintaxei, când ca o grupare liberă, cu posibile substituiri, când ca unități, grupări morfematizate, și 3) sensul acțiunii verbale, luându-se în considerare valoarea semantic-lexicală sau valoarea semantic-contextuală a verbului¹⁶.

Vizînd toate observațiile de pînă acum și ținînd seama de scopul urmărit, credem că, în cazul interpretării termenului diateză, trebuie să se aibă în vedere trei elemente, pe care le considerăm esențiale : *forma*, *relația* și *raportul*, realizîndu-se toate într-o anumită structură.

Vorbim despre structură în sensul unui „tot format din elemente solidare, în care fiecare depinde de toate celelalte și nu poate fi ceea ce este decât în și prin ele” (Lalande)¹⁷. Cu alte cuvinte, legătura dintre părți este văzută „nu ca o sumă, ci ca un întreg”.

Fără pretenția unei definiții complete, ci pasibilă de îmbunătățiri, definim diateza ca o categorie gramaticală, specifică verbului, ce exprimă

¹² Considerăm subiect intern (*Si*) subiectul format, derivat din radicalul verbal, sau un cuvînt ce intră în aria semantică a verbului, luat ca subiect referențial al fenomenului respectiv : *brumează* (*bruma brumează*), *plouă* (*ploaia plouă*), *fulgeră* (*fulgerul fulgeră*), *ninge* (*zăpada ninge*), *inserează*, *se inserează* (*seara, vremea inserează*), *se zice*, *se spune* etc. (*lumea spune, zice*), *trebuie* (*trebulnța, o necesitate trebuie*; *ceva necesar, comunicat printr-o subiectivă trebuie*) etc.

¹³ În cazul diatezei pasive, nidentitatea dintre *Si* și *Sr* este o trăsătură a acesteia.

¹⁴ Un istoric al problemei la Gh. D. Trandafir, *op. cit.*, nota 2.

¹⁵ Care anume din aceste elemente sînt importante, care sînt necesare etc. e numai începutul discuțiilor. Se pare că au fost susținute toate relațiile posibile : *V—O*, *S—V*, *S—V—O*, chiar și *S—O*.

¹⁶ Nu e în intenția noastră să prezentăm istoricul acestei probleme, ci numai de a menționa varietatea punctelor de vedere și cîteva din criteriile mai des folosite în definirea diatezei.

¹⁷ După Virgil Nemoianu, *Structuralismul*, București, 1967, p. 20.

un raport, dat de relația dintre subiect (S)¹⁸ și verb (V), formulat într-un segment lingvistic, marcat, întotdeauna reperabil.

Diateza ca formă. Orice categorie gramaticală se structurează într-o anumită expresie, formă. Această structurare se referă la concatenarea elementelor formale, la acele elemente formale ce, de fiecare dată, apar, ele și numai ele, în exprimarea unuia și aceluiași fapt, la *mărcile* diatezei.

Toate diatezele în limba română sînt marcate la nivelul expresiei: *diateza activă*, marca zero (Ø)¹⁹; infinitiv²⁰: *a Ø spăla*, flexionat *Ø spăl*, *Ø speli*, *Ø spală*...; *diateza pasivă*, marca diatezei, *verbul a fi*; infinitiv: *a fi spălat*, flexionat: *sînt spălat*, *ești spălat*...; *diateza reflexivă*, avînd ca marcă *pronumele reflexiv din dativ și acuzativ*; infinitiv: *a se spăla*, *a-și spăla* (ceva), flexionat: *mă spăl*, *te speli*... *îmi spăl*, *îți speli*...

Se pare că, dintre toate părerile asupra diatezei în limba română, cele referitoare la formă sînt cele mai unitare. Nici aici nu există însă unanimitate de vederi, mai ales cînd se analizează diateza reflexivă. Aceasta se datorește faptului că diateza nu este văzută, în toate cazurile și peste tot, ca formă la nivelul formei, al morfologiei, ci e interpretată la nivelul sintaxei, identificînd și acordînd elementelor componente funcții sintactice supradiatezuale.

Forma are o influență deosebită în analiză și interpretare, constituind un mijloc eficient de pătrundere și receptare a conținutului. *Alergase* nu este identificat de nimeni că e la *mai mult ca perfect* fiindcă „arată o lucrare trecută și terminată, efectuată înaintea altei lucrări din trecut”²¹ și nici că e la *indicativ* fiindcă „arată o lucrare ca sigură”, ci, pur și simplu, formal²², pe baza analizei morfemice a cuvîntului.

E. Câmpeanu, în *Funcția sintactică a pronumelui reflexiv*²³, a ajuns la concluzia că, în cadrul diatezei reflexive obiective *a se spăla*, pronumele reflexiv *se* are funcție sintactică de complement direct, funcție ce se pierde treptat de la o specie de reflexiv la alta, încît, în cazul reflexivelor pronominales *a se teme* sau unipersonale *a se întuneca*, *a se spune*, nu se mai poate vorbi despre funcție sintactică, devenind, pronumele reflexiv, numai un semn al diatezei reflexive. Dacă aici nu poate îndeplini funcția de complement direct, ci numai *de semn*, de ce nu s-a generalizat oare această valoare, de semn, pentru că *se* din *se spală* nu este incompatibil cu funcția pe care o are *se* din *se teme*, *se întunecă*, *se spune*?

Sorin Stati și alți cercetători consideră că *se* din *se spală* nu face parte din diateza reflexivă „deoarece pronumele nu e morfem verbal, nu face corp comun cu verbul, ci e o parte de propoziție de sine stătătoare”²⁴, iar în cazul lui *se* din *se miră* consideră că formează corp comun cu verbul,

¹⁸ Subiect logic, subiect intern, subiect de referință.

¹⁹ Așa cum desinența zero (Ø) are valoare de marcă în opoziție cu o altă desinență marcată, și în cadrul diatezei active lipsa unei anumite mărci constituie marca acesteia.

²⁰ Modul prin care nominalizăm orice verb, în consecință, și diateza acestuia.

²¹ Aceasta cu atît mai mult cu cît formularea nu este pusă într-un context frazeologic, absolut necesar, pentru a se putea desprinde relația dintre acțiunile verbale, în vederea însușirii noțiunii de *mai mult ca perfect*.

²² În cazul omonimiilor morfologice, recurgerea la conținut, pe baza contextului, devine obligatorie.

²³ Publicat în CL, V, 1960, nr. 1–2, p. 85–97.

²⁴ Sorin Stati, *Problema diatezelor*, în LR, VII, 1958, nr. 1, p. 44.

exprimind a patra diateză, diateza medie, fără să se precizeze însă, sau să se descrie, elementele ei de relație și ce anume exprimă²⁵.

D. D. Drașoveanu, sesizând deosebiriile speciilor de reflexive, este mai consecvent, dar și totalitar: pronumele reflexive, „inclusiv cele din construcția verbelor pronominale (ex. *mă* din *mă bizui*), sint actanți, sint complemente directe, respectiv indirecte, încit și pe această cale devine contestabilă, în întregimea ei, diateza reflexivă”²⁶.

Astfel de interpretări, cînd morfologice, cînd sintactice, distrug criteriul unitar de prezentare a diatezei.

Pronumele reflexiv — marcă a diatezei. Așa cum *să* este marca unui mod, *auxiliarul morfologic*, marcă a unui mod și timp, adverbul *mai* o marcă a comparativului etc., *pronumele reflexiv* este și el o marcă a unei diateze, diateza reflexivă. Funcția, cu caracter general, a pronumelui reflexiv e aceea că formează și contribuie la realizarea formală a diatezei reflexive²⁷. Pronumele reflexiv este simțit ca făcînd corp comun cu forma verbală. „Adevărul este, spune acad. Al. Graur, că nimic nu ne-ar împiedica să scriem verbele reflexive într-un cuvînt (*ducînduse*, sau chiar *mă duc*): e o problemă de convenție”²⁸.

Dealtminteri într-unul din dialectele retoromanei, sursilvan, pronumele reflexiv *se* (tot *se*) se și scrie împreună cu verbul: *jeu selavel, ti selavas, el, ella selava, nous selavein, vus selaveis, els, ellas selavan*²⁹. Procesul „sudării” pronumelui reflexiv s-a întîmplat în timp³⁰.

Diateza ca relație și raport. Diateza nu este numai (sau nu numai) formă, ci și relație și raport. S-ar părea că cei doi termeni sint într-o sinonimie perfectă. De fapt ei exprimă două realități distincte și unul depinde de celălalt, fiind corelativi³¹.

Cei doi termeni fundamentali ai relației, în cadrul diatezei, sint *S* (de orice natură) și *V* (verbul); în funcție de raportul ce se realizează între

²⁵ O interpretare, în unele puncte foarte convingătoare, a valorii și caracteristicii pronumelui reflexiv, în cadrul diatezei, se află în articolul lui C. Dimitriu, *Observații în legătură cu diateza reflexivă și verbele pronominale în limba română contemporană*, în „Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza” din Iași”, secția III (științe sociale), tom. XI, 1965, fasc. 2, p. 125—146.

²⁶ D. D. Drașoveanu, *O categorie sintactică — unicitatea*, în CL, XVI, 1971, nr. 2, p. 334.

²⁷ El poate să aibă și alte valori.

²⁸ Al. Graur, *Diatezele*, în SCL, XX, 1969, nr. 1, p. 17.

²⁹ Helmuth Stin, *Medium und Reflexivkonstruktion im Surselvischen*, München, 1973, p. 11.

Dealtfel și în italiană, spaniolă, la unele moduri și forme se scrie împreună.

³⁰ Fenomenul s-a generalizat în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Dacă în 1729 forme verbale de plural erau numai precedate de pronumele reflexiv *Nds se rallegrein, Vds se rallegreits* etc., la numai 24 de ani, în 1771, formele se găsesc aglutinate: *Nus segloriein, vus seglorieits* etc. (*idem, ibidem*, p. 19, nota 29).

³¹ Spunem că un anumit raport *K* dintre două numere *X* și *Y* e dat de relația dintre cele două numere, realizat prin citul împărțirii numărului *X* prin numărul *Y*, pe care îl

notăm simbolic $K = \frac{x}{y}$ Referindu-ne la raportul dintre *X* și *Y*, sau în raport de citul dintre

X și *Y*, realizat prin relația $\frac{x}{y}$ *X/Y*, vorbim despre fracții supraunitare, echunitare și subunitare.

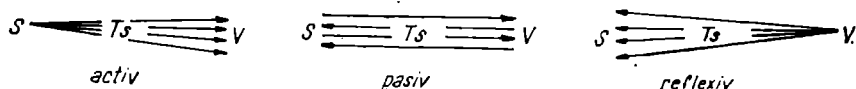
Recurgem la acest exemplu nu pentru că ar fi identitate perfectă, ci pentru că, pe baza analogiei, explicația devine mai clară.

cei doi termeni ($S-V$) există trei diateze fundamentale și mai multe specii : *activă* — personală, unipersonală —, *pasivă* și *reflexivă* — personală, unipersonală (impersonală), *reflexia tantum*, *reflexiv pasiv*.

Știm care sînt termenii relaționali. Ce reprezintă însă acel K din această relație ($S-V$) în cadrul diatezei? Ar putea fi, credem, sens (nu lexical, ci contextual), ar putea să reprezinte direcția procesului verbal, relațiile diferite dintre S și V date de coincidența sau noncoincidența dintre Sl și Sr , valorile funcționale ale acestora³².

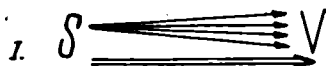
Dintre toate acestea, esențiale și definitorii mi se par a fi trei :
1) Relația dintre Sl și Sr și V , în cazul că cele două subiecte nu sînt identice. Simbolul acestei relații îl redăm în schemă prin>
2) Relația dintre S (cînd Sl , Sr , Si e unul) și V . Simbolul acestei relații

il redăm prin $\Rightarrow$ și 3) Emersiunea, orientarea tensiunii semantice (Ts)³³ dintre V și S , simbolizată în schemă, după direcția și presiunea tensiunii semantice, prin vectorii de mai jos :

Reprezentarea „internă” a diatezei. Diateza activă : A) *Elevul citește o noulă*, B) *Apa curge*, C) *Peisajul este frumos*, D) *Becul atîrnă de tavan*, E) *Tunđ*, F) *Trebuie*.

Toate exemplele se pot simboliza prin schema :

Notă. În cazul verbelor impersonale și o parte a verbelor unipersonale, subiectul de la care pornește acțiunea este Si sau un subiect nedeterminat, nehotărît³⁴, convers la persoana a III-a gramaticală (ex. E și F). În cazul verbelor stării, devenirii, existenței, constatării etc. avem de a face cu Sr (devenit pe plan sintactic subiect gramatical (Sg), despre care se afirmă sau se neagă ceva (ex. C, B).

Diateza pasivă : A) *Elevul este admonestat de către diriginte*, B) *Apa este adusă cu cheltuieli mari* etc. Toate exemplele din cadrul diatezei pasive

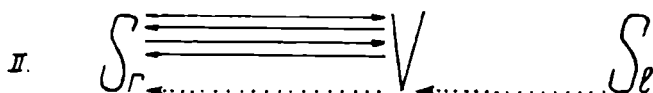
³² Tocmai din cauza aceasta nu e necesar ca în cadrul relației să intre și obiectul, ca al treilea termen.

³³ Prin *tensiune semantică* înțelegem reliefaarea, creșterea, accentuarea sensului fundamental al verbului, potențarea „actului” ce se află latent, în verbul izolat, intensificarea valorii verbale ce ființează într-o stare „neutră” în cazul verbului rupt de context, înțelegerea procesului verbal, transformarea lui dintr-o situație „in potenția” într-una activă, „in actu”.

Această tensiune semantică (Ts) poate fi orientată între cei doi termeni $S-V$, după cum indică vectorii din figură; fasciculul reprezintă direcția și presiunea Ts . Reiese că diatezei reflexive, indiferent de specie, îi este specifică orientarea presiunii Ts spre S , pe cînd în cazul diatezei active accentul Ts se îndreaptă înspre V . În prezența diatezei pasive Ts se repartizează evasial între $S \rightarrow V$ și $V \leftarrow S$.

³⁴ În cazul unipersonalelor onomatopice e posibil ca subiectul să fie exprimat : *muge* (vaca), *miaună* (pisica).

se prezintă schematic astfel :

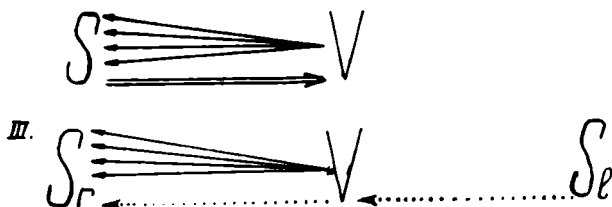

Notă. Omonimia (evităm determinantul „sintactică”) dintre diateza pasivă și cea activă, exprimată printr-un predicat nominal, este „descifrată” prin identitatea sau nonidentitatea dintre *Sl* și *Sr* (= *Sg*) ; în cazul nonidentității celor două subiecte, specifică diatezei pasive, se constituie relația dintre *Sl* și *Sr* (= *Sg*), fie că este exprimat (ex. A), fie că nu este (ex. B), în enunț, subiectul logic.

Diateza reflexivă : A) *Elevul se spală în fiecare zi*, B) *Lenegul se codește totdeauna la muncă*, C) *Cărțile se editează în condiții din ce în ce mai bune*, D) *Iarna se înserează devreme*, E) *Se spune că va fi o iarnă frumoasă*.
Toate exemplele pot fi redată după schema :

(ex. A,B,D,E) :

III.

(ex. C) :

Diateza reflexivă se prezintă, din punctul de vedere al schemelor, sub două aspecte ³⁵.

Deși toate exemplele de la A), B), D), E) în ce privește relația se încadrează în aceeași schemă, există între ele diferențe : 1. Toate formele verbale, cu excepția celei din C), se găsesc în limba română și sub forma diatezei active. 2. Verbele reflexive, asemănătoare ex. B), formează grupa acelor reflexive al căror mod de existență se realizează numai reflexiv, *reflexiva tantum* 3. Reflexivele din ex. D) și E), în privința subiectului în parte, și în privința unipersonalizării în total, sint la fel cu cele de la diateza activă (ex. E) și F)).

Nu am definit, de astă dată, reflexivul obiectiv, propriu-zis, cu accepțiunea că „subiectul face lucrarea, este agent, autor al acțiunii și tot el o suferă, devenind obiect, complement direct al acțiunii sale”, considerînd că un anume obiect (obiect în sens general, ca tot ce poate exista nominalizat) nu poate fi în același timp și subiect, și obiect. Se deduce că nici *mă* din *mă spāl* nu poate fi complement de îndată ce *mă*, din punctul de vedere al conținutului, este identic cu *eu*, ci este și rămîne o *formă*, cu valoare de *marcă* a unei diateze, indicînd că direcția procesului verbal și tensiunea lui semantică se îndreaptă spre subiect.

³⁵ Diateza reflexivă de reciprocitate se realizează numai în prezența celui de al treilea termen, complement direct sau indirect, exprimat de obicei prin pronumele nehotărîte de reciprocitate. Din cauza aceasta credem că relațiile despre care am vorbit pînă acum depășesc aici nivelul morfologic, avînd implicații sintactice. Chiar de aceea nici nu l-am dat alături de celelalte specii ale reflexivului : *Prietenii se salută unul (unii) pe altul (alții)*.

Din scheme și din termenii necesari — și suficienți — denumirii diatezei reiese că nu am depășit cîmpul dat de *S* și *V* și că, prin urmare, pentru a defini diateza nu este nevoie să recurgem la obiect.

Reflexivul de reciprocitate se poate realiza numai în contextul prezenței active (menționat sau nu în enunț) a pronomelor nehotărîte de reciprocitate: *unul pe altul, unii cu alții, una pe alta* etc. (vezi nota 35).

Și în cazul reflexivului putem avea omonimii formale între reflexivul propriu-zis și reflexivul pasiv: A) *Mă bărbieresc în fiecare zi (în baie)*, B) *Mă bărbieresc în fiecare zi (la același frizer)*. Căutînd relațiile dintre termenii diatezei, se identifică și valorile lor: ex. A) reflexivul obiectiv și B) reflexivul pasiv.

Notă. Nu am pomenit nimic despre *reflexivul eventiv, dinamic* și altele, amintite în *Gramatica limbii române* ori în alte studii și articole de specialitate, fiindcă acestea se pot încadra într-una din diatezele menționate pînă acum. Considerăm că nu se poate vorbi despre ele în condițiile în care vorbim despre celelalte, fiindcă nici criteriile nu mai sînt aceleași³⁶.

Cînd s-a definit reflexivul eventiv ca o formă ce vizează o schimbare a subiectului dintr-o stare în alta (*a se îngălbeni, a se întrista*), nu s-a mai ținut seamă de aceleași criterii, pe care le-am aplicat cînd a fost vorba de clasificările celorlalte specii ale reflexivului, pasiv etc.

Adevărat că și afectul, atitudinea, comportamentul subiectului ar putea să fie un criteriu de clasificare: oricum un altul. El poate fi raportat și la verbe din diateza activă: *a se îngălbeni, a se întrista* (pe cineva), cu posibile implicații expresive, dar aceasta ar interesa mai mult stilistica decît gramatica.

Or, în cazul unei clasificări științifice, important e să avem criterii ferme, unitare, consecvente, în funcție de care trebuie făcute clasificările, iar notele esențiale pe care le urmărim să fie comune tuturor exemplarelor sau grupurilor de obiecte asupra cărora am operat. În caz contrar putem ajunge la o subclasificare reflexivă foarte extinsă și variată, după mulțimea criteriilor: reflexive *comportamentale* (*a se țigăni, a se milogi*), reflexive *anticipative* (*a se prenota, a se prevedea*), reflexive *involutionale* (*a se micșora, a se descurața*), reflexive *onomatopeice* (*a se mieuna, a se chițcăi*), reflexive *instrumentale* (*a se împunge, a se tăia*), reflexive *profesionale* (*a se popi, a se mecaniza*), reflexive *metaforice* (*a se îndrăci, a se gudura*) etc.; tot așa cum, pe considerentul altor note particulare, putem vorbi despre reflexive *durative, momentane, terminative, tabelare, gnomice, incoative, iterative, intensive, cumulative, participative, posesive* etc. Nu negăm oportunitatea nici a unei astfel de clasificări, vizînd însă cu totul alte criterii decît cele raportate la diateză.

³⁶ Spunînd că triunghiurile sînt de trei feluri: 1) isoscele, 2) dreptunghice și 3) scalene, am greșit. Clasificarea triunghiurilor se poate face în raport de două criterii: al unghiurilor (triunghi dreptunghic, obtuzunghi și ascuțitunghi) și al laturilor (scalene, isoscel și echilateral). Răspunsul dat mai sus denotă confuzia criteriilor.

Concluzii : Diateza este o *categorie gramaticală*; ea este specifică verbului. Este o structură ce se realizează prin două elemente fundamentale la nivelul expresiei și al conținutului: *formă și relație-raport*.

Diateza aparține morfologiei și este *marcată* foimal. În consecință, elementelor formale care compun diateza, ca un tot unitar, nu trebuie, în cursul analizei, să li se acorde valori sintactice supradiatezuale.

Conținutul diatezei este dat de raportul ce se realizează între termenii ce intră în relație *S—V* și orientarea tensiunii semantice (*Ts*).

Atît la nivelul expresiei, cît și la nivelul conținutului, diateza în limba română se repartizează în trei clase: *activă, pasivă și reflexivă*. Speciile care pot să apară, în funcție de alte note particulare, adiacente criteriilor fundamentale, nu modifică numărul acestora.

RÉSUMÉ

Considérant la voix comme une catégorie grammaticale et la motivant, l'auteur estime qu'on doit avoir en vue des éléments aussi peu nombreux que possible, mais qui visent l'essence, pouvant avoir une valeur générale.

La voix est une structure dans laquelle les trois éléments: *la forme, la relation et le rapport* définissent la voix, et par rapport à eux on peut encadrer tous les verbes. Caractérisant chacun d'eux à part, il arrive à la conclusion que, du point de vue formel, il y a en roumain trois voix: *active*, ayant la marque zéro: *a spăla*; la voix *passive* ayant la marque de l'auxiliaire « a fi » (être): *a fi spălat* et la voix *pronominale*, ayant pour marque le pronom personnel de forme réfléchie de l'accusatif ou du datif: *a se spăla, a-și aminti*.

Du point de vue du rapport donné par la relation entre les éléments qui entrent dans la définition de celui-ci *sujet* (logique, de référence) et *verbe* (action verbale) il y a les voix et les sous-espèces suivantes: *active*, personnelle et unipersonnelle, *passive* et *pronominale*, réfléchie pronominale (reflexiva tantum), pronominale passive et pronominale impersonnelle (unipersonnelle).

Noembrie 1975

Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

Dicționarul explicativ al limbii române (DEX), Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1975, 1049 p.

Efervescența culturală și științifică este un atribut al dezvoltării societății socialiste multilateral dezvoltate din patria noastră. Chiar dacă ne limităm la un singur domeniu al științei limbii, la lexicologie și lexicografie, realizările din ultimele decenii depășesc mult pe cele din trecut. Aceasta se datorește condițiilor noi create pentru munca în colectiv a unui număr mare de specialiști. Colectivele de lexicografi ale institutelor de lingvistică din București, Cluj-Napoca și Iași vor duce la capăt în acest cincinal redactarea *Dicționarului limbii române* al Academiei, unul dintre marile deziderate ale culturii naționale. Valorificând și strădaniile predecesorilor, colectivele amintite au reușit să pună pe masa specialiștilor, între anii 1965 și 1975, șase volume din această lucrare, însumând 3 394 de pagini, deci cu cîteva sute mai mult decît s-au publicat înainte în decurs de patru decenii. Tot în perioada construcției socialiste a văzut lumina tiparului, pentru prima oară la noi, un dicționar al limbii literare, destinat maselor largi ale oamenilor muncii și specialiștilor. Este vorba despre *Dicționarul limbii române literare contemporane* în patru volume, elaborat de colectivele de lexicologie și lexicografie ale institutelor de lingvistică din București și Cluj-Napoca și publicat între 1955 și 1957. Pe baza acestuia s-a elaborat, la Institutul de lingvistică din București, *Dicționarul limbii române moderne* (1958), ilustrat și etimologic. Acest dicționar a reflectat stadiul de dezvoltare a lexicului limbii române din prima jumătate a acestui secol. De la apariția lui au trecut aproape două decenii, cu mutații importante în viața societății noastre. Limba, fiind un fenomen social, se dezvoltă odată cu dezvoltarea societății, faptul acesta reflectîndu-se în primul rînd în lexic. Ca o consecință a dezvoltării impetuoase a tehnicii și științei, a instituțiilor social-culturale, au apărut cuvinte noi în mai toate domeniile vieții, cea mai spectaculoasă fiind îmbogățirea termenilor tehnico-științifici. Această îmbogățire se reflectă, printre altele, în *Dicționarul de neologisme* și în *Mitul dicționar enciclopedic* (1972). Acesta din urmă, care în prima lui parte este consacrat lexicului curent al limbii române, furnizează elemente și date mai ales de informație enciclopedică privind terminologia științifică.

De cîteva ani se simțea însă lipsa unui nou dicționar explicativ al limbii române, de tipul *Dicționarului limbii române moderne*, care să oglindească îmbogățirea lexicului limbii noastre comune în ultimele două decenii. O echipă de cercetători ai Institutului de lingvistică din București a venit în împlinirea acestei cerințe și, la sfîrșitul anului trecut, a apărut *Dicționarul explicativ al limbii române*, inițiat de acad. Ion Coteanu, care este și conducător al lucrării, împreună cu Luiza Seche și Mircea Seche. Colectivul de redactori este compus din Alexandra Burnel, Elena Ciobanu, Eugenia Contraș, Zorela Creța, Valentina Hristea, Lucreția Mares, Elena Stîngaciu, Zizi Ștefănescu, Tatiana Țugulea și Ileana Vulpescu. A colaborat la revizia și la definitivarea etimologiilor Theodor Hristea.

Dicționarul cuprinde 56 568 de cuvinte-titlu, inclusiv cele de trimitere, cu circa 6 000 mai mult decît *Dicționarul limbii române moderne* (DM). Explicația acestei diferențe o găsim în *Prefața* dicționarului: „Conceptul ca un cuprinzător repertoriu lexical, Dicționarul înregistrează și explică foarte multe cuvinte, sensuri și unități frazeologice noi, ivite în uzul limbii române cu deosebire în ultimele două decenii. În acest dicționar intră și cuvinte populare, regionale, arhaisme etc. care apar în operele clasice ale literaturii române”. Făcînd un sondaj, n-au fost greu de găsit astfel de cuvinte. Iată cîteva dintre acestea: *ergasm, aculeiform, aerofotografie, aerofotogrammetrie, appassionato, araucan, araucaria, areolar, areolă, areometrie, aseleniza, aselenizare, astronaut, astronaută, autoatelier, autobasculantă, autobetonieră, autoreglă, autoreglare, bordura, bordurare, bradiatrie, bradicardie, bradifazie, bradilalie, bradipepsie, bradipsihie, cinematograf, cinematograf, cinerama, dactilogramă, damaschinaj, ergan, ergasterie, faringoscop, faringoscope, fuzee, fuzel, fuzen, gamaglobulină, geomagnetic, geomagnetism, geomorfologie, giratoriu, hanzelă, heliotermic, heliotermie, hematolog, hematologie, hepatologie, inlarsie, izolaționism, izolaționist, izomeriza, înregistrator s. n., jel, jetelă, kilohertz, labiovelar, macaragist, macaragiță, magnetizant, magnetizal, magnetometrie, magneton, malformație, maneton, manevrabilitate, manevrant, manograf, nealinat, nealinare, neameslec, neangajat, nebeligerant, nebeligeranță, necombatant, neîntemeiat, neînlegător, neohegelianism, neokantianism, oleomargarină, omnidirecțional, omnilateral, omnilateralitate, panificabil, parasinetic, pașuportar, planimetru, pseudoprefix, pseudoproblemă, realinia, realiniere, reaprovizionare, rearbîtră, reaudia, recicla, reciclare, sele-*

nodezie, șnurceramică, șocant, telereglare, telespectator, toponomastică, unidiferențial, unilingv, velist, verbalism, videofrecvență, vitaminoterapie, zeolit, zerovalent, zoochimie, zoofug, zoofagie, zoofobie ș. a.

Selectarea cuvintelor este o operație care cere o bună cunoaștere a valorii lor funcționale. Apreciez că autorii au procedat în acest sens judicios. Sînt totuși unele cuvinte pe care uzul nu le-a impus în limbă și care puteau lipsi din dicționar. Chiar și dintre cuvintele citate de noi pot fi spicuite câteva exemple de acest fel: *bradiartrie*, *bradicardie*, *egasterie*, *hanzelă*, *manograf*, *oleomargarină*, *zeolit*. În schimb ne-am fi așteptat să figureze în dicționar cuvinte ca *instituționaliza*, *instituționalizare*, *ludic*, *caselofon*, *teleshchi*, *telecabina*, *tenisman*.

Definițiile date cuvintelor se găsesc la nivel științific ridicat, autorii folosind surse de informare recente. Ne referim la definiția unor cuvinte ca *agrochimie*, *agrogeologie*, *amenajament*, *amenajare*, *autostop*, *avangardism*, *dehiscent*, *electrochimie*, *electrolit*, *fuzelaj*, *proces*, *producție*, *raport*, *teorie* și altele. Menționăm totuși că uneori definițiile sînt formulate mai puțin exact sau chiar inexact. Astfel, spre pildă, la cuvîntul *batardou* trebuia dat în primul rînd sensul de lucrare, construcție, cu pereți etanși, care se face în mijlocul unei ape, pentru a realiza o incintă din interiorul căreia, după evacuarea apei, se execută lucrări pentru fundații, picioare de pod etc. Definiții defectuoase se găsesc și la alte cuvinte, ca de exemplu *balant*, *cazemată*.

„Pentru a respecta tradiția din lexicografia națională, Dicționarul indică și originea cuvintelor înregistrate, „deși nu este un dicționar etimologic propriu-zis”, citim în *Prefață*. În ultimele două decenii, activitatea lingviștilor în domeniul etimologiei s-a intensificat. Au apărut lucrări, note, tratind etimologia diferitelor cuvinte. În posesia acestui material, redactorii DEX-ului au putut aduce etimologiile la zi și, în general, DEX-ul reprezintă un progres și în această privință. Ar fi greu să ne oprim mai mult la acest aspect. Prin corecturile aduse la etimologia unor cuvinte se îndreaptă erori care s-au perpetuat în literatura de specialitate. De pildă, verbul *socoli* a fost considerat de proveniență maghiară (cf. DM: Din magh. *szokolóni*). DEX-ul trimite la ucr. *socotyly*, considerîndu-l un etimon mai verosimil. În legătură cu etimoanele maghiare ale verbelor împrumutate din această limbă, trebuie să subliniem că este o uzanță depășită indicarea formei de infinitiv, de exemplu *făgădui*, din magh. *fogadni*, *ingădui*, din magh. *engedni*, *tăgădui*, din magh. *tagadni*. Verbele maghiare n-au intrat în alte limbi, inclusiv în română, cu forme provenite de la infinitiv, ci de la forma persoanei a treia a indicativului prezent, deci de la *enged*, *fogad*, *tagad*. În DLR și în alte lucrări mai noi se aplică acest principiu. Ar fi de dorit ca la o nouă ediție a DEX-ului să se opereze îndeptările cuvenite. La cuvîntul *dobos* se menționează că etimologia este necunoscută. Cuvîntul are la bază etimonul maghiar *dobos* (*torta*), cuvînt compus dintr-un nume propriu, *Dobos*, numele de familie al unui cofetar, plus apelativul *torta*, „tort”, deci o specialitate de tort preparată după rețeta lui *Dobos*.

Dicționarul de care ne ocupăm nu este numai un bun instrument de lucru pentru specialiști, ci și o bogată sursă de informații privitoare la termeni tehnici care depășesc limitele de strictă specialitate. Trăim într-o perioadă cînd se acordă o atenție deosebită cultivării limbii. Avînd caracter normativ, DEX-ul poate servi și drept îndreptar pentru folosirea corectă a limbii.

Cele 74 de planșe, în cea mai mare parte în culori, măresc valoarea informativă a DEX-ului. Lucrarea ar fi clăștigat însă dacă s-ar fi dat ilustrații în text.

Apariția *Dicționarului explicativ al limbii române* este un eveniment important al vieții noastre științifice. Eforturile colectivului de la Institutul de lingvistică din București, de a-l pune la dispoziția tuturor celor care „au nevoie de informații și lămuriri noi în legătură cu vocabularul românesc actual”, au fost încununare cu succes. Este cel mai complet și cel mai modern dicționar explicativ la care te poți adresa pentru lămuriri privind limba română contemporană.

B. Kelemen

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

PANDELE OLTEANU, GHEORGHE MIHĂILĂ, LUCIA DJAMO-DIACONIȚĂ, EMIL VRABIE, ELENA LINȚA, OLGA STOICOVICI, MIHAI MITU, *Slava veche și slavona românească*, București, 1975, 463 p.

Cartea pe care o recenzăm este rezultatul muncii unui valoros colectiv de cadre didactice de la Facultatea de limbi slave din București. *Slava veche și slavona românească* este o lucrare de o înaltă înaltă științifică, care respectă totodată principiile didactico-pedagogice.

Se știe că, „alături de principalele limbi de cultură ale Europei medievale, latina și greaca, în a doua jumătate a secolului al IX-lea a apărut, în urma traducerii unor texte religioase grecești, o nouă limbă scrisă, numită în știință slava veche sau paleoslava. La baza ei se aflau graiurile slave din partea de răsărit a Peninsulei Balcanice și, în special, cele din împrejurimile Salonicului, de unde erau originari întemeietorii scrierii slave, frații Constantin-Chiril și Metodie” (p. 15). Limba slavă veche are o importanță deosebită în studierea comparativ-istorică a limbilor slave, în reconstituirea limbii slave comune. Fiind prima limbă scrisă a slavilor, slava veche a avut o largă răspândire în majoritatea țărilor slave, fiind adoptată, ca limbă de cultură, și în unele țări neslave, printre care și de țările române.

În capitolul *Slavii și limbile slave* se dau câteva date despre primele atestări ale slavilor, despre cele mai vechi teritorii locuite de ei. Sunt apoi împărțite limbile slave în cele trei grupuri cunoscute: de est, de sud și de vest.

Descriindu-se amănunțit activitatea lui Chiril și Metodie, se analizează condițiile istorice în care a apărut slava veche, care, după moartea lui Metodie, își mută centrul din Moravia în Bulgaria și Macedonia. Se aduc, apoi, în discuție părerile diferiților slaviști privind originea și vechimea alfabetelor glagolitic și chirilic. Autorii au ajuns la concluzia, acceptată de majoritatea lingviștilor, că primul alfabet slav este cel glagolitic, alcătuit de Chiril. Alfabetul chirilic este rezultatul unei evoluții istorice, fiind întocmit pe baza alfabetului uncial grecesc și sub influența directă a celui glagolitic, la începutul secolului al X-lea.

O problemă mult controversată a fost aceea a stabilirii bazei dialectale a limbii slave vechi. Pornind de la faptul că frații Chiril și Metodie au plecat în Moravia cu primele traduceri gata înfăptuite și că trăsăturile lingvistice ale celor mai vechi texte sînt specifice graiurilor slave din răsăritul Peninsulei Balcanice, autorii au ajuns la concluzia justă că la baza limbii traducerilor chirilo-metodiene din greacă stau graiurile slave din jurul Salonicului.

Capitolul al II-lea tratează mai amplu, decît alte lucrări cu caracter didactic, principalele aspecte ale foneticii limbii slave vechi. Considerăm că problemele legate de legea silabelor deschise puteau fi mai amănunțit prezentate, iar la evoluția ierurilor să se fi accentuat că acest proces a apărut în urma modificărilor din limbă, pe parcursul a două secole.

Capitolul de morfologie este redactat după modelul „clasic”. Sînt analizate cele zee clase lexico-semantice ale limbii slave vechi. Comentariile și explicațiile care se dau în acest capitol sînt pertinente și foarte utile pentru însușirea morfologiei.

Subliniem utilitatea deosebită a capitolului de sintaxă, deoarece sintaxa este pentru prima dată tratată, la noi, într-o lucrare de acest gen. În structura sintactică a limbii slave vechi se deosebesc trei aspecte: arhaic, inovator și un aspect străin slavei, rezultat al interacțiunii unor influențe provenite din limbile greacă și latină.

În limba slavă veche întîlnim următoarele tipuri de propoziții: propoziții interjecționale și nominale, propoziții exclamative, propoziții enunțiative, propoziții interogative și propoziții principale imperative și de dorință.

În slava veche subiectul este exprimat, cel mai frecvent, prin substantiv sau pronume. Pe lângă aceasta el apare exprimat și prin adjectiv substantivat, numeral, participii și infinitiv. Ca și în alte limbi indo-europene, predicatul verbal se exprimă printr-un verb la modurile personale, iar în anumite construcții prin participiu, prin supin și infinitiv. Predicatul verbal poate fi simplu sau compus. În textele cele mai vechi predicatul verbal simplu se exprimă prin participiu activ prezent și trecut. Predicatul compus este exprimat prin forme descriptive ale modurilor personale, predicatul nominal se exprimă printr-un verb copulativ și un substantiv, adjectiv, participiu activ și pasiv, adverb.

Atributul adjectival este exprimat printr-un adjectiv, care se acordă cu substantivul pe care îl determină. Atributul substantival se exprimă prin genitiv sau dativ. Atributul descriptiv și circumstanțial descrie, caracterizează îndeaproape prin mai multe cuvinte substantivul la care se referă, sau exprimă o idee circumstanțială, care se referă și la predicat. Astfel sînt atributul adjectival și substantival exprimate prin locativ cu prepoziții. Atributul verbal se exprimă cel mai des prin participii.

Complementul direct se exprimă prin acuzativ, genitiv și infinitiv, iar cel indirect prin dativ, genitiv, instrumental și locativ. Complementul de agent arată de cine este făcută acțiunea pe care o suferă subiectul. Ca și în alte limbi indo-europene, complementele circumstanțiale se exprimă prin adverbe sau substantive la cazurile oblice. În analiza complementelor circumstanțiale se ține cont de evoluția lor de la concret la abstract.

În fraza formată prin coordonare autorul distinge următoarele propoziții: propoziții copulative, propoziții disjunctive, propoziții adversative, propoziții concludive și propoziții principale explicative cu nuanță causală

În cadrul subordonării sînt analizate următoarele tipuri de propoziții: propoziția subiectivă, care se introduce printr-un pronume relativ, interogativ sau nehotărît, propoziția atri-

butivă, introdusă prin pronume interogativ-relativ și conjuncții propoziția completivă directă; uneori ea urmează direct după verbul din regentă, dar de cele mai multe ori se introduce prin conjuncții. Propozițiile circumstanțiale de loc, de timp, de mod, propoziția circumstanțială consecutivă, propoziția circumstanțială concesivă, propoziția circumstanțială de scop, propoziția circumstanțială condițională și propoziția circumstanțială de cauză se introduc prin conjuncții, adverbe, pronume și prepoziții.

În textele slave vechi sînt frecvente o serie de construcții speciale. Astfel, de exemplu, *dativul absolut*. Prin construcția dativ absolut se înțelege o propoziție subordonată în care subiectul stă în cazul dativ, iar predicatul este un participiu tot în cazul dativ.

Redacția românească a limbii slavone sau slavona românească este limba textelor slavone scrise în evul mediu pe teritoriul patriei noastre. „Prin trăsăturile sale specifice, slavona românească ridică probleme complexe, determinate de întrepătrunderea diverselor elemente și influențe, fiind deosebit de importantă atât pentru cunoașterea anumitor aspecte ale istoriei limbii române din epoca premergătoare apariției primelor scrieri în limba română, cît și pentru studiul celorlalte redacții slavone, pentru lingvistica slavă în general” (p. 256).

Limba și cultura slavonă au fost folosite pe întreg teritoriul locuit de români. Din primele veacuri ale existenței statelor noastre feudale, în această limbă se scriau corespondențele private, zăpisele, foile de zestre, testamentele, documentele de moșii etc. Pe teritoriul patriei noastre s-a dezvoltat, în limba slavonă, o bogată literatură religioasă, istorică, juridică, beletristică, precum și un impresionant număr de documente slavo-române.

Limba română a influențat slavona românească în lexic, fonetică și morfologie, dîndu-i o fizionomie specifică. În slavona românească, alături de stratul de bază medio-bulgar, apar elemente ruso-ucrainene, polone și sîrbocroate.

Partea teoretică a cărții este completată cu un mare număr de texte, dintre care unele sînt publicate pentru prima dată. În final se dă un foarte bogat vocabular.

Subliniem faptul că lucrarea, al cărei coordonator este profesorul Pande Olteanu, se remarcă prin unitate. Spațiul acordat diferitelor probleme este direct proporțional cu importanța temei tratate.

Marius I. Oros
Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

MATILDA CARAGIU-MARIOȚEANU, *Compendiu de dialectologie română (nord- și sud-dunăreană)*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1975, 302 p.

Lucrarea Matildei Caragiu-Marioțeanu este, așa cum autoarea însăși ne mărturisește în *Cuvînt introductiv*, „un compendiu, o introducere, într-o formă concentrată, în problemele dialectologiei în general și ale dialectologiei românești în special, o sinteză a problemelor celor mai importante ale acestei discipline”.

Destinată în primul rînd studenților de la facultățile de filologie, lucrarea urmează programa universitară, reușind să ofere o imagine destul de completă a problemelor teoretice și metodologice ale dialectologiei, precum și a structurii dialectale românești. Evident, dată fiind natura lucrării și scopul pe care autoarea și l-a propus, unele probleme abordate sînt doar schițate, altele sînt mai aprofundate și mai originale, contribuția personală a autoarei în cazul acestora din urmă fiind rezultatul unor cercetări anterioare.

Compendiul are două părți, bibliografie, o anexă (model de interpretare a unui text dialectal) și indice de materii.

În partea I-ntii autoarea schițează noțiunile de bază ale dialectologiei generale (obiect, felurile dialectologiei: descriptivă, teoretică, diacronică, sincronică, tradițională, structurală, transformațională etc., varietatea lingvistică, metode de studiere a dialectelor și graiurilor, transcrierea fonetică, geografia lingvistică etc.). Întreagă această parte ar fi meritat poate cîteva zeci de pagini în plus pentru ca problemele abordate să fi fost ceva mai aprofundate. Ne gîndim mai ales la paragraful consacrat dialectologiei contemporane sau la cel despre importanța studierii variantelor geografice ale limbii.

Partea a doua a lucrării, mult mai extinsă, prezintă structura dialectală a limbii române, respectiv dialectele dacoromân, istroromân, aromân și meglenoromân. Înaintea prezentării acestora, autoarea a considerat necesar să se oprească, într-un capitol aparte, asupra românei

comune, fază anterioară separării celor patru dialecte ale limbii române, deși această problemă aparține de drept istoriei limbii noastre și nu dialectologiei române, obiect al prezentei lucrări. Autoarea are dreptate când consideră că acest capitol ușurează urmărirea și înțelegerea fazelor de evoluție din dialectele românești și, din acest punct de vedere, includerea lui în lucrare se justifică. Dealtfel, reconstituirea românei comune s-a făcut prin compararea mai întâi a situației din cele patru dialecte pentru stabilirea elementelor comune din structura lor, elemente care au fost apoi căutate în latina dunăreană.

În descrierea caracteristicilor fiecărui dialect, autoarea face curent raportări la celelalte dialecte, subliniind felul cum se grupează între ele.

Ocupându-se de varietatea dialectală a dacoromâniei, credem că bine s-a procedat neprezentându-se particularitățile fiecărui grai (subdialect, în terminologia altora), ci urmărindu-se concretizarea unor fenomene (fonetice, morfologice sau lexicale) în respectivele graiuri. Hărțile date, bine alese, ne ajută să ne formăm o imagine destul de clară asupra răspândirii geografice a fenomenelor celor mai caracteristice graiurilor dacoromâne.

Dintre dialectele sud-dunărene ale limbii române autoarea s-a oprit mai mult asupra celui aromân, la a cărui mai bună cunoaștere a adus importante contribuții (vezi, mai ales, *Fonologie aromână. Studiu de dialectologie structurală*, București, 1968).

Avându-se în vedere dialectele românești vorbite în acest secol, lucrarea are un caracter descriptiv, punctul de plecare în descriere fiind, de regulă, stadiul actual. Perspectiva diacronică, istorică, nu lipsește în lucrare, autoarea luând adesea în considerare stadii mai vechi de evoluție (dacoromâna din secolul al XVI-lea și din cele următoare, aromâna veche, româna comună, latina dunăreană).

Bună cunoscatore a problemelor dialectologiei românești, Matilda Caragiu-Marioțeanu ne oferă prin această lucrare de sinteză o prezentare meritorie a rezultatelor la care s-a ajuns în această disciplină lingvistică, a orientărilor ei viitoare.

Viorel Bidian

*Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21*

HELMUTHSTIMM, *Medium und Reflexivkonstruktion im Sursilvischen*, München, 1973, 107 p.

1.0. Reflexivitatea este una dintre controversatele probleme ale morfosintaxei române. Literatura consacrată ei s-a îmbogățit recent cu această lucrare fundamentală a profesorului Stimm, conducătorul Institutului de romanistică al Universității din München. După părerea sa, spațiul retoroman se împarte în mai multe unități lingvistice, înelt propriu-zis nu se poate vorbi de o singură limbă retoromană, ci de mai multe. Astfel, se disting cinci limbi scrise: engadina de jos, engadina de sus, surmirana, sutsilvana și sursilvana. Cea mai compactă grupă lingvistică este sursilvana, pe care a cercetat-o autorul atât din texte celtice și la fața locului, ajungând la concluzii importante și cu repercusiuni asupra descrierii dialezelor în limbile române.

1.1. Preocupările deplină acum asupra retoromane s-au oprit în special asupra fonetismelor, lexicului, onomasticii. Sintaxa sau morfologia descriptivă nu și-au găsit plină la această lucrare expresia meritată. Lucrarea de față constituie o cercetare analitică asupra verbelor prefixate cu *se-*. Încercările de categorisire a verbelor reflexive din limbile române ca o dialează se izbesc de caracterul eterogen al acestei clase. Cum sursilvana (probabil și sutsilvana și surmirana, zice autorul) este singura limbă romanică ce prezintă o categorie de verbe prefixate cu *se-*, această lucrare ar putea servi ca punct de sprijin în descrierea reflexivității în limbile române.

1.2. Problema centrală a lucrării este descrierea verbelor prevăzute cu *se-* ca o clasă bine constituită în sursilvană, contrastând cu situația din toate limbile române. Această clasă este definită ca o clasă medie. Analiza întreprinsă este făcută din două puncte de vedere: evoluția fenomenului și descrierea lui structurală actuală. Acest lucru se face pe parcursul a patru capitole.

2.0. Capitolul I se ocupă de dezvoltarea în timp a acestor verbe de la forma general romanică: pronume reflexiv + verb la forma prefixată aglutinată. Autorul constată că azi retoromana (mai exact sursilvana) opune celorlalte limbi române un sistem unitar morfologic în ceea ce privește elementele pronominale, caracterizate prin trei trăsături proprii: 1) poziție proclitică și aglutinată, 2) ortografiere compactă cu verbul, 3) apariție unică a lui *se-* la toate persoanele: *jeu selavel, ti selavas, el, ella selava, nus selavein, vus selaveis, els, ellas selavan (eu mă spal, tu te spell etc.)*. Autorul consideră că avem de-a face nu atât cu un pronume reflexiv

(și deci nu cu verbe reflexive), ci cu un prefix verbal și, ca atare, cu verbe medii, denumite *se-verba*. Evoluția pronumelui, în istoria acestui idiom, plină la prefix este unică în limbile romane (cazuri izolate se atestă în dialectele sud-franceze, nord-italiene, în occitană). Istoric, fenomenul a apărut la începutul secolului al XVII-lea și s-a desăvârșit în secolul al XVIII-lea. Până atunci pronumele apărea separat și cu întreaga sa paradigmă: la persoana a treia singular și plural *se*, iar la celelalte persoane descendenții lui *me/mihi*, *te/tibi*, *nos* și *vos*.

2.1. Părerea adoptată la pagina 12–13 după H. Lausberg (*Romanische Sprachwissenschaft*, 1972), în sensul că distincția dintre acuzativ și dativul pronumelui personal s-a păstrat numai la singular (*me*, *te* / *mihi*, *tibi*), iar la plural (*nos*, *vos* / *nobis*, *vobis*) a dispărut, fiind un fenomen general roman, necesită precizări. Astfel, afirmația este numai parțial valabilă. Limba română păstrează aceeași distincție până azi și la plural între acuzativ (*noi*, *voi* < *nos*, *vos*) și dativ (*noastră*, *vostre* < *nobis*, *vobis*), pe care o prezintă și la singular (*mă*, *te* < *me*, *te* / *mie*, *ție* < *mihi*, *tibi*) (cf. Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, București, 1968, p. 145).

2.2. Chiar și în ceea ce privește formele accentuate și neaccentuate de dativ și acuzativ, română a păstrat opoziția: *noi/ne*, *voi/vă* la acuzativ și *noastră/ne*, *vostre/vă* la dativ. De asemenea, opoziția nominativ/acuzativ se exprimă și ea în română prin forme distincte: prin forme accentuate la nominativ și prin forme neaccentuate la acuzativ: *noi ne vedem*, atunci când acuzativul e obiect direct, identic ca referent cu subiectul. Astfel, în textele retoromane din 1611, cercetate de autor, unde formele pronumelui personal apar încă separat de verbe, se atestă unica formă a pronumelui în acuzativ și nominativ: *Da quei duvein nus nus lagrar*, în opoziție cu care româna are forme distincte: *De aceasta trebuie noi să ne bucurăm*. Tot atunci apar însă în retoromană și forme cu *se-* pentru altă persoană decât a treia: *Vus sa lagreit cun mei*, unde româna, ca și celelalte limbi romane, continuă să folosească pronumele personal de persoană a doua: *Voi bucurați-vă cu mine*. Autorul constată că prin 1716 apariția lui *se* la persoanele 1 și 2 este deja frecventă, ea atingând proporția de 1 la 10. Frecvența lui este mai mare însă la plural, căci cronologic fenomenul a început să se răspândească la plural (vezi p. 18–19). În secolul al XIX-lea au fost încercări de revenire la folosirea pronumelui personal cu forme distincte pentru toate persoanele, dar au eșuat, căci fenomenul era generalizat și aproape încheiat. De aceea gramatici ca aceea a lui Bühler (*Grammatica elementara dil lungatg rhätoromansch...*, 1. Part., Cuera, 1864) au demonstrat că fenomenul e natural și ireversibil, astfel că a fost acceptat și de alte gramatici.

3.0. O problemă importantă ce se dezbate este dacă *se* reprezintă alt acuzativ, cît și dativul și cărui fapt se datorește acest fenomen. Acestei probleme li sînt acordate două capitole. Unul (II) se ocupă de formele de acuzativ, altul (IV) de formele de dativ. Autorul arată că descendenții lui *mihi* și *tibi* au existat și s-au folosit în retoromană veche, opoziții descendenților acuzativului (*me*, *te*), tot așa cum s-au folosit în sarda veche (*me/mi*), sau cum se folosesc și azi în română (*mă/mi*), spre exemplu. Dar în ceea ce privește persoana a treia nu se găsește, în textele cercetate de autor, nici o urmă de folosire a descendenților lui *sibi* (**shi*, **si*) în opoziție cu *se*, așa cum este situația în română, unde (*i*)și / *se* se folosesc opozitiv. El susține că dispariția formei de dativ pentru persoana a treia s-a împlinit sub influența adstratului german, căci germana veche înlocuise deja pronumele reflexiv de dativ cu formele pronumelui personal, iar mai tirziu (sec. XVI) cu forma reflexivă de acuzativ.

4.0. În privința generalizării lui *se* ca prefix, nu este de părere că s-ar fi făcut pe baze fonetice, cum susțineau unii, ci pe baze morfologice. Procesul a pornit, după autor, de la plural, unde persoana a treia, fiind cea mai frecventă, a servit ca punct de plecare și generalizare a lui *se-*, în prima fază la persoanele 1 și 2 plural. Ca sprijin aduce (în cap. III) exemple din alte dialecte romane (occitană, italiene de nord, din jurul Barcelonei etc.), unde fenomenul e atestat de asemenea numai la plural.

4.1. Explicația dată în continuare (p. 40–42), printr-o motivare internă, ni se pare convingătoare. Mărcile personale de plural (pers. 1, 2) nu sînt simple mărci de persoană, ca la singular. La plural se manifestă o corespondență complexă internă față de mărcile ce identifică persoana, căci *noi* nu înseamnă mai mulți *eu*, ci dă expresie unui complex combinatoric de mărci ce conțin referiri la *eu*, *tu*, *el*, *eu* + *tu* *eu* + *el* etc. La fel, *voi* înseamnă *tu*, *el*, *tu* + *el*. Marca pozitivă ce apare cel mai frecvent este marca persoanei a III-a. De aceea, în planul expresiei, *se* a putut să se folosească și pentru celelalte persoane, de unde forme ca: *noi se spălăm*, *voi se spălați*, care redau pe *eu*, *tu*, *el* ne spălăm, sînt interior motivate și au putut să se generalizeze în retoromană.

5.0. Dacă sursilvana are o diateză medie sau nu, opusă diatezelor cunoscute din celelalte limbi romane, este o chestiune dezbătută în capitolul al V-lea. Motivarea acestei diateze se face de către autor prin descrierea unei clase de verbe bine constituite și diferențiate de clasa verbelor reflexive din limbile romane. Este clasa așa-numitelor *se-verba*.

5.1. La aceste verbe, *se-* apare nu numai la modurile personale, ci și la cele nepersonale. Apoi, dacă se poate spune *Jeu selavel on cuchina* (*Eu mă spăl în bucătărie*), nu se poate spune

Jeu sevesel el spiegel (Eu mă văd în oglindă), ci *Jeu vesel memez el spiegel*. Există deci verbe care admit pe *se-* și verbe care nu-l admit. Cele care-l admit îl primesc indiferent de persoană, făcând corp comun cu verbul conjugat. Cele care nu-l admit primesc în schimb pronumele personal în acuzativ, corespunzător persoanei subiectului din nominativ. Astfel, dacă în română se poate spune: *El se spală în bucătărie* și *El se vede în oglindă*, ambele fiind comutabile cu *mă, te* etc. (*eu mă spăl, eu mă văd*), în sursilvană numai tipul al doilea e comutabil: *Jeu vesel memez el spiegel*; primul nu este comutabil, el primește, în locul pronumelui personal de acuzativ, prefixul *se-*: *Jeu selavel on cuchina*, deși subiectul este la persoana întâi, cazul nominativ, în ambele situații. Dar, îndată ce pe lângă aceste verbe cu *se-* apare un obiect ce nu e identic cu subiectul, ele primesc pronumele personal în acuzativ: *jeu lavel tel*, el etc. (*eu te, îl spăl*) ca și verbele tranzitive la diateza activă.

5.2. Comportamentul diferit al celor două categorii de verbe (*jeu se lavel, jeu vesel memez*) este explicat de autor pe baza faptului că acestor două structuri de suprafață diferite le corespund două structuri de adîncime diferite, deși referentul este identic. În cazul lui *Jeu vesel memez el spiegel* apare o dedublare a referentului, a individului, conform celor două roluri (subiect-obiect) cerute de acest fel de verbe, tocmai așa cum sînt cele două roluri în cazul diatezei active: *eu te văd* (unde *eu* = subiect N, iar *te* = obiect Ac). Acele verbe, în schimb, la care nu apare dedublarea nu au în structura de adîncime două corespondențe, de aceea nu are loc generarea a două sintagme nominale (subiect-obiect). La aceste verbe, *se-* nu reprezintă în structura de suprafață o sintagmă nominală, ci marchează acțiunea verbului, concepută unitar, fără al doilea participant, care astfel nu e de așteptat să fie redat printr-un caz obiect. Nu avem de-a face deci, în cazul acestor structuri, cu un reflexiv, ci cu un morfem unitar, prefixul *se-*, care dă expresie unei structuri de adîncime. De aceea, concluzia la care ajunge autorul este că verbele cu *se-* formează o clasă aparte, o diateză medie chiar, ca și verbele medii în greacă sau resturi de medii în latină, căci aceste forme sînt de sine stătătoare, alături de diateza activă și pasivă.

5.3. În capitolul al V-lea se tratează funcțiile lui *se-* în cadrul acestei diateze medii. Întă citeva din ele: a) face din tranzitive intransitive: *durmitar (a adormi pe cineva) → sedurmitar (a adormi)*; b) prefixează verbe care în celelalte limbi romanice primesc dativul reflexiv: *jeu sefetschel reproschas, ti sefas reproschas* (*eu îmi fac reproșuri, tu îți faci reproșuri*); c) marchează reciprocitatea: *nus sevesein lu aunc in di* (*noi ne mai vedem încă într-o zi*).

6. Fundamentarea teoretică, analiza structurală susținută de numeroase exemple demonstrează că retoromana (mai precis sursilvana) și-a dezvoltat o clasă de verbe, delimitate atît în structura de adîncime, cît și în structura de suprafață, unde sînt marcate unitar, și care se opun atît construcțiunilor reflexive, cît și diatezei active și pasive. De aceea, autorul înclină să considere că avem de-a face cu o diateză medie, fapt ce îi aduce un merit deosebit, descriind un fenomen unic în cadrul limbilor romanice. Este o lucrare de importanță deosebită, indispensabilă oricărui romanist.

C. Săleanu
Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

INDICE DE MATERII

A

- A < Ă PROTONIC** 113
ACCIDENT; ~ fonetic (ar. *dinǎd, cǎrǎd*) 71—78
ACTIV; dialeza ~ă 240
ACUZATIVĂ; un atribut ~ 79—82
ADERENȚĂ 95
ADJECTIV; ~ul flor și derivatele sale 189—198
ADVERB; prepoziție + ~ 213—219
ADVERSATIV; raport ~ realizat prin *decit* 86—89
AKTIONSART 170—173
ANTROPONIME; toponime formate din ~ 39—44
APELATIV; toponime și ~e românești pentru noțiunea 'terasă, platou' 17—30, 229—234
APOZARE; diferențe între coordonare și ~ 91—102; referenți în ~ 91—93; termeni coreferenți în ~ 92; realizarea prin juxtapunere a apozării 93—95; caracterul facultativ al repetării indicilor de gramaticalitate în ~ 96—97
APOZITIV; natura sintactică a relației ~e 91—102
ASPECT 170—173
ATRIBUT; un ~ acuzativ 79—82

B

- BIUNIVOCITATE**; relație de ~ 92

C

- CATEGORIE GRAMATICALĂ**; categoriile gramaticale și dialeza 235
CIRCUMSTANȚIAL; ~ de excepție introdus prin *decit* 83—89; subordonată ~ă de excepție introdusă prin *decit* 83—89; sensuri ~e 153
COMPETENȚĂ; ~ semiotică 104—107
CONECTIV 154—158
CONOTATIV; sistem ~ al operei literare 104—107
CONTEXT; rolul ~ului în delimitarea sensului expresiilor și locuțiunilor 50—51

CONȚINUT 156

- COORDONARE**; diferențe între ~ și apozare 91—102; caracterul facultativ al repetării indicilor de gramaticalitate în ~ 96—97
COORDONATOR; *decit* ~ 85—89
COREFERENȚI; termeni ~ în apozare 92, 96

D

- DENOMINATIV**; funcția ~ă în expresii și locuțiuni 49—50
DENTALE; palatalizarea ~lor în graiurile dacoromâne 114
DERIVATE; ~ de la *pod* (toponime și apelative) pentru noțiunea 'terasă, platou' 17—30; nume de familie ~ cu sufixe în zona Porților de Fier 31—37; adjectivul flor și ~le sale 189—198
DIACRONIE; ~ literară 103—107
DIALECTAL; structura ~ă a limbii slave comune 183—187
DIATEZĂ; dialeza în limba română ca formă, relație, raport 235—243; dialeza activă 240; dialeza pasivă 240—241; dialeza reflexivă 241—243, 249—253
DURIFICARE; ~a labialelor în graiurile dacoromâne 113—114

E

- ETIMOLOGIC**; note ~e 45—47, 221—228
ETIMOLOGIE 180; etimologii românești 115—116
EVOLUȚIE; ~ fonetică (ar. *dinǎd, cǎrǎd*) 71—78
EXPRESIE 156
EXPRESII; aspecte ale structurii semantice a ~lor privitoare la *intelect* 49—56; funcția denominativă și funcția expresivă în ~ 49—50; rolul contextului în delimitarea sensului ~lor 50—51
EXPRESIV; funcția ~ă în expresii și locuțiuni 49—50

F

FILOLOGIE; lucrări de ~ ale lui Șt. Pașca 140—141
 FLEXIUNE; ~a verbală în graiurile daco-române 199—212
 FONEM 159
 FONETIC; evoluție ~ă sau accident ~ (ar. *din/d*, *câr/d*) 71—78
 FONETICĂ; ~ și fonologie 167
 FONOLOGIE 159; fonetică și ~ 167
 FORMĂ; diateza ca ~, relație, raport 235—243

G

GRAIURI; forme verbale de tipul *făcém*, *vindém* în ~le dacoromâne 65—69; ~le dacoromâne în secolul al XVI-lea 111—114; [a] în loc de [ă] proton în ~le dacoromâne 113—114; palatalizarea dentalelor în ~le dacoromâne 114; flexiunea verbală în ~le dacoromâne 199—212
 GRAMATEM; sens relațional și ~ 153—164
 GRAMATICAL; nivel ~ 158
 GRAMATICALITATE; caracterul facultativ al repetării indicilor de ~ în coordonare și apozare 96—97
 GRAMATICĂ 156, 159; legile gramaticii 176

I

INDICATIV; ~ul prezent în graiurile dacoromâne 199—212

J

JUXTAPUNERE; realizarea prin ~ a apozării 93—95

L

LABIALE; durificarea ~lor în graiurile dacoromâne 113—114
 LATIN; elementul ~ în limba română 120
 LEGE; legile gramaticii 176
 LEXICAL; note etimologice și ~e 221—228
 LEXICOGRAFIE 122
 LEXICOLOGIE 122, 159; lucrări de ~ ale lui Șt. Pașca 140
 LEXEM 159

LIMBĂ; nivelul limbii 155—158; limba ca sistem de semne 168; probleme de ~ în *Loghica* lui S. Micu 175—181
 LIMITATIV; *dectt* ~ 86, 88—89
 LINGVISTIC; terminologie ~ă 119—120; semn ~ 122; relativitate ~ă 123—124
 LINGVISTICĂ GENERALĂ; contribuțiile lui E. Koschmieder la dezvoltarea lingvisticii generale 165—173
 LITERAR; semiotică ~ă și diacronie ~ă 103—107; sistem conotativ al operei ~e 104—107
 LOCUȚIUNI; aspecte ale structurii semantice a ~lor privitoare la *intelect* 49—56; funcția denominativă și funcția expresivă în ~ 49—50; rolul contextului în delimitarea sensului ~lor 50—51; ~ prepoziționale 214; ~ conjuncționale 214—215; ~ adverbiale 215

M

MORFEM 154—158; *pe-* ~ al atributului acuzativ 79—82; accepția termenului de ~ 154—155; ~ de relație 158
 MORFOLOGIE; relația dintre ~ și sintaxă 155—158
 MORFOSINTAXĂ 167

N

NERELAȚIONAL; sensuri ~e 153, 154
 NEUTRU; genul ~ în română și italiană 120—121
 NONLOCUȚIUNI 215—216
 NOȚIONAL; sensuri ~e 153
 NUME DE FAMILIE; ~ derivate cu sufixe în zona Porților de Fier 31—37

O

OMONIMIE; ~ semantică 57—63; ~ semantică și polisemie 58—63; analiza semică în delimitarea ~i semantice de polisemie 59—63
 ONOMASTICĂ; lucrări de ~ ale lui Ștefan Pașca 138—139

P

PALATALIZARE; ~a dentalelor în graiurile dacoromâne 114
 PASIV; diateza ~ă 240—241
 PREDICAȚIE 122

PREPOZIȚIE; ~ + adverb 213–219
PREZENT; indicativul ~ în graiurile dacoromâne 199–212
POLISEMIE; omonimie semantică și ~ 58–63; analiza semică în delimitarea omonimiei semantice de ~ 59–63
PORECLĂ; ~ și supranume 139
PRONUME; ~le reflexiv, marcă a diatezei 239

R

RAPORT 158; diateza ca formă, relație, ~ 235–243
REFERENT; ~ în apozare 91–93
REFLEXIV; pronumele ~, marcă a diatezei 239; diateza ~ă 241–243
RELATIVITATE; ~ lingvistică 123–124
RELATIE 159; natura sintactică a ~i apozitive 91–102; ~ de biunivocitate 92; relația dintre morfologie și sintaxă 155–158; morfem de ~ 158; diateza ca formă, ~, raport 235–243
RELĂȚIONAL; sens ~ și gramatem 153–164; sensuri ~e 153, 154
REPETARE; caracterul facultativ al repetării indicilor de gramaticalitate în coordonare și apozare 96–97

S

SEMANTIC; aspecte ale structurii ~e a locuțiunilor și expresiilor privitoare la *intellect* 49–56; omonimie ~ă 57–63; omonimie ~ă și polisemie 58–63
SEME 51–56; 59–63
SEMIC; diferențieri ~e 51–56; analiza ~ă în delimitarea omonimiei semantice de polisemie 59–63
SEMIOTIC; competență ~ă 104–107
SEMIOTICĂ; ~ literară 103–107
SEMN; ~ poetic 104, 106; ~ lingvistic 122
SENS; rolul contextului în delimitarea ~ului locuțiunilor și al expresiilor 50–51; ~

relațional și gramatem 153–164; ~uri circumstanțiale 153; ~uri nerelaționale 153–154; ~uri noționale 153; ~uri relaționale 153
SINTACTIC; natura ~ă a relației apozitive 91–102
SINTAXĂ; relația dintre morfologie și ~ 155–158
SINONIME 178
SINONIMIC; serii ~e 51, 56
SISTEM; ~ conotativ al operei literare 104–107; limba ca ~ de semne 168
SLAV; limba ~ă comună 183–187; ~ a veche 247
STRUCTURĂ; aspecte ale structurii semantice a locuțiunilor și expresiilor privitoare la *intellect* 49–56; durata și structura dialectală a limbii slave comune 183–187
SUBORDONATĂ; ~ circumstanțială de excepție introdusă prin *deci* 83–89
SUFIXE; ~ în antroponimia (nume de familie) din zona Porților de Fier 31–37
SUPRANUME; poreclă și ~ 139

T

TERMINOLOGIE; ~ lingvistică 119–120
TEXTUAL; critica ~ă și editarea literaturii române vechi 118–119
TIMP 170–173
TOPONIME; ~ sociale și istorice 7; ~le — fapte istorice și fapte lingvistice 10–13; ~ românești pentru noțiunea 'terasă, platou' 17–30; 229–23; ~ formate din antroponime 39–44;
TOPONIMIE; ~ și istorie 5–15; ~ istorică 8–15

V

VELARIZARE; ~ în dialectul aromân 73–77
VERBAL; forme ~e de tipul *făcém, vindém* în graiurile dacoromâne 65–69; flexiunea ~ă în graiurile dacoromâne 199–212

INDICE DE AUTORI

A

Aaron, F. 111
 Adrian, G. 221
 Ahmanova, O. S. 9
 Alecsandri, V. 127
 Alexandrescu, Sorin 103
 Alexi, Th. 110
 Anghel, Ioana 45—47, 109, 115—116, 131, 221—228
 Anghelescu, Mircea 125
 Antipa, Gr. 225
 Apresjan, J. D. 58
 Arbore, Al. P. 148
 Ardeleanu, V. 32
 Armbruster, A. 125
 Arvinte, V. 230
 Asachi, G. 146
 Asan, Finuța 58, 61
 Atila, F. R. 225
 Avram, Andrei 76, 125, 209
 Avram, Mioara 35, 81

B

Balan, Teodor 14
 Baldinger, K. 58
 Bally, Ch. 49, 57, 58, 123, 153, 154, 162
 Barac, I. 222
 Barcianu, S. P. 110
 Barițiu, G. 131, 132, 221
 Bartal, A. 224
 Bartoli, M. 121
 Baumeister, Fr. Chr. 176, 177, 179, 180, 181
 Bălănescu, T. 127
 Băluțoiu, Ion 231
 Bănescu, N. 145
 Bănuțescu, Șt. 126
 Bărnăuțiu, Simion 145
 Bejan, D. 83, 88, 213—219
 Beldescu, G. 162, 180
 Belic, A. 816
 Bena, Aug. 148
 Bendix, Ed. 59
 Benveniste, E. 49, 123
 Berariu, Constantin 147
 Berechet, Șt. 147
 Bernštejn, S. B. 185, 186, 187, 188
 Bertalanffy, Ludwig von 124
 Bhose, Amita 125
 Blanu, I. 116, 117
 Bidlan, Viorel 25, 65—69, 231, 248—250

Bidu-Vrânceanu, A. 56
 Bilețchi, I. 149
 Binder, Ștefan 148
 Bitay, Arpad 148
 Bldea, N. 233
 Blaga, L. 132, 176
 Blandiana, Ana 216
 Bloch, O. 228
 Bloomfield, L. 123
 Bobulescu, C. 147
 Bodin, O. 148
 Bodogae, T. 149
 Bodor, A. 125
 Boga, L. T. 147
 Bogdan-Duică, G. 145
 Bogrea, V. 12, 29
 Bojan, Maria 109
 Bologa, V. 145
 Bonfante, Giuliano 120—121
 Borcia, Ion 224
 Boreilă, Mircea 127
 Bordelanu, M. 230
 Borza, Al. 228
 Bourelez, E. 199
 Bracciollini, Poggio 121
 Breazu, Ion 146, 148
 Breban, Vasile 31, 46, 109, 222
 Breton, A. 103
 Britzelmayr, W. 167, 172
 Brunot, Ferdinand 153, 162
 Bucă, M. 60
 Budagov, R. A. 49, 154, 162
 Budai-Deleanu, I. 105—107, 111
 Bugnariu, I. 221
 Böhler, K. 166, 167, 173, 250
 Bulat, T. G. 29
 Bulgăr, Gh. 49, 60, 94, 95
 Burnei, Alexandra 245—246

C

Candrea, G. 222
 Candrea, I. A. 6, 139
 Cantemir, D. 125, 126, 150
 Capidan, Th. 40, 71, 72, 73, 77, 138, 190, 193, 231, 233
 Carabulea, Elena 192
 Caragiale, Matei 126
 Caragiari, Ion 189
 Caragiu-Marioțeanu, Matilda 72, 76, 77, 125
 Caraman, Petru 125
 Caranica, I. 149

Cardaş, Gh. 145
 Caronni, F. 145
 Cartoian, N. 145, 150
 Cataramă, V. I. 149
 Cazacu, B. 223
 Călinescu, G. 132
 Cămpănu, Eugen 238
 Căndea, Virgil 125
 Chelaru, V. Gr. 129, 140, 147
 Chiril 247
 Chişinău, Const. 150
 Chomsky, Noam 124
 Chrysos, E. K. 125
 Clăuşanu, G. F. 47, 147, 223
 Cicero 178
 Cihac, A. 45, 221
 Ciobanu, Elena 245, 246
 Ciobanu, Fulvia 83, 84, 88, 213
 Ciobanu, Şt. 147
 Ciobanu, Veniamin 125
 Ciompec, Georgeta 81, 195
 Ciorănescu, A. 45, 115, 193, 194
 Coluţ, Cornelia 65
 Coman, P. 223
 Comşulea, Elena 109, 121—123
 Constantin, Gh. I. 125
 Constantinescu-Dobridor, Gh. 235
 Contrăş, Eugenia 245—246
 Corbea, Teodor 132
 Coresi 141
 Coseriu, E. 53
 Cosma, Viorel 125
 Costin, Miron 106, 118
 Costin, Lucian 145
 Coşbuc, G. 126
 Coteanu, Ion 56, 60, 72, 75, 81, 109, 157, 162, 213, 245—246
 Craşoveanu, D. 83, 84, 88
 Creangă, I. 145
 Creangă, M. 149
 Creţa, Zorela 245—246
 Cristian, V. 125
 Cristureanu, Al. 37, 109, 129
 Csánki, Dezső 40
 Cutcan, V. 221

D

Dalametra, I. 190, 202
 Dan, Ilie 5—15
 Dandu, Maria 27
 Dante Aligheri 107
 Daveluy, A. 193
 Deeters, Gerhard 167
 Demeter-Peyfuss, Max 125
 Densuşianu, O. 6, 201, 202, 203, 204, 205, 233
 Diaconescu, Paula 154, 158, 162
 Diaconovici-Loga, C. 111
 Diels, Paul 166, 173
 Dimitrescu, Florica 49, 50

Dimitriu, C. 239
 Dinescu, V. 125
 Djamo-Diaconiţă, L. 246—248
 Dijk, T. A. van 104
 Dobrovský, J. 187
 Dominte, Constantin 81
 Donat, Ion 14, 15, 125
 Dorfles, Gillo 126
 Doroszewski, W. 121—123
 Dosoftei 116—117
 Dragoş, Elena 103—207
 Dragoş, George-Mihail 226
 Draşoveanu, D. D. 79—82, 84, 85, 92, 94, 99, 153—164, 214, 239
 Drăganu, Nicolae 6, 7, 8, 13, 19, 25, 28, 42, 79, 82, 132, 137, 138, 143, 148, 195
 Drăghici, Manuil 226
 Droc, Ana 24
 Dubois, Claude 58, 109, 110
 Dubois, Jean 55, 58, 109, 110
 Dufrenne, M. 103
 Dumitraşcu, Pompiliu 137—143
 Dumke, Hubert 24
 Duju, Al. 125

E

Eco, Umberto 104, 105, 107
 Edelstein, Frieda 83, 86, 88
 Eliot, T. S. 103
 Eminescu, M. 126, 132, 145
 Ernout, A. 155, 162, 193
 Evseev, Ivan 50, 60, 236

F

Faiciuc, E. 26, 27
 Faiciuc, I. 31
 Felecanu, I. 149
 Filitti, Ioan I. 148
 Fira, G. 147
 Flechtner, H. J. 169
 Flora, Radu 35
 Frăţilă, V. 22, 229
 Frisch, Helmuth 132
 Frîncu, T. 222

G

Gáldi, László 175
 Gardiner, Alan 9
 Gaster, Mozes 141, 150
 Găzdaru, D. 150
 Geagea, Christian 190, 193
 Georgescu-Tistu, N. 147
 Georgiev, Vl. 183, 184, 186
 Gergely, B. Piroška 129

Gerov, N. 223
 Gheorghiu, Mihnea 125
 Ghergariu, L. 109, 129
 Gherman, M. 132
 Gherman, Traian 148
 Gheșle, I. 19, 65, 66, 68, 69, 111—114
 Ghica, I. 221
 Ghișe, Dumitru 176
 Giuglea, G. 6, 18, 46, 138, 231
 Gîrleanu, E. 46
 Glanville, Price 132
 Goddard, K. A. 132
 Goga, N. 129, 235—243
 Goiceu, Viorica 129
 Goldea, Angela 120—121
 Golopenția-Erețescu, Sanda 82, 98, 105
 Gorovei, A. 146, 226
 Gorun, Ion 147
 Gostar, N. 125
 Goșia, Anton 118—119
 Grassi, Corrado 132
 Graur, Al. 31, 32, 33, 34, 37, 45, 97, 115—116, 149, 150, 154, 157, 159, 162, 199, 200, 201, 208, 235, 239
 Grecu, Doina 31, 109, 192
 Greimas, A. J. 55, 59, 60, 61, 123
 Grigorovîțza, Em. 23
 Gruișă, G. 83—89, 100
 Gușu Romalo, Valeria 79, 81, 82, 153, 154, 158, 162, 236

H

Hamann, J. G. 124
 Hanga, Vladimir 129
 Hasdeu, B. P. 145, 194
 Hâzy, Ștefan 213
 Herodot 111
 Herzog, E. 204
 Hjelmslev, Louis 162
 Hockett, C. F. 49
 Hodîș, Viorel 91—102
 Homorodean, M. 18, 19, 129, 232, 233
 Hönigswald, R. 166, 173
 Hoređt, K. 125
 Hořejší, Vl. 154, 161, 162
 Horhoianu, Petre 125
 Hristea, Th. 115, 245—246
 Hristea, Valentina 245—246
 Humboldt, W. von 122, 123, 124, 166, 173
 Hyman, Benjamin 132

I

Iana, Aurelie 196, 232
 Iacob, Lizeta 162
 Ilčev, Stefan 34, 36, 39, 40, 41, 42
 Iliescu, Vladimir 125
 Indrea, Al. 109

Ionascu, Al. 154—162
 Ionescu, Dimitrie 18
 Ioniță, V. 129, 130
 Iordan, Iorgu 5, 7, 8, 11, 17, 18, 22, 27, 29, 33, 36, 42, 46, 49, 65, 68, 72, 79, 82, 109, 115, 138, 140, 146, 149, 153, 154, 156, 158, 162, 199, 222, 225, 226, 231, 232, 236
 Iorga, N. 5, 6, 141, 145, 150
 Iorgovici, Paul 177
 Iosif, Șt. O. 132
 Iovescu, I. 47
 Iroaie, P. 149, 150
 Isopescu, Claudio 146
 Istrate, G. 115
 Ivănescu, Gh. 179

J

Jakobson, Roman 49
 James, Henry 103
 Janitsek, E. 24, 28, 29, 129, 130
 Joyce, J. 103

K

Kant, J. 124
 Kelemen, Bela 59, 109, 116—117, 131, 132, 245—246
 Kiparsky, V. 186
 Kis, Emese 129
 Kisch, Gustav 146, 232
 Knieszsa, István 19, 149
 Korzybski, A. 124
 Koschmieder, Erwin 165—173
 Kunisch, R. 145
 Kuryłowicz, J. 9

L

Lalande 237
 Lausberg, H. 250
 Lazăr, Gheorghe 145
 Lăncrănjan, I. 216
 Lăzăreanu, Barbu 138, 140, 147
 Lehr-Splawiński, T. 185
 Leibniz, G. W. 121
 Leskien, A. 166, 173
 Liuba, Sofronie 196, 232
 Lința, Elena 246—248
 Loghin, Constantin 145
 Lombard, A. 202, 204, 205
 Loșonți, Dumitru 17—30, 43, 46, 129, 130, 229—234
 Lotman, I. M. 104
 Lungianu, M. 46
 Lungu, Ion 176

M

Macedoneanul, Meletie 140
 Macrea, D. 140, 149, 176
 Malița, Mircea 125
 Maneca, Constant 59, 61
 Manoliu, Maria 154, 163
 Marcovici, Simlon 146
 Marcu, Alexandru 145, 146, 148
 Marcus, Solomon, 92, 127
 Mareș, Al. 19, 111—114
 Mareș, Lucreția 55, 245—246
 Marian, Liviu 145
 Marian, Rodica 109—111
 Marinetti 103
 Marino, Adrian 126, 176, 177, 179
 Marouzeau, J. 154, 163
 Marr, N. Ja. 123
 Martinet, A. 123, 157, 161, 163
 Masse, Pierre 109
 Matasă, C. 17, 18, 23, 27, 229, 231
 Mateescu, C. N. 225
 Mărgărit, Apostol 145
 Măril, Ion 109
 Mărușca, Nicolae 23, 24
 Mehedinți, S. 229
 Meillet, A. 123, 184, 185, 186, 193
 Merușlu, V. 146
 Metodie 247
 Mielău, Paul 122
 Micu, Samuil 175—181
 Migliorini, Bruno 9, 146
 Mîhăescu, H. 147
 Mihăilă, G. 19, 246—248
 Mihăilescu, Vintilă 19, 27, 126
 Miklosich, Fr. 227
 Minotto, P. Francantonio 140
 Mirčev, K. 183
 Miron, Paul 125, 126
 Miștan, M. 94
 Mitu, Mihai 246—248
 Mindrescu, S. C. 224
 Mirza, Clement 81
 Mocanu, Nicolae 43, 44, 189—198
 Mocanu, Veronica 126—127
 Molescu, Iustin 116
 Moldovan, Dragoș 11, 27, 125, 232
 Molin, R. S. 145
 Molnar-Piuariu, Ioan 145
 Morariu, Lecca 145
 Moraru, Mihai 125
 Mounin, G. 56, 60
 Moxa, M. 111
 Murnu, G. 46

N

Nagy, Béla 132
 Nagy, Gábor O. 49, 55
 Nagy, Georgio 175
 Nandriș, O. 204

Naum, T. 18, 148
 Nădejde, Ion 147
 Nădejde, S. 46
 Neculce, I. 105, 118, 223
 Negomireanu, Doina 49—56, 109, 131
 Nelescu, Ileana 31—37, 129
 Nelescu, Petru 71—78, 131, 132
 Nemoianu, Virgil 237
 Nicoară, Moisi 145
 Nicolescu, Aurel 176
 Niculescu, Al. 79, 82, 127, 153, 154, 158, 162, 236
 Nikonov, V. A. 9, 10
 Nistor, Ion 14
 Nitsch, C. 186

O

Ogden, C. K. 122
 Oiță, I. 94
 Olteanu, Pandele 246—248
 Onciulescu, T. 148
 Onu, Livia 118—119, 153, 163
 Oprescu, Sabin 146
 Orghidan, N. 18
 Oros, Marius, 129, 130, 246—248
 Ortiz, Ramiro 148
 Orza, Rodica 199—212
 Otto, Ernst 167

P

Pais, Deszö 47
 Pamfile, T. 46, 226
 Panaitescu, P. P. 140, 141, 150
 Pană-Dindelegan, Gabriela 57, 235
 Panțu, Z. C. 228
 Papacostea, Ștefan 125
 Papahagi, Pericle 190
 Papahagi, Tache 145, 189, 190, 193, 221, 229, 230
 Papu, Edgar 125
 Papy 92
 Pascadi, Ion 103, 105, 106
 Paseu, G. 21, 25, 36, 138, 146, 147, 190, 193, 196
 Pascu, Ștefan 129
 Pașca, Șt. 33, 34, 35, 36, 129, 137—143, 145—151, 189, 195, 196, 198, 221, 222
 Păișanu, I. 40
 Pătrășcanu, Traian 23
 Pătruș, Ioan 11, 24, 32, 36, 39—44, 129, 130, 131, 132, 183—188, 199, 200, 209
 Pătruș, Malvina 11, 32
 Părvan, Vasile 148
 Părvulescu, Adrian 126
 Penn, Julia M. 123—124
 Perrot, Jean 155, 163, 159, 161
 Petrescu, Cezar 46

Petrescu, Ioana 106
 Petrescu-Dimbovița, Mihai 125
 Petrișor, M. 31
 Petrovici, Emil 7, 8, 11, 31, 32, 34, 35, 41,
 42, 43, 65, 67, 68, 72, 76, 114, 138, 149,
 173, 190, 191, 204, 208, 209
 Philippide, A. 45
 Pierce, J. R. 169
 Pietreanu, M. 20, 129, 192
 Pinetta, Mihail 145
 Piregger, Simon 146
 Poghir, Cicerone 125
 Polizu, G. A. 111, 221
 Pomogáts, Béla 132
 Pop, Dumitru 125, 129
 Pop, Mara N. 148
 Pop, Mihai 125
 Pop, Sever 66, 145, 151, 190, 222, 235
 Popa, Mircea 125–126, 132
 Popescu, C. M. 147
 Popescu, Em. 125
 Popescu, Radu 97
 Popovici, D. 176
 Popp, Vasile 116
 Popp-Serbolanu, C. I. 148
 Pop-Reteganul, J. 221
 Porciuc, T. 148
 Porucic, T. 17, 21, 25, 229, 230, 232
 Pottier, B. 59, 60, 155, 158, 163
 Procopovici, Al. 150
 Proust, M. 103
 Ptolemeu 125
 Puțu, V. 147
 Pușcariu, Sextil 33, 46, 49, 50, 95, 114, 125,
 127, 137, 138, 139, 146, 147, 148, 149,
 200, 201, 202, 203, 204, 206, 208, 221,
 235, 236

Q

Quicherat, L. 193

R

Rădoi, I. 127
 Rădulescu, Ion Eliade 111, 179, 221
 Rădulescu-Codin, C. 17, 22, 27, 28, 47, 147,
 229, 230, 231
 Rebreanu, L. 216
 Reformatski, A. 123
 Regula, M. 95
 Reguș, Aspazia 35, 36
 Reguș, Corneliu 35, 36
 Reviga, C. 149
 Rey, W. 145
 Richards, I. A. 122
 Rizescu, I. 36
 Robeanu, T. 145

Robert, P. 227, 228
 Roceric, Alexandra 127
 Ronca, Italo 125
 Roques, Mario 147
 Rosetti, Al. 114, 123, 125, 141, 147, 150,
 200, 202, 203, 204, 209, 223, 250
 Ross, Allan S. C. 161
 Roșculeț, Teodor 148
 Roșlanu, I. 31, 129, 113–132
 Rudeanu, Vadim 28
 Ruffini, Mario 148, 150
 Rusu, Gr. 111–114, 208
 Russu, I. I. 125

S

Sacerdoțeanu, A. 149
 Sadoveanu, M. 46, 226
 Sala, Marius 14, 114, 200, 201
 Sapir, E. 123, 124
 Saramandu, N. 72, 76
 Saussure, F. de 67, 78, 122, 124, 159, 163,
 166, 167, 173
 Săteanu, C. 94, 129, 130, 249–253
 Schaff, A. 60, 153, 163
 Schmaus, A. 165, 167
 Scholtz, Günther 146
 Schramm, G. 125
 Schweiger, Paul 123–124
 Scriban, A. 45, 46, 224, 225, 226, 227
 Seche, Luiza 110, 245–246
 Seche, Mircea 245–246
 Seldel, Eugen 161, 163
 Serra, G. 138, 148
 Simonescu, Dan 150
 Sineu, Al. 104
 Sirbu, R. 59
 Slama-Cazacu, Tatiana 60
 Slave, Elena, 49, 50, 56
 Smirnitki, A. 123
 Sommer, Ferdinand 168
 Stan, Aurelia 31, 129
 Stan, Ionel 151, 232, 233, 234
 Stan, I. T. 119–120, 129, 130
 Stanca, Vasile 109
 Stancu, Virgil 109
 Stati, D. 57, 59, 60, 91, 94, 95, 101, 125,
 158, 160, 161, 162, 238
 Steinke, Klaus 165, 166
 Stieber, Z. 183, 184
 Stiernhielm, G. 121
 Stimm, Helmuth 239, 249–253
 Stîngaclu, Elena 245–246
 Stoicescu, N. 125
 Stoicovici, Olga 246–248
 Sturdza, D. A. 116
 Suciu, C. 40, 42, 43, 44
 Surdu, Alexandru 154, 163
 Surdu, Bujor 40
 Suflețel, Rodica 129, 130
 Szabó Attila 149

S

Șachmatov, A. A. 184, 185, 187, 188
 Șandru, D. 146, 204
 Șăineanu, L. 45
 Șega, V. Gh. 129
 Șerban, Felicia 109
 Șerban, Valentina 109
 Șineai, G. 175, 224
 Șoșa, E. 230
 Ștefan, Simion 179
 Ștefănescu, Margareta C. 11
 Ștefănescu, Ștefan 125
 Ștefănescu, Zizi 245—246

T

Tagliavini, C. 138, 140, 146, 148
 Tahsin, Gemil 125
 Tans, J. A. G. 126
 Tașcu, V. 132
 Tănase, Eugen 231
 Teaha, Teofil 17, 23, 202, 204
 Techtmeier, Bärbel 55
 Teiuș, Sabina 9, 109, 131
 Teodor, Pompiliu 176
 Teodorescu, Ecaterina 83, 84
 Tesnière, L. 186
 Thomas, François 155, 162
 Tira, Gh. 30, 230
 Todoran, Emilia 109
 Todoran, R. 109, 129, 130, 191
 Tohăneanu, G. I. 57
 Toma, Stela 126
 Tomescu, C. 147
 Tomescu, M. 47, 223
 Trandafir, Gh. D. 235, 237
 Tremblé, L. 140, 146
 Troubetzkoy, N. S. 166, 173
 Tudor, D. 125

Ț

Țira, V. 29, 231
 Țugulea, Tatiana 245—246

U

Udrescu, D. 46, 47, 223, 225
 Uexküll, Jacob von 124
 Ullmann, St. 58
 Ungaretti, G. 103
 Ungureanu, V. M. 129
 Ureche, Grigore 118
 Ursu, D. 230
 Ursu, N. A. 116—117, 175

V

Vaillant, A. 186
 Valéry, P. 103
 Vartie, Mariana 31, 109
 Vasenco, Victor 119—120, 129
 Vašek, Antonin 132
 Vasiliu, Al. 140, 147, 149
 Vasiliu, Em. 59, 81, 82, 98, 200, 204
 Vasiliu, G. 31, 129—130, 132, 145—151
 Vasiliu, Laura 158, 163
 Vasiliușă, Livia 57—63
 Vasmer, M. 186, 223, 227
 Vendryes, J. 154, 163
 Veress, Andrei 145, 146
 Viciu, A. 194, 229
 Vinogradov, V. 49
 Vintilă-Rădulescu, Ioana 33, 36, 37
 Vințeler, Alla 129
 Vințeler, O. 60, 129
 Viteneu, Al. 145
 Vircol, V. 194
 Vlahuță, Al. 45, 111
 Volkl, Ekkehard 125
 Vondrák, V. 186
 Vrabie, Emil 246—248
 Vraciu, Arlton 165—173
 Vraciu, T. 170
 Vulpe, Magdalena 65, 125, 132
 Vulpescu, Ileana 245—246

W

Wald, Henri 49, 127, 160, 163
 Wald, Lucia 159, 162
 Wartburg, W. von 228
 Weigand, G. 204
 Weinreich, U. 60
 Welles, R. 59
 Wichmann, Yrjö 46
 Whorf, B. L. 123, 124
 Wijk, N. van 187
 Wundrell, Peter 132

X

Xenopol, Adela 227
 Xenopol, Al. 46

Z

Zaharnic, Constantin 109
 Zawadzki, T. 125
 Zdărenghea, Mircea 79, 82, 153, 163, 175—181, 235
 Zemanek, H. 169
 Zgusta, Ladislav 110
 Zub, Al. 125
 Zuckevič, V. A. 10
 Zugun, Petru E. 154, 163

INDICE DE CUVINTE*

BULGARĂ

chrakati 222
chrapēl'ts 222
Gradbnica 186
Градъсь 186
грапам 223
kral 187
-n- 41
Heбecтyлka 115
-r- 41
vidra 42

CEHĂ

hvězda 185
král 187
kvěť 185
rost 187
sádlo 184
vedli 184
vrána 187
země 185

FRANCEZĂ

banc 62
balance romaine 227
fleuri 193
marcher 115
romain 227
roman 227
travailler 227

GERMANĂ

Korrespondenzkarte 224
Leute 156
Mann 156
Schlāft 169
Schreibatfel 225

GREACĂ

Βούζι 186
Γαρδενίκια 186
Γαρδίκι 186
Γριμπιανά 186
Ζεμιανή 186
Καμενίια 186
Καρούτα 186
Μπούζι 186
Μπούστρι 186
Παρατῶ 45
Φλώρο 193

LATINĂ

accaptiare 201
adaquare 202
-arius 33
assediare 201
crēpare 204
cum 157
dum 157
excaldare 203
excappo 203
florus 193, 196
flos 196
frater 156
mater 156
**mērgo* 115
mustela 115
mustus 115
-oneus 34
puter 156
quartarius 39
**rabidare* 204
rancor 221
reambulare 224
rigldare 204
romanus 227
runco 221
scamnum 232

soror 156
ul 157

MAGHIARĂ

béna 40
-d 40
-ék 47
gajsz 115
gajz 115
handra 42
határtjár 224
maradék 47
mostlék 47
pad 19
pödör 24
por 45
porad 46
poręles 46
porhad 45, 46
porhadék 47
pordhodó 46
porlad 45, 46, 27
porladék 47
porladó 46
porlqdik 46
porodos 46

POLONEZĂ

bludo 185
gwiazda 185
korespondencja 224
król 187
kwiat 185
mydło 184
obrabic 227
plotla 184
proć 45
robóta 227
robotka 227
rost 187
wrona 187

* Toponimele de la p. 17—30, antroponimele și toponimele de la p. 31—37, 39—44, locuțiunile și expresiile de la p. 49—56, prepozițiile, adverbele și locuțiunile de la p. 213—219, toponimele de la p. 229—234 nu au fost cuprinse în indice.

ROMÂNĂ

a) Dialectul aromân

afendă^l 71
 aft^u 76
 aff 73, 76
 aypă 72
 alumi^l 75
 amirărădă^l 71
 si aprindă 71
 ară^d 73
 arădă 71
 arăd/| 73
 ară^l 73
 arăs/z/ 73
 arăz 73
 arăd 73
 arēd 73
 țg-ară^d 73
 arsărim^u 76
 avdă 71, 73
 avd^h 73
 avdⁱ 73
 avd^l 73, 75, 78
 avz/d/| 73
 avzi 73
 -ă 71—78
 -ă 71, 73—78
 bărbă^l 73
 bem^u 76
 bim^u 76
 birbe^l 71
 birbeⁱ 71
 biro 41
 broati^l 71
 broatiⁱ 71
 caft 73
 caft^d 76
 caftă 71, 73
 cafti 73, 78
 cără^d 71
 cițo^l 73
 cuscopă 72
 dină^d 73
 dină 71, 73
 din^l 72, 73, 75, 78
 dișcl'iqă 71
 doil'ă 72
 doil'i 72
 -e 77
 fașă 76
 faș^d 72
 fluritsă 190
 flor 189, 190, 193
 florucană 189
 frămle 73
 frămli 73
 frămluri 73
 frăml 73
 fuc^u 76

fus/z/ 73
 fúză 73, 75
 gîfîl 75
 griv 189, 190
 -i 71—77
 -l 72
 -i 73—75
 iō 77
 -i 72—78
 -l 72
 îmbăta^l 73
 bevendă^l 71
 lup^u 76
 lut^u 76
 mândă 72
 mândi 73
 mi^{ne} 77
 mîndă 73
 mór^l 73
 mun^l 73
 mună 73
 mună 73
 nepo^l 73
 nieliqă 72
 nop^d 76
 nop^l 71
 nopⁱ 75
 părlnă 72, 73, 75
 părln^l 73, 75
 păr^l 75
 pirazma^d 71
 plândă 73
 plândi 73, 76
 plândi 73, 76
 plăn^l 73
 po^hl'ă 72
 po^hl'e 72
 po^hl'i 72
 pór^l 73
 prăvdă 73
 ppând/z/ 73
 prăvză 73
 prlnă 73
 prln^l 73
 pun^l 76
 púnă 73
 púnă 73
 punⁱ 76
 pun^l 73
 pun^l 73
 roșiă 18, 190
 scamnu 231, 233
 sco^d 72
 socpă 72
 so^l 72
 soⁱ 73
 stup^u 76
 șăd 73
 șăd 73

șăd/| 73
 șē|ă/| 73
 șeq 73
 șeqă 71
 șeq/z/ 73
 șez 73
 șez/s/ 73
 ș/ș/ed 73
 șes 73
 șef 73
 păduri 73
 ta^lă 76
 tină 71
 -u 72, 76, 77
 ve^d 73
 si ve^d 71
 ve^ld 73
 ve^d/| 73
 vérqă 73
 vérql 73
 vérză 73
 vérz/d/| 73
 ves 73
 vet^u 76
 ve^l 73, 76
 vez 73
 videm^u 76

b) Dialectul dacoromân

A

-a 36
 -ac 23, 26, 225
 -aci 37
 adăpa (adipa) 202, 203, 205—
 210
 adică 94
 afară de 181
 agă^l (acă^l) 201—203,
 205—211
 aglomera 63
 allfel spus 94
 amabilitate 62
 ambigen 121
 amieza 201
 -an 20, 26, 29, 32, 36, 37
 -an- 39
 -ani 33
 -ante 28
 anume 94
 apăsa 202
 -ar 33
 arăta 203—209
 -aș 20, 23, 26, 36, 232
 -așcu 36
 așeza 201
 -aștină 21

A

-ău 36
-ăuși 11

B

babă 61
bag 41
balanșă romană 227
banc 62
banchetă 62
bară 61
barbat 113
bate 65
batrin 113
bălțat 189, 191
Bălțata 189
Bălțatu 189
Bălu 198
bărbat 113
bătrîn(ă) 61, 113
bent 40
bizui 239
blăciu 43
birnă 61
bit(ă) 33
blid 25, 28
blidișel 28
boarfă 226
boarnă 33
bob 42
bobric 42
bold 33
boteza 201
braș 28
brățișel 28
breaz 189, 198
Breaza 189
Breazu 189
brez 189, 191
Breza 189, 198
Brezu 189, 198
brumează 237
bulz 27
bulzie 27
bunică 61
bur(ă) 41
burează 201
burtă 41
bute 33

C

-c- 43
-c- 43
cană 44
car 39

carmac 225
-că 37
cădea 181
căpușă 33
căra 39
-cea 34
ceapșă 222
cere 65, 66
cheașă 191
cheș 191
ci 87, 88, 89
cînflorea 195
ciobolă 33
ciont 25
ciuda (pe)
ciunt 25
ciuntei 25
ciunterei 25
ciurgău 20
ciurgăuș 20
cîmpășel 21
cînta 236
cîrd 62
cîrmac 225
cîrstov 225
cîrtoajă 39
cîr 181
cleapșă 222
cleps 222
coase 65, 66, 68
cocora 222
codru 33
colțan 192
concentra 63
copac 156
corăspundere 223
corespondentă 224
corespondență 224
corespondenție 224
cot 42
cotirlă 33
crăpa 201, 204—210
crin 28
crinișel 28
crîstov 225
cu alte cuvinte 94
cucuruz 21
cucuruzăstînă 21
cu excepția 89
curtoazie 62
cuteza 201
cuvîință 62

D

dacă 181
dacă nu 181
de 181
de nu 181
decit 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89
delurel 24

dirpăi 35
dîmburel 24
dîrdii 35
dondăni 35
dormi 169
dos 21
dosaștină 21
drug 61
duce 65, 168, 239
Dundrea 125
dziua 114
dziua 114
dzuua 114

E

-ea 33, 37
-eac 21
-(e)an 32, 33
-ean 36, 37
-ean(u) 37
-ească 32, 37
-eci 22
-ei 22, 24, 37
-eu 24
-el 21, 28, 29, 37, 232
-enci 26
-eni 11, 33
-erei 24, 25
-ereu 24, 25
-escu(l) 31, 32, 37
-eș 35, 37, 40, 233
-ești 11, 32
-eș 27, 33
-evici 35

F

face 65, 66, 68, 236
fașă de 79
fără de 181
fără numai 181
floară 190
floare 190, 193, 194, 195, 196
Floarea 193, 194, 195, 198
flor 189—198
Floraia 194, 196
floran 189—196, 198
Florana 189, 195
florană 189, 190, 192—194
floran(u) 189, 195
florat 193
Florea 189, 190—196
Floreana 195, 196
florea(n)ă 189—194, 196, 198
Florea(n)u 189, 190, 194—196, 198

Floria 189, 190, 198
Flortea 194, 195, 198
Florice 196
florie 189
florilat 194
Florilă 194
Florin 194, 198
florinte 195
florișe 194
Florița 195, 198
floriu 189—191, 193—196
Flor(u) 195, 198
floruș 192
florușă 192
Fluria 195
flurie 189, 192
fluriu 189—194, 196, 198
freca 63
fricționa 63
fulgeră 237
fund 24—26
fundac 26
funde 24, 25
funderei 24, 25
fundur- 24
fundurei 24
furia (pe)

G

gais 115
gaiț 115
gaiță 115
galanterie 62
gaz 115
geană 40
gentilețe 62
gol 21, 28
galaștină 21
golșel 28
grapă 203
grămadă 62
grăpa 201, 203, 205—206, 210
grui 27
gruteț 27
grup 62
guran 192
gust 41

H

(h)leapș 222
hrăpi 222, 223
hrisov 225
hrisov 225
huhureza 201
huște 33

-ic 27
-ic(ă) 36
-ici 35
-ig(ă) 36
-ilă 35
insolență 62
intra 200
-inș(i) 36
invidia 79, 80
invidia (pe) 79, 80, 82
invidie 79, 81
-iș 234
-ișcă 27
-ișel 28
-ișor 28
-iu 43

I

Imprăștiia 63
în afara 89
(în) afară de 89
incit 181
Încontra 115
Înflorat 193
Înflori 196
Înflorit 196
Îngrămădi 63
în loc de 89
în locul 89
Însera 237
Înțimpla 181
într-atîta 181
Întuneca 238
Învăța 202

J

june 28
junișel 28

L

lasat 113
laz 21
lăsa 202, 203, 205—209
lăsat 113
lăzaștină 21
leap 222
leapșă 222
lipa 222
lorinșlor 194
lorum-florum 194
lucra 201
lucrează 168

M

mai 181
mai ales 181
mai exact 94
mai mare 181
mai mult 181
mai puțin 181
mai tare 181
mare 28, 120
masa 62, 63
masă 62, 229
masură 113
mărdăie 47
mărișel 28
mășă 114
mereza 201
merge 65, 115, 168
metatimbă 119
mira 238
milocănie 62
minia (pe) 80
minie 81
moarte 41
mori 41
moș 61
moștic 47
Murga 198
Murgu 198
muri 236
mustață 33

N

necazul (pe) 80
negru 33
nerușinare 62
neutru 121
nevaslă 115
nevăstuică 115
ninge 237
numai 181

O

-oane 32
obrăznicie 62
-oc 37, 230
-oci 37
-oi(u) 34, 37
-oj- 39
-on 41
-oniu 35
-ovici 35, 37

P

paradău 45, 46
paradi 45
paradichi 47
pardi 47
pădină 232
pădure 156
părădichi 47
părădău 45, 46, 47
părădi 46
părădichi 45, 47
părădui 45, 46
păzui 109
pe 79, 80—82
peană 114
Penița 198
pircea 33
pirtea 33
Pistrița 189
pistriț(ă) 189, 191, 193
Pistrițu 189
pișcanflore 195
pișlamflore 195
pizma (pe) 80
pinar 109
plai 27
plăic 27
plăiteț 27
plouă 237
poate fi 181
pod 17, 19—22, 24, 25, 27—29, 30
podan 20, 26
podanc 20
podar 24
**podar* 24
podaș 20, 21, 28, 29
podaștină 20
podăreiu 24
**podășanie* 28
**podășel* 21
podeac 21
podeacă 22
podeci 22
podei 22—25, 29
podeiac 23
podeiacă 23
podeiaș 23
podeie 23
podereac 26
**poderean* 26
poderei 24, 25, 26
podereiac 26
**podereian* 26
podereiaș 26
podereie 25, 26
podereș 26
podereu 24, 25
podeu 23, 25
podic 27
podină 230

podinoc 230
podinog 230
podirei 24
**podireienci* 26
**podirenci* 26
podireu 24
podîș 17, 27, 28
**podîșan* 29
podîșcă 27
**podîșel* 28
podîșor 28
podîște 28
**podîșan* 29
**podoșanie* 28
**poduc* 29
**poducel* 29
poduleț 29
podur- 24
**podurei* 24
poduț 30
politefe 62
poradic 45, 47
poradichi 45, 47
poradici 47
postament 62
pradă 45
Prian 198
Priana 189, 193
prian(ă) 189, 193
Prian(u) 189
prîu 198
puiu florea 195
pulbere 46
puzderie 46

R

-r- 42
rabiț 110
racamete 222
raclă 111
racursi 110
racurstu 110
radar 110
rade 111
radio 110
radioaltimetru 110
radiobaliză 110
radiogoniometru 110
ranc 221
rancoare 221
rap 222
rapșă 221, 222
rapșă 221, 222
rar 21
răbda 204—210
răbotcă 227
răcămăți 222
răcămete 222
răcămeț 222
răie 111
rămîne 65
răpeală 223
răpi 223
răpi 222, 223
răpit 223
răraștină 21
răscoală 110
râscocora 222
râscocori 222
râspindi 63
râspunde 111, 224
râspundență 223, 224
râspundenție 223, 224
râspundție 223
râstov 225
răfoi 222
reașezare 110
rechemași 222
reedifica 110
reedificare 110
reimbla 224
reimblare 224
reimblător 224
remontor 224
reserie 111
rescript 111
rescripție 111
resistare 111
respundenție 224
restare 111
restatornici 111
restituire 111
reștafel 225
releza 201
revenire 111
revoluție 110
risipi 63
ristob 225
ristov 225
rimac 225
rimă 225
rincheza 201
rincoare 221
rit 20
ritaș 20
roafă 226
roată 111
roate 111
roboate 226
roboațe 226
robotă 226, 227
robotcă 227
rodî 227
rodie 111
rogoz 21
rogozaștină 21
romană 227
român 111, 125
rosăcică 228
rostov 225
roșăjică 228
roși 111
rufană 226

ruŝă 226
ruŝean 226
ruŝeană 226
ruŝă 228
Ruŝa 198
Ruŝan 198
rumân 125

S

să 160
să facem 66
sărbuŝcă 115
scamn 231–234
scamn 22, 231, 232, 234
scălda 202, 203, 205–210
**scămnaŝ* 232
scămnel 232, 233
scămneŝ 233
scămniŝ 234
**scămniŝel* 234
scăpa 203, 205, 210
**scănel* 232
**scăunaŝ* 232
scăuneai 22
scăunel 232, 233
scăuniŝ 234
singur 181
sint 168
sirb- 120
slav- 120
slav(e) 120
slavic 120
slavon(ă) 120
sloven- 120
soare 21
solbuŝcă 115
soraŝtină 21
sorbi 115
sorbitură 115
sorbuŝcă 115
spăla 238
spor 33
spulbera 63
spune 65, 66, 237, 238
sta 168
stejar 126
stinghie 61
stîlp 61
stringe 63
suferei 236
supăra 80
supărarea (pe) 80
suport 62
surdu 33
surlă 34

Ş

ŝar 191
ŝară 191
ŝarbă 115
ŝargu 198
ŝarlofel 225
ŝărgat 198
ŝesurel 24
ŝfai(ă) 189, 191
ŝfaiŝăr(ă) 189, 191
ŝfaiŝu 189
(ŝt) anume 94
ŝlăitaf 225
ŝlăitafân 225
ŝtiob 25
ŝtiubei 25
ŝtiubereu 25
ŝtiubeu 25
ŝurlă 34

T

-t- 39, 40
tapangea 115
Tărcala 189
tărcat(ă) 189, 191
Tărcatu 189
teme 238
tinără 61
trebuie 181, 237
trec 168
trecusem 155
trimite 65
truŝ 32
tupăngea 115
tupungi 115

Ț

țese 65, 66
ține 65

U

ucide 65
ud 42
-ulescu 31
-uleŝ 29
umbra 200, 224
uniŝor 181
unul 181
ura (pe) 80
-uŝ 37
-uŝcă 115
-uŝ 30
-uŝ(ă) 36, 37

V

var 21
va să zică 94
văraŝtină 21
vinde 65, 66
virstnică 61
virtos 181

Z

zăpodie 19
zări 116
zări 116
zbîrci 34
zice 65, 237
zori 116

RUSĂ

bljudo 185
chrakats 222
chrapati 223
chrapets 222
cvet 185
korol' 187
mylo 184
obrubatj 227
okno 186
rost 187
teljačij 42
veli 184
vorona 187
zemlja 185
zvezda 185

SÎRBOCROATĂ

cvet 185
-ić 40, 41
kratj 187
miło 184
paruti 45
poriti 45
rast 187
veli 184
vrana 187
zvezda 185

SLAVĂ

alt 187
**akuna* 186
**aŝstŭ* 187
art 187

bara 41
 bēlū 43
 *Būstra 186
 Būzā 186
 Bystra 186
 -ce 34
 cvētū 185
 *dūchorl 186
 dušē 187
 dušē 187
 (d)zvēzda 185
 *Gardlkū 186
 *Gardlnika 186
 gosll 41
 *Gribjane 186
 -lč- 42
 iskra 41
 Kamenica 186
 *Kamenika 186
 *karūla 186
 koñē 187
 koñē 187
 koryto 186
 mjatli 186
 -oje 34
 okūno 186
 oll 187

ort 187
 plela 184
 podu 24
 porja 45
 prali 45
 rastā 187
 rost 187
 talt 183, 186, 187
 (t)alt 186
 tart 183, 186, 187
 (t)art 186
 tele 42
 tellēl 42
 tell 187
 tert 187
 tlal 183
 tolol 183
 toll 187
 (t)oll 186
 torol 183
 tort 187
 (t)ort 186
 trat 183
 *varna 187
 velli 184
 vol'ē 187

vol'ē 187
 vrana 187
 *zemja 186
 *zemjane 186
 zeml'a 186

TURCĂ

bend 40
 borč 43
 kart 40
 possa 41
 tabanca 115

UCRAINEANĂ

chrap 223
 korol' 187
 rist 187
 teleč 42
 teljačyj 42
 vorona 187

Revista publică studii și cercetări din domeniul lingvisticii (în special din acela al lingvisticii românești), precum și recenzii la lucrări din același domeniu.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugați să înainteze articolele, notele și recenziile dactilografiate la două rînduri. Tabelele vor fi dactilografiate pe pagini separate, iar diagramele vor fi executate în tuș, pe hîrtie de calc. Tabelele și ilustrațiile vor fi numerotate cu cifre arabe. Figurile din planșe vor fi numerotate în continuarea celor din text. Se va evita repetarea acelorași date în text, tabele și grafice. Explicația figurilor în text se va face în ordinea numerelor. Titlurile citate în bibliografii vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale. Autorii au dreptul la un număr de 30 de extrase gratuit. Responsabilitatea asupra conținutului articolelor revine exclusiv autorilor.

Correspondența privind manuscrisele, schimbul de publicații etc. se va trimite pe adresa comitetului de redacție: Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, nr. 21.

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

Calea Victoriei 125, București, sector I

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI

- PETRU NEIESCU, GRIGORE RUSU, IONEL STAN, *Atlasul lingvistic român pe regiuni, Maramureș*, vol. II, 1971, XXV p. + hărți de la 244 la 537, 118 lei; vol. III, 1973, XXV p. + hărți de la 538 la 870, 132 lei.
- Sub redacția acad. AL. GRAUR, *Gramatica limbii române*, vol. I și II, ediția a II-a revăzută și adăugită; tiraj nou, 1972, vol. I, 439 p., 22,50 lei; vol. II, 589 p., 30 lei.
- *. *Bibliografia analitică a limbii române literare (1780–1866)*, 1972, 215 p., 17,50 lei.
- FRIEDA EDELSTEIN, *Sintaxa gerunziului românesc*, 1972, 169 p., 6,50 lei.
- AL. GRAUR, *Gramatica azl*, 1973, 239 p., 7 lei.
- I. COTEANU, *Stilistica funcțională a limbii române*, 1973, 204 p., 10,50 lei.
- CORNELIA COHUȚ și MAGDALENA VULPE, *Graiul din zona „Porțile de Fier”. Texte. Sintaxă*, 1973, 395 p., 12 lei.
- *. *Texte dialectale. Muntenia, I*, 1973, 478 p., 17,50 lei; II, 1975, 915 p., 48 lei.
- GABRIELA PANĂ-DINDELEGAN, *Sintaxa transformațională a grupului verbal în limba română*, 1974, 296 p., 10,50 lei.
- ION GHEȚIE, *Începuturile scrisului în limba română. Contribuții filologice și lingvistice*, 1974, 210 p., 9 lei.
- GHEORGHE CHIVU și MARIANA COSTINESCU, *Bibliografia filologică românească. Secolul al XVI-lea*, 1974, 9 lei.
- Sub redacția acad. AL. GRAUR și acad. I. COTEANU, *Probleme de lingvistică generală*, vol. VI, 1974, 144 p., 7,50 lei.
- EMESE KIS, *Încadrarea substantivelor de origine maghiară în sistemul morfologie al limbii române*, 1975, 191 p., 8,75 lei.
- ION GHEȚIE, *Baza dialectală a românei literare*, 1975, 696 p., 48 lei.
- *. *Fonetică și dialectologie*, vol. IX, 1975, 256 p., 16,50 lei.
- ANCA GIURESCU, *Les mots composés dans les langues romanes*, Coeditare cu firma „Mouton”, 1975, 172 p., 9,75 lei.
- AL. GRAUR, *Alte etimologii românești*, 1975, 107 p., 4,25 lei.
- Sub redacția acad. IORGU IORDAN, *Istoria științelor în România. Lingvistica*, 1975, 176 p., 7,50 lei.
- FLORA ȘUTEU, *Influența ortografiei asupra pronunțării literare românești*, 1976, 244 p., 11 lei.

